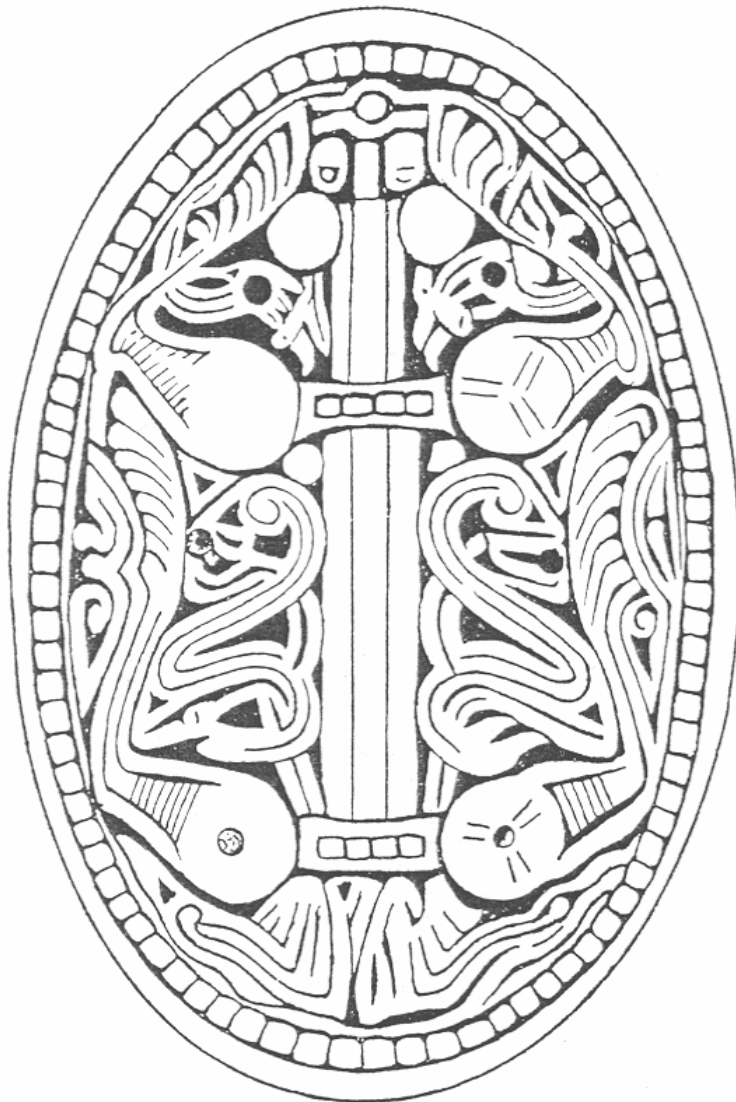

Eva Smådahl

Gåtefulle kvinner og modige menn!

Dyreornamentikkens uttrykk på kjønnsspesifikke gjenstander i eldre og yngre jernalder i Skandinavia

Hovedfagsoppgave i arkeologi – vår 2005

Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier
Det historisk-filosofiske fakultet
Universitetet i Oslo

Forord

Arbeidet med hovedfagsoppgaven har åpnet dører til nye verdener for meg. Jernalderens åndelige og materielle sfære har vært utfordrende og spennende å gå inn i. Den største utfordringen har likevel vært møtet med den vitenskapelige og akademiske verden. Det har vært godt å ha gode hjelpere og følgesvenner på veien fram til dette ferdige produkt.

Først og fremst vil jeg få takke min veileder, Lotte Hedeager, for inspirasjon og gode råd underveis i arbeidet med hovedfagsoppgaven. Videre vil jeg få takke Synnøve Thingnæs, Helga M. Stangeby og Unn Pedersen for deres gjennomlesing, konstruktive kritikk og innspill. Min søster, Hanne, fortjener en varm takk for kommentarer og gjennomgang av språket. Til slutt vil jeg rette en takk til min far for hans grundige korrekturlesning.

Eva Smådahl
Oslo, 15. april 2005

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon	1
2	Teoretisk ramme	2
2.1	Begrepsgjennomgang	2
2.1.1	Stil	2
2.1.2	Symbol og mening	3
2.2	Faghistorie	4
2.2.1	Innledning	4
2.2.2	Ulike forskeres syn på dyreornamentikken	5
2.3	Dyreornamentikkens opprinnelse, utvikling og karakteristika	8
2.3.1	Nydamstil	8
2.3.2	Stil I	9
2.3.3	Stil II	9
2.3.4	Stil III / Sydsandinavisk Stil E	10
	Vikingtidsstilene	11
2.3.5	Osebergstilen	11
2.3.6	Borretil	13
2.3.7	Jellingstil	14
2.3.8	Mammenstil	14
2.3.9	Ringerikestil	15
2.3.10	Urnesstil	15
3	Problemstilling	16
4	Forutsetninger for problemstillingen	18
4.1	Innledning	18
4.2	Hvorfor dyr som metafor/symbol?	19
4.3	Begreper i norrønt språk	20
4.4	Dyr og mennesker i dagliglivet	22
4.5	Dyr i graver	23
4.6	Dyr og guder i Eddadiktningen	25
4.7	Dyr og guder i kult og seid	27
4.8	Dyr i sagafortellinger	30
4.9	Dyr i personnavn	31
4.10	Dyr i metallproduksjon	31
4.11	Fra hedendom til kristendom	33
4.12	Hypoteser	34
5	Artsbestemmelse av dyrene i dyreornamentikken	36
5.1	Innledning	36
5.2	Fugler og krypdyr	36
5.3	Ville dyr	36
5.4	Domestiserte dyr	37

5.5	Fabeldyr og hybrider	37
5.6	Oppsummering	38
6	Metode.....	39
6.1	Innledning.....	39
6.2	Materialundersøkelsen.....	39
6.2.1	Motivkategorier.....	40
6.2.2	Basistabeller	41
6.2.3	Samletabeller og oversiktstabeller	43
6.3	Analyseresultatene satt i kontekst	44
6.4	Oppsummering	45
7	Utvelgelseskriterier for materialet.....	46
7.1	Geografisk avgrensing.....	46
7.2	Materialets kvalitet og omfang	46
7.2.1	Kvalitativ utvalgelse	46
7.2.2	Kvantitativ utvalgelse	47
7.3	Kjønns spesifikke gjenstander	47
7.3.1	Innledning	47
7.3.2	Kjønnsindikerende kriterier	47
7.3.3	Kvinnegjenstander	48
7.3.4	Mannsgjenstander	49
7.3.5	Kjønnsnøytrale gjenstander.....	49
7.3.6	Kildekritikk i forbindelse med kjønns spesifikke gjenstander	50
7.4	Oppsummering	51
8	Kildekritikk.....	53
8.1	Innledning.....	53
8.2	Bevaringsforhold for materiell kultur.....	53
8.3	Gravskikk	54
8.4	Bestemmelse av den gravlagtes kjønn.....	54
8.5	Kjønnsmessige skjevheter	55
8.6	Litterære kilder	55
8.7	Oppsummering	56
9	Folkevandringstid.....	57
9.1	Innledning.....	57
9.2	Kvinnegjenstander	57
9.2.1	Relieffspanner	57
9.2.2	Gullbrakteater.....	58
9.2.3	Småspanner	59
9.2.4	Fuglenåler.....	59
9.2.5	Motivgjennomgang av kvinnegjenstander	59
9.3	Mannsgjenstander.....	60
9.3.1	Halskrager	60

9.3.2	Våpenutstyr	61
9.3.3	Heste- og rideutstyr	62
9.3.4	Beltespener / remspener	62
9.3.5	Motivgjennomgang av mannsgjenstander	62
9.4	Sammenfatning av folkevandringstidens dyreornamentikk på kvinne- og mannsgjenstander ..	63
10	Merovingertid	64
10.1	Innledning	64
10.2	Kvinnegjenstander	64
10.2.1	Ovale spenner	64
10.2.2	Runde spenner	65
10.2.3	Ryggknappspener	65
10.2.4	Småspener: Platefibler og S-formede spener	65
10.2.5	Småspener : Fuglefibler og fugleformede spener	66
10.2.6	Bronsenøkler	66
10.2.7	Motivgjennomgang av kvinnegjenstander	66
10.3	Mannsgjenstander	67
10.3.1	Våpenutstyr generelt	68
10.3.2	Våpenutstyr: Hjelmer	68
10.3.3	Våpenutstyr: Skjold	69
10.3.4	Våpenutstyr: Sverd og spyd	69
10.3.5	Heste- og rideutstyr	70
10.3.6	Beltespener, hektespener og veskebeslag	70
10.3.7	Diverse remseslag	71
10.3.8	Motivgjennomgang av mannsgjenstander	72
10.4	Sammenfatning av merovingertidens dyreornamentikk på kvinne- og mannsgjenstander ..	72
11	Vikingtid	74
11.1	Innledning	74
11.2	Kvinnegjenstander	74
11.2.1	Ovale spenner	74
11.2.2	Runde spenner	75
11.2.3	Likearmede spener	76
11.2.4	Treflikete spener	76
11.2.5	Hengesmykker	76
11.2.6	Dyreslyngfibler	77
11.2.7	Tregjenstander fra Oseberg	77
11.2.8	Motivgjennomgang av kvinnegjenstander	77
11.3	Mannsgjenstander	78
11.3.1	Våpenutstyr	78
11.3.2	Heste- og rideutstyr	79
11.3.3	Diverse beltebeslag og remspener	80
11.3.4	Ringspener	80

11.3.5	Motivgjennomgang av mannsgjenstander.....	80
11.4	Sammenfatning av vikingtidens dyreornamentikk på kvinne- og mannsgjenstander	81
12	Oppsummering av resultatene fra materialgjennomgangen	82
12.1	Innledning.....	82
12.2	Generelle tendenser i dyreornamentikken	82
12.3	Kvinnegjenstander og dyremotiver	83
12.4	Mannsgjenstander og dyremotiver	84
12.5	Praktgjenstander kontra hverdagsgjenstander	86
12.6	Oppsummering	87
13	Materialet sett i lys av hypotesene	90
13.1	Innledning.....	90
13.2	Testing av hypoteser.....	90
13.3	Oppsummering	97
14	Avsluttende refleksjoner	99
14.1	Innledning.....	99
14.2	Husfruens nøkler	99
14.3	Katten og Frøyakult.....	100
14.4	Relieffspenner og seid	101
14.5	Gullbrakteater og seid.....	103
14.6	Gullhalskrager og seid.....	105
14.7	Sverdets makt	106
14.8	Nye dyr som maktsymboler.....	107
14.9	Kjønn, genderkonstruksjoner og sosiale roller	108
14.10	Praktgjenstander kontra funksjonelle hverdagsgjenstander	110
14.11	Oppsummering	111
Litteratur	.....	115
Appendiks	.....	131

Liste over illustrasjoner, figurer, tabeller og skjemaer

ILLUSTRASJONER

I teksten:

Illustrasjon 1 = Kapittel 5.2, side 36: fra Salin 1935 [1904], fig. 592

Illustrasjon 2 = Kapittel 5.2, side 36: fra Shetelig 1910, fig. 88

Illustrasjon 3 = Kapittel 5.3, side 36: fra Salin 1935 [1904], fig. 515

Illustrasjon 4 = Kapittel 5.4, side 37: fra Salin 1922, fig. 76

Illustrasjon 5 = Kapittel 5.5, side 37: fra Salin 1935 [1904], fig. 608c

Illustrasjon 6 = Kapittel 5.5, side 38: fra Graham-Campbell 1981, side 137

I appendiks:

Illustrasjonene 7 – 36 = Se egen liste over illustrasjoner i appendiks, side 131

FIGURER

I teksten:

Figur 1 = Årsakssammenheng – kapittel 4.1, side 19

Figur 2 = Årsakssammenheng – kapittel 4.12, side 35

Figur 3 = Husfrue/Frøyakult - kapittel 14, side 113

Figur 4 = Seidkvinne - kapittel 14, side 113

Figur 5 = Kvinne og mann som kultutøvere - kapittel 14, side 114

Figur 6 = Mann og makt - kapittel 14, side 114

Figur 7 = Hedendom og kristendom - kapittel 14, side 114

TABELLER

I teksten:

Oversiktstabell G, side 89

Oversiktstabell H, side 98

I appendiks:

Samletabeller: Tabellene 6, 11, 18, 25, 33 og 38, fra side 148

Oversiktstabeller: Tabellene A-I, side 139-147

Eksempler på basistabeller sist i appendiks

På CD:

Basistabellene og samletabellene

SKJEMA:

I appendiks:

Skjematisk oversikt over dyreornamentikkens opprinnelse og karakteristika, side 133-135

1 Introduksjon

Jernalderens dyreornamentikk har vært gjenstand for studier siden slutten av 1800-tallet og fram til i dag. Variasjonene i ornamentikken og den høye kvaliteten på håndverket har fascinert og skapt beundring, og i dag kopieres smykker og andre gjenstander med dyreornamentikk og selges som suvenirer. Det er denne fascinasjonen for stil og dekor som har ledet meg inn på dyreornamentikk som tema for min hovedoppgave.

Dyreornamentikk ble først oppfattet som ren kunst og et passivt dekorvalg på en gjenstand, og studier av dyreornamentikken dreide seg i stor grad om rene stilistiske og typologiske studier for å utarbeide kronologier. Etter hvert ble ornamentikken sett på som formidler av status, etnisitet og økonomi, og man mente at stilvalget kunne ha vært bevisst. Stil og dyreornamentikk oppfattes i dag som meningsbærende og aktive elementer i forhistoriske samfunn. Det er denne tilnærmingen til dyrestilene som er utgangspunktet for problemstillingen. Dyremotivene som ble brukt i ornamentikken ble høyst sannsynlig valgt bevisst ut fra bakenforliggende symbolikk i tilknytning til kosmologi, religion, status, gruppetilhørighet og muligens kjønn.

Mitt utgangspunkt har vært å kartlegge relasjonene mellom dyreornamentikk og kjønnsspesifikke gjenstander. Var ulike kombinasjoner av dyremotiver og gjenstandstyper tilfeldig, eller var det klare normer for hvilke dyremotiver som kunne utsmykke de forskjellige gjenstandstypene? Gjennom komparative analyser av ulike typer gjenstander, håper jeg å kunne belyse dette. Videre vil jeg se på utviklingen i bruken av dyremotiver fra tidlig folkevandringstid til og med vikingtid. Brukes de samme dyremotivene i hele perioden, eller skjer det endringer? Og skjer det eventuelt endringer i dyremotivene på manns- og kvinnegjenstander?

Perioden jeg skal ta for meg, er ca 400-1050 e.Kr., det vil si folkevandringstid, merovingertid og vikingtid. Folkevandringstid dateres til ca 400-570/580, merovingertid til ca 570/580-800, og vikingtid til ca 800-1050. Den geografiske avgrensningen er dagens Skandinavia og Sutton Hoo på De britiske øyer.

2 Teoretisk ramme

2.1 Begrepsgjennomgang

2.1.1 Stil

Et viktig begrep i forbindelse med en analyse av dyreornamentikk er *stil*. Studiet av stil er sentralt og avgjørende innen forskning, og stilstudier forekommer i de fleste arkeologiske analyser. Begrepet stil brukes gjerne som betegnelse på en kunstners eller epokes uttryksmåte, og har lagt grunnlaget for stilhistoriske felt som for eksempel studiet av jernalderens dyreornamentikk (Olsen 1997:183). Stil kan være en gjenstandes ytre form, som er knyttet til dens funksjon, eller det kan være dekorstilen som utsmykker gjenstanden. I forbindelse med det sistnevnte snakker man gjerne om *ikonologisk stil*, som forstås som dekorstilens symbolske innhold og mening (Lucie-Smith 1996:87). Det er den ikonologiske stilen som er interessant i denne oppgaven.

Stil har blitt omtalt som en form for ikke-verbal kommunikasjon og et aktivt medium for formidling av informasjon om identitet og relasjoner mellom individer og samfunn (Wiessner 1990:106-107). Stil kan konkretisere måtene individer og samfunn oppfatter og organiserer virkeligheten sin på, og dette vil kunne innebære at stilvalget er bevisst og avgjørende for informasjonsstrategien. Stil kan gi informasjon om etniske grupper og deres områder, graden av kontakt mellom grupper og samfunn, samt variasjon i uttrykksformer i forbindelse med personlig identitet og gruppeidentitet (Conkey & Hastorf 1990:1-2; Earle 1990:73-75; Hodder 1982:204; Olsen 1997:183-188; Wiessner 1985:163; Wobst 1977:320-321).

Arkeologer kan bruke stil som en kilde til informasjon om forhold og endringer mellom individer og samfunn. Forandringer i stil kan skyldes ulike vilkår som for eksempel endringer i den sosiale situasjonen, påvirkning gjennom handel og utveksling, samt endringer i gjenstanders symbolske rolle. Stil kan enten brukes av mennesker for å vise en bestemt identitet for omverdenen eller for å dekke til sider ved identiteten, noe som kan skape problemer for arkeologers tolkninger. Historisk og kulturell kontekst spiller en vesentlig rolle for stilvalg og stilbruk. Stilstudier vil derfor være mest fruktbare når man ser på endringer i stil over tid, og ikke på et gitt tidspunkt i fortiden (Wiessner 1989:57-58, 62).

2.1.2 Symbol og mening

Symbol og *mening* er to viktige begreper som gjerne knyttes til *stil*. Et symbol representerer noe annet enn seg selv, og kan sies å være en materialisering av ideologi. Det vil si at dekor og ornamentikk betyr noe mer enn hva det forestiller rent konkret. I tillegg kan symboler operere i flere dimensjoner. Symbolspråket, eller den ikonologiske stilen, består av stilelementer som er valgt med omhu. Det avgjørende for stilvalget er at hensikten med å bruke symboler er å formidle informasjon (Håland & Håland 1996:296-300; Olsen 1997:187, 195; Renfrew & Bahn 2000:391; Tilley 1989:192).

Mening kan defineres som en relasjon mellom symboler. Det vil si at mening skapes gjennom forskjeller og kontraster mellom symbolene. Et symbol har dermed ingen iboende betydning, men får mening gjennom sitt forhold til andre symboler og til brukernes tolkninger og assosiasjoner. Isolert sett vil et symbol dermed være meningsløst. Et symbols mening er ikke forutbestemt, men er knyttet til blant annet kulturelle og historiske konvensjoner, skikk og bruk. Meningen til et symbol er heller ikke konstant, men kan endres av bæreren, av betrakteren, og/eller av konteksten symbolet brukes i (Olsen 1997:195; Preucel & Hodder 1996:299-300, 310; Renfrew & Bahn 2000:391; Tilley 1989:186,191; Wiessner 1985:161).

Alfred Gell (1998:6) avviser at kunst og symboler i seg selv kan kommunisere mening. I stedet for å snakke om symbolsk mening og symbolsk kommunikasjon i forbindelse med visuelle uttrykk, bør begreper som handling, representasjon, årsaksforhold, resultat og forvandling benyttes. Symbolene må brukes, de må ha en årsakssammenheng, en intensjon, lede til noe nytt og opptre i en sosial kontekst for å få mening. Et symbol alene gir derfor ingen mening (Gell 1998:6-7).

For å trekke slutninger om mening knyttet til stil og symboler, må man legge vekt på de tolkningsrammer som ble brukt i de aktuelle samfunn. De dekorerte gjenstandene skapte og uttrykte antakelig ideer både fra produsentens og mottakerens side i forbindelse med kulturelle og sosiale forhold i samfunnet. Stil og symboler i forbindelse med materiell kultur var trolig midler som menneskene brukte for å strukturere sin verden. Siden vi i dag ikke har tilgang på fortidens tolkningsrammer vil fortidens mening ikke ligge i fortiden, men være et nåtidig fenomen (Conkey & Hastorf 1990:4; Tilley 1989:192).

Ut fra de ovennevnte synspunktene følger det at mening knyttet til gjenstander og symboler er avhengig av både mottakerens og avsenderens tolkning og oppfattelse. Begge må ha det samme kulturelle språk og ståsted for å forstå symbolikken.

2.2 Faghistorie

2.2.1 Innledning

Dyreornamentikken har fra midten av 1800-tallet og fram til i dag blitt behandlet på ulike måter av arkeologer og andre forskere. Fra slutten av 1800-tallet og fram til 1950-60-tallet var dyreornamentikken hovedsakelig en kilde til klassifikasjoner og dateringsmetoder i forbindelse med gjenstandstyper. Den germanske dyreornamentikken ble typologisert, klassifisert og oppdelt i ulike nivåer og utviklingstrinn. Dette typologisk-kronologiske rammeverket ble brukt til å organisere, avgrense og datere gjenstander i tid og rom, da det var viktig å skape orden i det arkeologiske materialet. Dyreornamentikken ble derfor først og fremst sett på som ren dekor; et passivt og nøytralt element uten egen mening og innhold (Müller 1880; Montelius 1900; Shetelig 1920; Salin 1935 [1904]; Ørsnes 1966; Haseloff 1981).

Stiltyper ble dermed et analytisk redskap for å tolke det arkeologiske materialet og fortidens kulturer. Dyreornamentikkens stiler ble oppfattet som standardiserte formuttrykk som var karakteristisk for et bestemt område til en bestemt tid, og som kunne brukes til å spore etniske folkegrupper, folkevandringer og kulturelle innovasjonssentra. Materiell kultur og ornamentikk ble ansett som en lite egnet kilde til å forstå mer dypereliggende sider ved samfunn og kulturer, og det var få forskere som var opptatt av å tolke og forstå ornamentikkens bakenforliggende mening (Olsen 1997:176, 183).

Etter hvert begynte forskere å spørre hvorfor ornamentikken oppsto, og hva stilbrudd og stilendringer betydde. Man så muligheten for at ornamentikk var noe mer enn ren utsmykning. Det ble antydnet mulige sammenhenger mellom stil og samfunn, og at ornamentikken kunne ha hatt en identitetsskapende rolle. På slutten av 1970-tallet oppstod en debatt om forholdet mellom materiell kultur og stil, og om hvorfor gjenstander fikk den form og den ornamentikk de gjorde. Selv om ideologi og religion fremdeles ikke stod i sentrum, ble det større fokus på kulturelle og sosiale prosesser enn tidligere og på deres tilknytning til materiell kultur (Olsen 1997:45-48, 176-184).

På 1980-tallet ble de symbolske og kommunikative sidene ved materiell kultur tillagt større vekt. Tanker om at materiell kultur og stil kunne ha sosiale betydninger gjorde seg stadig mer gjeldende. Materiell kultur og stil kunne både signalisere etnisk tilhørighet og sosial status innenfor og mellom kulturer, og dekke praktiske og estetiske behov. Stilelementene var høyst sannsynlig valgt ut med stor omhu, og stil ble nå betraktet som meningsbærende og et bevisst medium i fortidens samfunn for å formidle informasjon av ulik

art. Symbolene i ornamentikken, i kraft av å være aktivt meningsbærende elementer, kunne antakelig ses i forbindelse med sosiale, maktpolitiske, ideologiske, etniske og religiøse forhold. Det kunne derfor ligge magi, myter og religiøse forestillinger bak motivene, og dekoren ville da få mening utover det estetiske uttrykket (Hedeager 1999a:57, 1999b:219; Olsen 1997:59-61, 65-66, 184, 194).

2.2.2 Ulike forskeres syn på dyreornamentikken

Sophus Müller (1880) foretok på slutten av 1800-tallet en gjennomgang av dyreornamentikken, dens opprinnelse, utvikling, karakteristiske trekk og forhold til samtidige stilarter, samt i hvilke sammenhenger dyreornamentikken ble brukt eller ikke brukt. Ornamentikken kunne være et bra grunnlag for å lage kronologiske inndelinger når man ville danne seg et bilde av utviklingen innen en periode. Dyreornamentikken var jernalderens kunstuttrykk, og det var snakk om ren dekor uten selvstendig mening. Dyreornamentikken hadde i følge Müller (1880:186-189, 201-202, 396-399) ingen tilknytning til verken religion eller politikk. Dens eneste funksjon var å pryde gjenstandene.

Bernhard Salin (1935 [1904]) skrev på begynnelsen av 1900-tallet avhandlingen "Die Altergermanische Thierornamentik" hvor han systematisk gikk igjennom ulike spennetyper dyremotiver og disse motivenes stilutvikling. Salin delte dyrestilene fra slutten av 300-tallet til ca 800 inn i Stil I, II og III, ut fra dyrefigurenes typologiske og stilistiske utvikling (appendiks side 135). Detaljene ble vektlagt i klassifiseringen og tolkningen av dyrestilene, mens helhetsinntrykket ble ansett å være underordnet. Salin behandlet i liten grad stilenes kontekst og innhold, men antydte at det kunne ligge en identitetsskapende betydning bak (Salin 1935 [1904]:205, 353, 359).

Haakon Shetelig (1920, 1947a) viktigste bidrag til stilforskningen er især innenfor vikingtiden, der han delte ornamentikken inn i eldre og yngre Osebergstil, Eldre vikingestil/Borrestil, Yngre vikingestil/Jellingstil (senere delt inn i Jellingstil og Mammenstil), Ringerikestil og Urnesstil. I tillegg har Shetelig også flere arbeider som behandler folkevandringstidens ornamentikk. Shetelig (1920:244-245) mente, i motsetning til Salin, at enkeltmotivet var underordnet helheten. Siden det var vanskelig å skjelne de enkelte dyrene på de dekorerte gjenstandene, var det vanskelig å få mening ut av motivene. Dermed var det ikke motivet i seg selv som var vesentlig, men mønsteret og den helhetlige flatebehandlingen på gjenstanden. Shetelig (1947b:183-184) påpekte at selv om figurene var utpreget skjematisk, har komposisjonen likevel stor variasjon, noe som gir inntrykk av at

dyreornamentikken er mer enn ”ren og meningsløs” dekor. Shetelig (1947c:210-213, 215) så muligheten i at figurene i dyreornamentikken kunne representere mytiske skikkelser.

Bjørn Hougen (1935, 1942, 1967) understreket kontinuiteten i ornamentikken og dyrets betydning. Han mente at forestillingen om dyret som det livgivende element trolig var grunnfestet i den nordiske mentaliteten. Dyreornamentikken kan følges fra den oppsto på 400-tallet og til langt ut i middelalderen. Utviklingen av ornamentikken ble satt i sammenheng med dannelsen av de nye regionale enhetene i Norge på slutten av folkevandringstiden, og dyreornamentikken kan ha hatt en politisk rolle i denne sammenheng (Hougen 1942:149, 1967:33).

Eva Nissen Meyer (1934) så på relieffspennenes form og dekor og hvordan man eksperimenterte med stilen innen metallkunsten. Hver enkelt spenne ble sett på som et individuelt kunstverk. Nissen Meyer antyder at ornamentikken og dens innhold kan ha fungert innenfor magisk-religiøse sammenhenger, og dermed ha virket ekskluderende på de uinnvidde. Det var kanskje ikke alle i samtiden som forsto de kompliserte motivene og elementene de var bygget opp av. Motivelementene hadde muligens ikke bare en dekorativ betydning, men også en magisk, slik at det lå religiøse forestillinger bak dyrefremstillingene. Nissen Meyer (1934:86-87) så på det sosiale miljøet rundt gjenstandene med ornamentikk, og tilla kvinner som bar relieffspenner en høy sosial status.

Egil Bakka (1959, 1979) vektla først og fremst den typologiske og kronologiske utviklingen av Stil I, samt dens forhold til den angelsaksiske stilen. Han mente likevel at dyrefremstillingene ikke bare hadde en dekorativ funksjon, men også en betydning. Det var kanskje for å bevare dyrenes magiske kraft at dyrene var vanskelige å definere (Bakka 1979:247).

Mogens Ørsnes (1966:20-54) bearbeidet dyrestilene på nytt på 1960-tallet og laget en ny kronologi på bakgrunn av Salins stilinndelinger og Uppsalaskolens Vendelstiler (jf. Arwidsson 1942b; Olsén 1945). Det var spesielt Stil II og Stil III Ørsnes arbeidet med. Han tok for seg det sydkandinaviske materialet og delte det inn i stiltyper og stilfaser ut fra dets egne karakteristika, og ut fra motivenes kombinasjon på de ulike dekorerte gjenstandene. I stedet for Stil II og Stil III og Vendelstilene A-E, delte han stilene inn i sydkandinaviske Stil A-F. Ørsnes kritiserte Salin for ikke å ta hensyn til overgangsformer innen stilene, men kun å ta for seg elementer som klart kan skilles fra hverandre (Ørsnes 1966:20-23).

Günther Haseloff (1981:3-4) brukte i stor grad de samme metoder og tolkninger som Salin da han på 1970-80-tallet analyserte dyrestilene og skrev sitt trebindsverk om Stil I. Han oppfattet dyreornamentikken som ren dekor uten meningsinnhold, og mente at dekoren ble

begrenset av gjenstandens form. Haseloff knyttet likevel fremveksten av dyreornamentikken til et behov for identitetsskaping i en periode med store endringer, og dannelsen av de nye germanske samfunnene (Haseloff 1981:3).

Karen Høilund Nielsen (1997:151) diskuterer ulike kontekster som dyreornamentikken fungerte i, og da spesielt Stil II. Gjennom en metodisk tilnærming til stilmaterialet har hun sporet håndverkssentre, samt knyttet gjenstander med Stil II-dekor til det kongelige følgesystemet i Sør-Skandinavia. Stil II-dekorens symbolikk kan ha vært knyttet til krigerfølgets status. Dyreornamentikken har dermed blitt gitt en funksjon og mening som krigsornamentikk og krigersymbolikk (Høilund Nielsen 1991:127, 1997:154, 158).

Lotte Hedeager (1999a, 1999b) tolker dyreornamentikken som klart meningsbærende og mener de germanske dyrestilene formidlet et budskap utover det estetiske. Det kunne dreie seg om en sosial og politisk praksis, makt, ideologi, myter, religion eller etnisitet. Hun setter motivene i sammenheng med de nordiske hedenske myter og mener at dyrestilene var en integrert del av det førkristne samfunnets kosmologiske orden. Dyret hadde stor betydning som organiserende kraft siden man trodde at dyrene hadde skapt verden og dens orden. Symbolene kunne også brukes til å skape identitet hos de vandrende gruppene, legitimere politisk makt og formidle samfunnsstruktur. Den nye makteliten som oppstod i løpet av folkevandringstiden, brukte de nordiske opphavsmytene og Odin-kulten aktivt for å befeste sin makt. Ved å bruke symbolspråket fikk de formidlet og synliggjort sin forankring i det guddommelige (Hedeager 1996:218, 1999a:57-62, 1999b:219-220, 224, 227, 232).

Siv Kristoffersen (2000a:11-12) mener at materiell kultur og dyreornamentikk spilte en viktig rolle hos menneskene. Dyreornamentikken fikk mening utfra menneskenes adferd og de kontekster ornamentikken ble knyttet til. I tillegg har Kristoffersen (1995) en litt annen tilnærming til stil enn andre forskere. Hun bruker antropologen Lévi-Strauss' (Kristoffersen 1995 med henvisning til Lévi-Strauss 1963) strukturalistiske teori og hans grunnleggende formprinsipper i sin tolkning av dyreornamentikken. På denne måten analyserer hun selve dyresymbolenes grafiske utforming og deres plassering på gjenstandene, som uttrykk for datidens menneskers tankesett og verdensoppfatning. Innebygd i de symbolske uttrykkene i dyreornamentikken kan det ligge politiske, ideologiske og religiøse tanker, samt sosiale strategier som signalisering av identitet, tilhørighet og status. Ifølge Kristoffersen (1995:1-4, 6, 11-13, 2000b) er det også grunn til å tro at det var en forbindelse mellom dyreornamentikk og seid. Kristoffersen (1995:2, 11, 13-14) foreslår at bruken av dyreornamentikk kan være ment som mellomformer for å sikre overgangen fra symbol til mening, eller

forvandling/transformasjon fra ett stadium til et annet. Gjenstander, som for eksempel spenner med dekor av splittede og forvrengte dyreformer, ble tillagt dyrets egenskaper. Beltespenner viste ikke bare en avbildning av dyret, den ble selve dyret (Kristoffersen 1995:1-2).

Det har vært en endring i løpet av de siste hundre år i hvordan ulike forskere har oppfattet og behandlet jernalderens dyreornamentikk. Fra å bruke dyreornamentikk som et rent typologisk-kronologisk arbeidsredskap, for så å knytte materiell kultur og stil til sosiale prosesser, ga man etter hvert også dyreornamentikken en religiøs, maktpolitisk og identitetsskapende rolle. I dagens forskning brukes dyreornamentikken på flere av de ovennevnte måter, uten at en tilnærming nødvendigvis utelukker en annen.

2.3 Dyreornamentikkens opprinnelse, utvikling og karakteristika

2.3.1 Nydamstil

Den eldste fasen innen jernalderens dyreornamentikk, Nydamstil, utviklet seg fra slutten av 300-tallet/begynnelsen av 400-tallet og fram til slutten av 400-tallet. Elementene i denne stilen er påvirket av klassisk-romersk kunst. Stilen har nok utviklet seg i kontakt med de nordlige provinsene i Romerriket samt vært påvirket av asiatisk kunst. Inspirasjonskilden var utsmykningen av romerske arbeider som spenner og beslag av bronse. Romerne brukte dekor i form av karvesnitt (treskjæring i lavt relieff), ulike geometriske mønstre, plantemønstre samt forskjellige dyr som sjøvesener og fabeldyr. Disse motivene ble etterlignet i de germanske områdene. De romerske dekorprinsippene hvor hovedfeltene ble fylt med karvesnitt, mens dyremotivene ble begrenset til ytterkantene, ble også adoptert.

Nydamstilen kjennetegnes av en streng og balansert komposisjon av geometriske motiver i tydelig karvesnittr relieff. Typiske motiver er skjematizerte spiralformer som kan illudere stiliserte bladranker satt sammen med meandere, profilerte border (chevrons) og dyr med runde plastiske kropper. Av og til er dyrene relativt naturalistiske, men som oftest er de forholdsvis stiliserte og vanskelige å artsbestemme, og de mangler gjerne ekstremiteter. Flatene på spennene er fylt med geometriske karvesnittemotiver, mens de sammenkrøpne dyrene er plassert langs kantene, derav navnet randdyr. Dyrehoder og masker blir gjerne brukt som avslutning på fotplaten til relieffspennene. I begynnelsen spilte dyrene en underordnet rolle i forhold til de geometriske og plantelignende motivene. Nydamstil er derfor ikke en ren dyrestil i ordets rette forstand. Etter hvert ble det brukt dyr som dekor på felt som tidligere var forbeholdt karvesnittemotiver, og karvesnittet ble overført til

dyrefigurene. Dette gir seg uttrykk i at dyrekroppene gjerne får langsgående relieffrygger. Denne bruken av dekorelementer kan ses som en sammensmelting av karvesnitteknikken og dyremotivene. Det skjer dermed en transformasjon av de romerske forbildene til en ny type ornamentikkstil. Variasjonen i former og figurer som benyttes i dekoren er stor, blant annet menneskelignende gestalter som antropomorfe figurer/hybrider, det vil si en figur sammensatt av dyr og menneske (Horn Fuglesang 1981:42-44; Haseloff 1974:2, 5-7, 14, 1981:8; Karlsson 1983:12-13, 17-19, 130) (stilskjema i appendiks).

2.3.2 Stil I

Nydamstilen regnes som en overgangsform. Rundt år 475 hadde stilen utviklet seg til Stil I og var ikke lenger påvirket av romersk kunst. Istedenfor de flatedekkende geometriske mønstrene dominerte dyremotivene som dekket flatene fullstendig. De tidligere sjødyrene hadde utviklet seg mot firfotdyr, og det var i større grad gjort bruk av menneskefigurer i dekoren. Dyrene var nå kraftig stiliserte og abstrakte, og den plastiske formen fra Nydamstilen var erstattet av tydelige konturer. Dyrekroppene hadde mistet sitt volum og blitt til lange smale reptillignende bånddyr. Kroppsdelene hadde utviklet seg i ornamental retning vekk fra det biologisk riktige.

Stil I består av stiliserte og forvridde dyrefigurer som er fullstendig oppløste og ugjenkjennelige. De flate jevnbrede dyrekroppene har dekor i form av tette parallelle streker, doble konturlinjer eller tre-fire parallelle relieffrygger, en arv etter karvesnittet. Samtidig blir de ulike kroppsdelenes (hode, hals, ekstremiteter) brukt som selvstendige dekorelementer. Inntrykket blir et tett og kaotisk flatedekkende mylder uten noe hovedmotiv. Utviklingen fra Nydamstil til Stil I tyder på en helt ny forståelse av form.

Denne tidlige germanske kunsten finner vi i hovedsak på små metallgjenstander, selv om stilen nok også eksisterte innen treskjæring i folkevandringstiden. Relieffspennene og brakteatene er karakteristiske for folkevandringstidens dekorerte gjenstander. Dyreornamentikken i Stil I antas å ha vart fram til ca 560/570, og var en felles germansk stil brukt både i nordiske områder og på kontinentet (Horn Fuglesang 1981:44-49; Haseloff 1974:7-11; Hedeager 1999b:220-223; Karlsson 1983:19-23, 143; Kristoffersen 1995:1; Nissen Meyer 1934:86; Shetelig 1920:240-247) (stilskjema i appendiks).

2.3.3 Stil II

Stil II dateres gjerne til perioden 560/570–ca 680. I Stil II er hovedelementene i dekoren båndfletningen og de store dyrehodene, og komposisjonen av mønsteret er mer symmetrisk

enn tidligere. Mens Stil I var en ren dyreornamentikk, er Stil II en blanding av dyr og bånd, en slags sammensmelting av Stil I og båndornamentikk, med sammenflettede slange- og båndmønstre som karakteristiske trekk. De tidligste eksemplene på Stil II er rene båndfletninger påsatt dyrehoder, hvor det båndformede dyret er hovedmotivet med normalt to eller flere bånddyr flettet i hverandre. Selve dyret, som fortsatt er abstrahert, er underordnet som dekorativt element. Dyret har en relativt enhetlig form da kroppene er gjengitt med jevne buer, ofte S-formet eller som 8-tall. Dyrekroppens volum er oppløst slik at dyret har mistet sin kroppslighet og realisme, og konturene behandles som selvstendige dekorelementer. Dyrene er likevel noe lettere å identifisere i forhold til Stil I-dyrene, og man kan kjenne igjen enkeltelementer som hode, ben/lår, føtter og kropp som nå har et mer organisk preg. Hodet har en særpreget klokkeform, og lange spisse kjever som biter rundt båndkropper. Føttene er gjerne store og formet som bladfliker. I Stil II blir formene mer komplekse ved at karvesnittet og entrelacmønstrene (sammenslyngede kurver/linjer) brukes i tette felt av sammenflettede konturlinjer rundt motivene. Den videre utviklingen gikk imidlertid i retning av stadig mer organiske dyr (Horn Fuglesang 1981:49-55; Hedeager 1999a:59-62, 1999b:220-225; Karlsson 1983:24-27, 148; Shetelig 1920:247-250; Ørsnes 1966:39-55).

I Sør-Skandinavia finner vi Stil II-dekoren hovedsakelig på høystatusgjenstander som spenner og våpen knyttet til kongers og høvdingers følge. For øvrig er Stil II den siste av de fellesgermanske dyrestilene med et formspråk som var likt fra Italia i sør til Norge i nord. Skandinavia har vært foreslått som Stil IIs opprinnelsessted, men dette er omdiskutert. Andre teorier går ut på påvirkning fra senromersk eller langobardisk kunst (Hedeager 1999a:59-62; Højlund Nielsen 1997:152-155; Karlsson 1983:24-27).

Stil II opphører på slutten av 600-tallet, og det utvikler seg en ny stil med frankiske og insulære (irsk-angelsaksiske) stilelementer blandet sammen. Pådriveren til denne nye stilen er den irsk-angelsaksiske misjonsvirksomheten. Det nordiske ornamentikkrepertoaret tar imidlertid ikke opp i seg den nye stilen. Isteden videreutvikles de nordiske dyrestilene ved at de oppløste dyrefigurene tildels gjenvinner sine zoomorfe trekk. Den nye stilen på kontinentet er preget av den nye religionens fremvekst, mens man i Skandinavia fortsatt holdt seg til den hedenske tro hvor dyrene var en del av kosmologien. Det er derfor ikke lenger snakk om en felles germansk dyrestil (Hedeager 1999a:62-63) (stilskjema i appendiks).

2.3.4 Stil III / Sydskandinavisk Stil E

Det er en flytende overgang fra Stil II til Salins Stil III/Sydskandinavisk Stil E (Ørsnes 1966) som knyttes til 700-tallet. Dette er den siste stilfasen før vikingtid. Karakteristisk for denne

stilen er bruken av båndsløyfer og vingeformede fliker i dekoren. De båndformede dyrene fra Stil II blir utviklet videre, men i Stil III/E får dyrekroppene tilbake noe av sitt volum ved at det blir dannet sluttede flater mellom kroppenes konturlinjer. I tillegg blir bredden på kroppene mer varierte med gradvis avsmalning mot hals og hale, men det er fortsatt reptillignende langstrakte dyr. Kroppene danner ofte form av S eller 8-tall med jevne kurver og med entrelacmønstre rundt hovedfiguren. Entrelacmønsteret av sløyfer og fliker fører til en oppløsning og utvisking av hovedmotivet. De langstrakte dyrekroppene har dekor av streker og prikker, og hodene er smale som en direkte fortsettelse av kroppene. Kjevne beholder til å begynne med sin lange og nebb lignende utforming, som biter rundt den båndformede kroppen. Etter hvert blir kevne samt hake- og nakkeflikene kortere. Kroppene får spiralformede leddmarkeringer, og føttene får en viktigere rolle som dekorelement og større variasjon med sine plantevekstlignende tråd- og flikformer. Et nytt trekk ved Stil III/E er den relativt organiske utførelsen av enkeltdyr som firfotdyr og fugler, parallelt med bruken av oppløste dyremotiver. Det blir også brukt en ny form for feltinndeling der ornamentale rammelister skjærer over større dekorfelt og enkeltdyr, slik at ett motiv går over flere felt. De halvnaturalistiske dyrene og den nye bruken av rammer oppstår i annen halvdel av 700-tallet. Vanligvis er både firfotdyr og fugler stiliserte og har kroppene oppspaltet i løkker. I Stil III/E er karvesnittet nesten helt forsvunnet, og dekoren er isteden gjengitt i flatt eller svakt hvelvet toplansrelieff, eventuelt gravert. Dette gjør at motivene er lettere å tyde, og bortfallet av karvesnittet er et skritt i retning av en mer organisk form (Horn Fuglesang 1981:56-58; Karlsson 1983:30, 50, 149; Shetelig 1920:251-256).

Stil I, Stil II og Stil III/E er alle flatestiler uten særlig plastisk følelse, bortsett fra enkeltmotiver av til dels organisk gjengitte dyr. Det er først i vikingtidsstilene at ornamentikken virkelig utvikler seg mot et plastisk uttrykk (Shetelig 1920:254) (stilskjema i appendiks).

Vikingtidsstilene

2.3.5 Osebergstilen

Fra 800-tallet utvikler den nordiske dyrestilen seg videre med gripedyr som et nytt element i det som blir kalt Osebergstilen (ca 800 - ca 900). Osebergstilen er ikke en enhetlig stil, men har flere stilistiske uttrykk. De ulike stiluttrykkene i Osebergfunnet har fått betegnelser ut fra kunstnerens personlige stiler: den "akademiske" stil, den "karolingiske" stil, stilene til "skipets mester" og "vognens mester" samt den "barokke" stil (Shetelig 1920).

Den ”akademiske” stil som finnes på en av dyrehodestolpene og et slededrag i Osebergfunnet, har et tydelig slektskap med 700-tallets Stil III/E (Ørsnes 1966). Ornamentikken er skåret ut i flatt toplansrelieff i rundskulptur og har en tradisjonell lineær overflatedekor. Motivet består av langhalsede fugler med smale båndformede kropper som krysser hverandre. På dyrehodestolpen er fuglene sammenfiltret i en forholdsvis enkel komposisjon, men måten ornamentikken er utført på gir et komplisert uttrykk. Fuglene som er relativt naturtro, er symmetrisk plasserte, og deres kropper, vinger og lemmer krysser hverandre slik at de danner løkker, spiraler og fliker (Horn Fuglesang 1981:61-62; Karlsson 1983:37-39; Shetelig 1920:60-75).

I den ”karolingiske” stilen er dekoren skåret ut i et jevnt plastisk relieff og består av en mengde små stiliserte firfotdyr som vrir og vender på seg. Dyrene har rund organisk form med små *en face*-hoder (hode sett rett forfra) med runde øyne samt føtter med tre tær. Dyrene biter og griper i hverandre og i rammen rundt, slik at de skaper et sammenhengende mønster som blant annet gir en plastisk knuteeffekt. Vektleggingen av føtter som griper har gitt dyrene navnet *gripedyr*. Dyrene er fortsatt stilisert, men på en annen måte enn tidligere (Stil III/E). Noen gripedyr har et til dels menneskelig uttrykk med sine ansikter med skjegg på en dyrekropp, det vil si en hybrid. Kroppen til gripedyret er kort og kompakt, uten bånd- og løkkemotiver. Dyrekroppene har ulike geometriske mønstre som overflatedekor. I tillegg til gripedyret som nytt dekorelementet, er også komposisjonen ny. Istedenfor ett eller to større dyr som hovedmotiv, er det brukt dyr som alle er like både av type og størrelse. Dyrene er flatedekkende uten noen lineær komposisjon. De inngår isteden i en organisk komposisjon som skaper bevegelse og kan virke noe overlesset. Gripedyret som motiv og måten det er brukt i komposisjonen, er noe helt nytt innen skandinavisk dyrestil. Opprinnelsen til gripedyret kan ha vært angelsaksisk metallkunst, og utviklingen av gripedyret som dekorelement foregikk antakelig i andre halvdel av 700-tallet (Horn Fuglesang 1981:62-65, 74; Karlsson 1983:37-39, 41-43; Shetelig 1920:113-122).

”Skipets mester” viser til dekoren på utsiden av skipsstaven på Osebergskipet. Dekoren utgjør sammenhengende friser i flatt toplansrelieff som ser ut som en sammenvokst organisk komposisjon. Dyremotivene består av firfotdyr i Stil III/E med store løkkeåpninger i for- og bakpart, noe som gir dyret form av en kringle. Det er stor variasjon i detaljene, mens derimot de innbyrdes variasjoner mellom dyrene er små. De samme dyrefigurene gjentas hele tiden i dekoren. Haler, tunger, nakketopper og føtter brukes som flettemotiv (*entrelac*) rundt dyrekroppene, mens overflatene har geometriske mønstre. ”Skipets mester” benytter seg av både eldre og yngre motivtyper parallelt (Horn Fuglesang 1981:65-67; Shetelig 1920:8-22).

”Vognens mester” henspiller på den særpregede skurden på Osebergvognen. Både helheten og detaljene er vesensforskjellig fra de andre arbeidene i Oseberg. Dekoren består av båndformede dyr, katteaktige gripedyr, relieffskåret båndfletting, innrissede konturlinjer, entrelacmønstre og parspiraler, samt masker i fri skulptur. I tillegg er det gjengitt fortellende framstillinger fra norrøn mytologi, som dyr og ormer i innbyrdes kamp. Det kan se ut som man her står overfor en syntese av motiver fra gripedyrstilen og fra en tidligere fase enn Stil III/E, det vil si Stil D (jf. Ørsnes 1966) (Horn Fuglesang 1981:67-68; Shetelig 1920:26-46).

Den ”barokke stil” kombinerer eldre stiler, spesielt Stil III/E og gripedyr, og har et overdådig og plastisk uttrykk med bruk av knutekomposisjoner som et nytt element i dekoren. Det kraftige relieffet er gradert og ligger i mange plan, noe som gir en spesiell lys-skygge-effekt. Mønsteret består av ovale rammer satt sammen av to C-formede bånddyr med gripedyr inni. I midten av den ovale medaljongen er det ett *en face*-hode uten kropp. Dyrene har båndformede kropper med to eller flere ben med gripeføtter hvor kroppene danner løkker. Disse dyrene har mange av gripedyrenes særpreg, men er ikke rene gripedyr da de er friere utformet og blant annet har slankere kropper. Overflatemønstrene er stort sett ulike former for rombesnitt samt skraverte partier. Hele dekoren gir et kompakt formuttrykk og har et abstrakt preg over seg (Horn Fuglesang 1981:68-71; Shetelig 1920:123-135) (stilskjema i appendiks).

2.3.6 Borrestil

Borrestilen er datert fra ca 860/880 til ca 950, og både overlapper og fortsetter etter Osebergstilen. Det meste av materialet i Borrestil er metallarbeider som smykker og ulike typer beslag. Stilen finnes også på de norrøne steinkorsene på De britiske øyer, mens det er få bevarte tregjenstander med Borrestildecor. Borrestil er ikke en enhetlig stil, og gjenstandene fra denne perioden viser sprikende tendenser i modellering av motivene. En del gjenstander har et kraftig relieff og en sterk modellering som gir et plastisk uttrykk, i en fortsettelse av den ”barokke” Osebergstil. Hos andre gjenstander er relieffet flatere slik at mønsteret blir viktigere enn modelleringen, og med en mer ”klassisk” komposisjon. Det karakteristiske ved Borrestilen er den tette mønsteroppbygningen av lukkede og åpne bånd- og dyreformer, som skaper et kompakt uttrykk og en knutepreget båndornametikk. Et vanlig motiv er tobåndsfletninger som er lagt over hverandre og danner ringkjeder. Det er også mye bruk av geometriske figurer i dekoren samt elementer som romber, strierte horisontale bånd og båndknuter. Kringeløkken er et annet vanlig trekk ved Borrestilen, og gripedyrene i Borrestilen er tilpasset disse. Man finner også både *en face*-hoder og sammenkrøpne bakoverseende firfotdyr hvor konturene til dyrekroppene er tydelig markerte, og buk- og

lårpartier har tydelige spiralformer (Horn Fuglesang 1981:74-79; Karlsson 1983:44-45, 103; Shetelig 1920:295-301).

Borrestilen kan ha hentet inspirasjon fra andre områder som De britiske øyer og kontinentet. En del elementer i stilen, som ringkjeden, kringløløkken og knuteformer, er imidlertid skandinaviske særformer (Horn Fuglesang 1981:80) (stilskjema i appendiks).

2.3.7 Jellingstil

Jellingstilen dateres fra ca 910 til 990/1000, og stilen har fått navn fra et lite sølvbeger funnet i Jelling i Danmark. Dekoren har en del detaljer fra Borrestilen, som kringløløkken og ulike geometriske former, men mønsteret er nå mer lettfattelig, åpent og helhetlig. Jellingstilen har mye felles med Stil III/E og tidlig Osebergstil, og de tidligere vingeformede flikene som forsvant i Borrestilen, er tilbake som et viktig element. Ornamentikken danner nå jevne buer og flytende båndmønstre og er ikke lenger så kompakt, selv om komposisjonen er tett og rik på grunn av entrelacmønstrene dannet av dyrenes ekstremiteter. De tette knutemotivene og skarpe kontrastene fra tidligere er blitt borte. Jellingstilen består av S-formede bånddyr hvor kroppene, som har brede konturer, krysser hverandre og danner løkker. Dyrenes kropp er langsmale og jevnbrede, dyrene har for- og bakben, runde hoder sett i profil med snuteflik og rett nakketopp. Kroppene er dekorert med perlemønster eller prikker. I forhold til tidligere nordisk kunst har Jellingstilen et mye mer stramt og ensartet preg, og dekoren er ikke lenger plastisk modellert, men har et ganske flatt preg (Horn Fuglesang 1981:80-83; Karlsson 1983:50; Shetelig 1920:301-307).

Jellingstilen kan ha blitt påvirket av irsk ornamentikk. Dette gjelder i hovedsak helheten i komposisjonen, og måten dyrefigurene og dyrehodene er utformet på. Detaljer som lårsiralene, nakketoppen, den dobbelte konturlinjen og dyrekroppenes stripete overflatemønstre ses allerede i tidligere nordiske stiler (Shetelig 1920:303-304) (stilskjema i appendiks).

2.3.8 Mammenstil

Mammenstilen har fått sin betegnelse etter en dekorert jernøk fra Mammen på Jylland i Danmark, og dateres fra ca 950 til 1020/1030. Det som er nytt er en mer organisk gjengivelse av dyretyper som fugler og løver, noe som antakelig er påvirket av europeisk kunst. Det er også en større bruk av rankemotiver som danner et asymmetrisk bakgrunnsmonster, og bånddyret er blitt mer kompakt i utformingen. Dyrene mangler ofte bakben, og isteden avsluttes bakparten i flere smale fliker. Typiske dekorelementer er spiraler, båndlignende

løkker og fliker med jevn bredde. Mammenstilen kan se ut som en blanding av gamle og nye formelementer, samt en blanding av skandinavisk og europeisk stil (Horn Fuglesang 1981:83, 86-90; Karlsson 1983:50) (stilskjema i appendiks).

2.3.9 Ringerikestil

Denne stilen dateres fra ca 970/980 til 1070/1080. Ringerikestilen inneholder en hel del motiver og formale trekk som klart bygger på Mammenstilen, men Ringerikestilen har en mer enhetlig komposisjon. Hovedmotivene er doble spiraler, og stilen har en abstrakt linjeføring. Løven/firfotdyret og spiralen fra Mammenstilen er fortsatt i bruk, mens rankemotivet, fugler og båndformede dyr har fått en ny utforming. Smale rankeskudd er nå samlet i asymmetriske knipper. Nye motiver er ulike korstyper, bladpalmetten og en kringelformet løpeknute. Et viktig trekk ved Ringerikestilen er at komposisjonen gjerne er plassert rundt en akse. Stilen ser ut til å ha vært inspirert av ottonsk og angelsaksisk kunst (Horn Fuglesang 1980:13-28, 1981:90-93) (stilskjema i appendiks).

2.3.10 Urnesstil

I løpet av 1000-tallet opphører den nordiske dyrestilen og ornamentikken utvikler seg til Urnesstilen som er den siste fasen i dyreornamentikken. Urnesstilen dateres fra ca 1020 til 1100. I denne stilen er det en utstrakt bruk av dyr som firfotdyr, bånddyr og slanger. Urnesstilen består av slangemønstre som slynger og bukter seg i hverandre, samt det store dyret på Urnesportalen som er tolket som en løve. Dette firfotdyret har forlengede proporsjoner med en myk, plastisk utforming av kropp og lemmer. Andre typisk trekk ved Urnesstilens formspråk er bruken av løkkekomposisjoner i sirkulære løkker som danner 8-tall, og en vekselvis bruk av brede og smale linjer som gradvis smalner av. Det er ikke lenger den samme bruken av aksialitet i komposisjonen som i Ringerikestilen. Urnesutskjæringene er utført i høyt relieff med fint hvelvede overflater (Horn Fuglesang 1980:19-23, 1981:97-103; Karlsson 1983:73-75) (stilskjema i appendiks).

3 Problemstilling

I denne oppgaven skal jeg undersøke om det kan spores eventuelle sammenhenger mellom spesifikke dyremotiver i den nordiske dyreornamentikken og dyremotivenes kjønnsstilhørighet (kjønnsstilhørighetsforholdet). Da jeg som utgangspunkt antar at stilmotivene på en eller annen måte har vært meningsbærende, vil det også være relevant å se om dette forplanter seg til kjønns spesifikke gjenstander, eller om dyrefigurene var felles for begge kjønn på grunn av en felles kulturtilhørighet og kosmologiforståelse. Hvordan skal vi forstå ulikheter og likheter i bruk av dyreornamentikk for menn og kvinner?

Det er i utgangspunktet fem hovedgrupper av motiver fra jernalderens dyreornamentikk som er vesentlige for denne oppgaven. Bakgrunnen for valget av disse motivene er at de går igjen som dekorelementer i perioden ca 400 til 1050 e.Kr. Disse figurene vil jeg benevne *fuglen*, *det store dyret/firfotdyret*, *slangen*, *gripedyret* og *mennesket* representert ved den *antropomorfe figuren/hybriden/dyremennesket* eller *masken*. Det er disse figurenes attributter jeg vil fokusere på i gjennomgangen av materialet. Fuglen gjenkjennes gjerne ved det krumme eller spisse nebbet og eventuelt klørne, og det store dyret gjennom utformingen av snuten eller kjeven som gaper og som kan være utstyrt med kraftige hjørnetenner. Båndformer og slyngende planteranker blir sett på som en videreutvikling eller oppløsning av slangen. Gripedyret kan se ut som en videreutvikling av firfotdyret med sterk vektlegging av klørne på føttene som griper rundt andre dyr og rammen rundt motivet. Hodet kan være utformet som en maske/mannsansikt eller et katteansikt. Den antropomorfe figuren kan være en kombinasjon av dyr og menneske, hvor en menneskekropp er utstyrt med et dyrehode.

Gjenstandstypene jeg vil ta for meg er i hovedsak praktgjenstander som klart kan knyttes enten til kvinner eller menn. Det vil dreie seg om kvinnenenes smykker og mennenes våpen-, heste- og rideutstyr, hvor dyreornamentikken er aller tydeligst utført på grunn av den høye kvaliteten på håndverket. Jeg vil ta for meg periodene folkevandringstid, merovingertid og vikingtid hver for seg med deres respektive stiler: Stil I, Stil II, Stil III/E og vikingtidsstilene. Deretter vil jeg sammenligne bruken av dyreornamentikk på kjønns spesifikke gjenstander i disse tre periodene. Spørsmålet er om bruken av dyrefigurer endrer seg over tid?

Den geografiske avgrensingen til Norge, Sverige og Danmark er gjort siden disse områdene regnes som kjerneområdene for utviklingen av den norrøne dyreornamentikken, selv om den første inspirasjonen til ornamentikken kan ha kommet utenfra. Sutton Hoo tas

med fordi funn derfra tyder på tett kontakt med det østlige Sverige. Spørsmålet er om man kan sammenligne de skandinaviske landene i forbindelse med dyreornamentikken og materiell kultur. Gravskikk, ressurstilgang og gjenstandstyper kan avvike mellom de tre landene selv om det har ligget en felles kultur til grunn. Jeg har likevel valgt å se Norge, Sverige og Danmark under ett ut fra tanken om at menneskene her hadde en felles kosmologiforståelse. De var stort sett også omgitt av de samme ville og domestiserte dyreartene. Høyst sannsynlig var det de samme forestillinger og meninger som lå bak dyremotivene enten de ble laget i Norge, Sverige eller Danmark.

I forbindelse med analysen av materialet vil jeg forsøke å sette dyremotivene inn i en kontekst, det vil si foreta en ikonologisk analyse. Jeg vil prøve å tolke meningen bak de ulike dyremotivene, og finne ut hvorfor nettopp disse ble valgt. Viser det seg at dyremotivene systematisk er forskjellige på ulike gjenstander og for menn og kvinner, så bekrefter det at det ligger en mening bak dyreornamentikken. Skulle det vise seg at dyremotivene er identiske på manns- og kvinnegjenstander, utelukker likevel ikke dette et meningsinnhold. Meningen i dyreornamentikken kan isteden være knyttet til andre forhold enn kjønnsstilhørighet. De stiliserte dyrefigurene i dyreornamentikken ble trolig symboler for noe mer enn dyrene de var avledet fra. I denne forbindelse vil jeg se om det kan spores tilknytning til norrøn mytologi og de vesener som hørte hjemme der. Kan valg av dyrefigur være knyttet til datidens kosmologiforståelse, til den totemiske tro og kult, til seidutøvelse og Odinkulten, eller til kjønn og profilerte personer i samfunnet (Gaimster 1998:13-18, 25, 48-70; Hedeager 1999a:76-83; Nissen Fett 1947:16-17)?

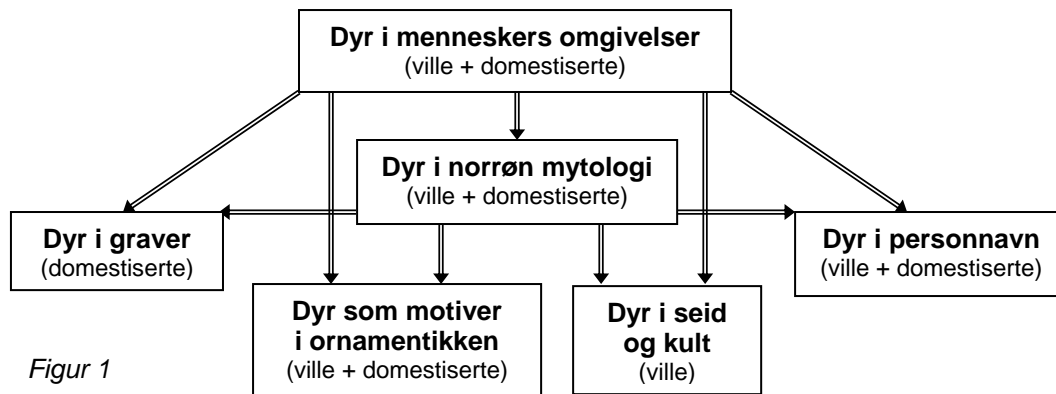
4 Forutsetninger for problemstillingen

4.1 Innledning

Bruken av dyr som symboler ser ut til å ha vært en viktig del av de fleste kulturer, både forhistoriske kulturer og senere jeger-samlerkulturer. Selv om menneskenes syn på dyr har endret seg over tid, så har dyr alltid vært en viktig del av menneskenes dagligliv og stått sentralt i deres forståelse av omverdenen. Dyr som symbol kan ha vært brukt til å formidle ulike dimensjoner ved menneskenes eksistens (Jennbert 2002:105, 111). Dyremotiver har vært brukt til utsmykning av gjenstander og omgivelser. Eksempler på dette er hulemaleriene fra steinalder, helleristningene fra stein- og bronsealder, dyrefigurer på tekstiler, tre- og metallgjenstander, og bildesteiner fra jernalder (Ingold 2000:111).

I alle samfunn, i fortid og nåtid, har mennesker og dyr levd i de samme omgivelsene. Menneskene har jaktet på og spist dyr, og etter hvert ble dyrene domestiserte og innlemmet i menneskenes sosiale sfære. Dette ga menneskene mulighet til å observere dyrenes adferd, og se likheter og ulikheter mellom dyr og mennesker (Ingold 1994:1). På bakgrunn av menneskenes observasjoner av dyr kan mytene om verdensordenen ha blitt skapt, hvor dyrenes tilknytning til guder og mennesker sto sentralt. Bruken av dyr i myter og fortellinger, i kosmologiforståelse, i kultiske ritualer som seid, i gravritualer samt i personnavn, kan dermed også ha vært grunnleggende for den skandinaviske dyreornamentikken. Kildene for å tilnærme seg de bakenforliggende årsakene for bruken av dyr som symboler er norrøn litteratur, arkeologiske funn og etnologiske studier av nåtidige naturfolk.

På bakgrunn av de ulike kontekstene dyr opptrer i vil jeg fremsette hypoteser om hvilke dyrearter som gjenspeiles i den materielle kulturen, og hvorfor. Ut fra oppfatningen om at bruken av dyr i ulike kontekster har hatt en mening, har det også ligget en årsakssammenheng bak (Gell 1998:6-7). Modellen nedenfor (figur 1) viser mulige årsakssammenhenger ved bruken av dyr i det førkristne samfunnet. Denne modellen vil danne grunnlaget for hypoteseutviklingen i forbindelse med problemstillingen. De ulike årsakssammenhengene vil bli diskutert i det følgende (se også figur 2, side 35).

Figur 1

4.2 Hvorfor dyr som metafor/symbol?

Fra middelalderen av sto det kristne synet på verden og skapelsen sentralt. Mennesket var skapt i Guds bilde og overlegent alle andre former for liv. Oppfatningen var at naturen og dyrene var skapt for menneskenes skyld, og mennesket sto dermed fritt til å utnytte disse som de selv ønsket (et antroposentrisk verdenssyn). I den totemiske tro og kult er oppfatningen at dyrene skapte verden for menneskene. Dyrene skapte orden og konstruerte menneskenes sosiale liv. Den førkristne kosmologien i Skandinavia har hatt tydelige totemiske trekk (Hedeager 1999b:232, 234, 2003:133; Ingold 1994:11-12; Tapper 1994:48).

Ut fra oppfatningen om at dyreornamentikken består av meningsbærende symboler, må den ha oppstått på bakgrunn av noe, det vil si at den har hatt en årsakssammenheng. Hvis dyreornamentikken har hatt en bakenforliggende mening må det også ha vært hensikter knyttet til meningen, og en intensjon om å bruke dette aktivt. Bak intensjonene om å bruke meningsbærende symboler må det ha ligget ønsker om å oppnå ”resultater”, det vil si en forandring i omgivelsene. Dette fordrer at symbolene brukes aktivt i en sosial sfære hvor det er mottakere som så handler ut fra symbolenes mening og uttrykk (Gell 1998:6-7).

Men hva er det med dyrene som gjør dem så egnet til bruk som metaforer og symboler i formidling av budskap? Årsaken til bruken av dyr kan være at de på ulike måter var betydningsfulle for mennesker, med både praktisk nytte i hverdagen og symbolsk betydning. Dyr som metafor/symbol kunne hjelpe menneskene i sosialisering, identitetsskaping, forståelse av kosmologisk opprinnelse, bekreftelse på tilhørighet til natur, tilgang til de døde i fortellinger om ætten og myter, gravritualer knyttet til den dodes liv og legitimitet for makt og prestisje (Jennbert 2002:105, 116, 2004:194).

Forholdet mellom mennesker og dyr er en kulturell konstruksjon, og vil dermed kunne variere fra kultur til kultur (Tapper 1994:51; Hedeager 1999b:232). I kulturer hvor mange av sidene ved menneskers liv var tabubelagte, søkte man andre måter å lære bort sosial oppførsel. Dyremetaforen var perfekt å bruke fordi dyr har de samme basale funksjoner som

mennesker, men uten å være mennesker. I myter og historie kan skillet mellom dyr og mennesker oppheves, og dyrene tillegges menneskelige verdier og sosial oppførsel. Dyr ble imidlertid sett på som "rene", og deres handlinger ble ikke oppfattet som tabuer. Denne idealiseringen gjorde at dyrene kunne brukes som rollemodeller i sosialisering av mennesker. Dette gjør dyrene godt egnet til "å lære med", spesielt i forbindelse med sterkt tabubelagte områder av tilværelsen som for eksempel menneskets unnfangelse. Årsaken til at dyr opptrer så ofte i totemiske sammenhenger, er derfor ikke fordi de er gode å spise, men fordi de er gode å "tenke med" (Eliade 1987:293, vol.1; Hedeager 1999b:232-233; Tapper 1994:48-51 med henvisning til Levi-Strauss 1964, 1966, 1969).

Dyrenes spesielle stilling kan også bero på vanskelighetene med å definere dem. Hva er et dyr? Hvor går grensen mellom dyr og mennesker (Hedeager 1999b:233; Ingold 1994:2)? For mange naturfolk er det ingen klare skiller mellom naturen og menneskeheten, og de ser derfor ingen forskjell i hvordan man skal forholde seg til mennesker og ikke-mennesker i omgivelsene (Ingold 2000:75). Dyr kan bli oppfattet som mennesker iført dyredrakter, og denne ideen om mennesket i dyret, og dyret i mennesket, er en av de mest utbredte innen dyresymbolisme (Eliade 1987:291-292, vol.1).

Grunnlaget for dyresymboler er gjerne dyrets rolle i naturen og dets måte å bevege seg på, ikke nødvendigvis dyrets fysiske form. I tillegg er dyr antatt å ha spesielle krefter, evner, og kunnskap fordi de ikke er hemmet av menneskenes skikker og regler (Eliade 1987:292-293, vol.1).

4.3 Begreper i norrønt språk

I det norrøne språket er det noen begreper som står sentralt i forhold til min oppgave; *hamr* (hamferd/sjamanisme), *hugr* (hug, sjel) og *fylgja/fylgjur* (følge/dyrefølge). I forbindelse med disse begrepene snakkes det om *hamferdmotivet*, *hugrmotivet* og *følgemotivet*. Både dyret i hamferdmotivet, i hugrmotivet og i dyrefølgemotivet er menneskesjeler i dyreham, men det er store forskjeller mellom de tre motivene (Mundal 1974:42).

Hamr betyr "skikkelse", "ytre utseende", "skinn, pels". Av *hamr* kommer ordet *hamingja*, som betyr "den som går i ham". En *hamingja* er en legemliggjørelse av et menneskes *hugr* (sjel). Det at *hamingja* "går i ham", vil si at den kan anta dyreskikkelse gjennom hamskiftet (*hamhleypa*). Den viser seg for andre og utretter ting, men er høyst sannsynlig ikke ment å være et selvstendig vesen. *Ham* kan i norske dialekter bety gjenferd,

og det er mulig at ham også har hatt denne betydningen i hamingja. Hamingja blir da gjenferdet til en død som går igjen (Mundal 1974:89).

Hamferdmotivet var knyttet til tidens "religion", og *hamferd* var en side ved seiden. Gjennom en religiøs seremoni som setter mennesket i ekstase, kan mennesket spalte seg i kropp og sjel. Når kroppen ligger livløs, kan sjelen dra ut i den ham som er best egnet til å utføre det aktuelle oppdraget. Under hamskiftet transformeres mennesket til en dyreskikkelse og *blir* dette dyret, slik at mennesket kan overskride grensen til en annen verden. Dyret i hamferda har antropomorfe trekk og har ofte menneskets øyne. I hamferdmotivet er det tydelig at vi har å gjøre med levende dyr som representerer hele mennesket. Mennesket selv er satt ut av spill mens dyret i hamferden er en aktiv utsending fra mennesket. Den som har en hamingja kan sende den ut mot sin fiende. Hvis sjelen ikke finner tilbake til mennesket eller blir drept, dør også mennesket (Hedeager 2004:239; Mundal 1974:42, 87-88).

Hugr betyr "hug, tanke, ånd, sjel". I *hugr*motivet er det ulven som viser seg som den onde tanken. Ulver viser seg oftere som "sjelsmotiv" (*manna hugr*) enn som følgeomotiv (*manna fylgjur*), men den kan være begge deler. I de norrøne tekstene kan ulven være beskrevet som *ulfhugr* (ulvesjel) (Mundal 1974:32, 37). Bakgrunnen for hugr-motivet er en sjeletro hvor det antas at mennesket har flere sjeler. Hugr har ikke blitt sendt ut i forbindelse med en religiøs seremoni slik som sjelen i hamferden. Det er når mennesket er i en viss sinnsstemning at hugr viser seg, og den viser da ofte eierens hensikt og personlige kvaliteter. Mennesket har ingen kontroll over hugr, og den kan ikke utrette noe for det mennesket den hører til. I visse tilfeller kan hugr dra ut fra mennesket, men i motsetning til hamferdmotivet er mennesket ikke satt ut av spill. Mennesket er ikke en gang klar over at hugr har dratt av gårde ikledd en annen ham. Dyrene som representerer den onde tanken er ikke på langt nær så bastante i sin fremferd som dyrene i hamferden. Hugr kan verken drepe eller bli drept. Den er en skyggeskapning som bare viser seg i drømmer (Hedeager 2004: 239; Mundal 1974:42-43).

Dyrefølgeomotivet kan ha flere betydninger eller funksjoner, enten som dødsvarsel, varsel om en fremtidig hendelse, eller varsel om en mulig fare. Den mest vanlige funksjonen dyrefølgeomotivet hadde var å varsle om fremtidige hendelser. Benevninger på *dyrefølge* som er brukt i det norrøne språket er; *fylgja*, *fylgjur*, *manna fylgjur*, *konunga fylgjur* (Mundal 1974:28-29). Fylgja kan ses på som en slags dobbeltgjenger eller alter ego. Sjeletro og alter ego er begrep som brukes for å beskrive forestillinger om at mennesket kan vise seg i en annen ham enn sitt menneskelige legeme (Hedeager 2004:239; Mundal 1974:41).

Dyrefølgemotivet, *fylgja*, har likheter og ulikheter med hugrmotivet og hamferdmotivet. I hugr- og hamferdmotivene er det snakk om et dyr som til visse tider blir sendt ut eller går ut fra mennesket. Det er ikke tilfelle med dyrefølget. Dyrefølget er alltid ved siden av mennesket sitt, selv om det til vanlig er usynlig. Dyrefølget er en ytre sjel som mennesket har i tillegg til kroppssjelen. I motsetning til hamferdmotivet kan ikke dyrefølget oppfattes som et virkelig dyr. Dyrefølget er, på samme måte som hugr, en skyggeskapning i dyreham som fullstendig tilhører den immaterielle verden. Dyrefølget kan ikke drepes eller såres, og det viser seg bare i drømmer eller for synske mennesker (Mundal 1974:43).

Følgedyret er en fast attributt som gjenspeiler menneskets personlighet, og som følger mennesket hele livet. Et menneskes følge kan derfor ikke veksle mellom å være forskjellige dyr på ulike tidspunkt. Dyret og mennesket det tilhører er en uatskillelig helhet. Tanken er at dyrefølget går foran mennesket gjennom livet, og dermed er menneskets skjebne. Det medfører at dyret dør når mennesket dør. Mennesket har derfor ingen innvirkning på dyrefølget sitt, og dyrefølget kan heller ikke gjøre noe for mennesket. Følgedyrets handlinger er bare et speilbilde av det mennesket gjør, og det er helt uten egen identitet og vilje (Mundal 1974:38-40, 62).

4.4 Dyr og mennesker i dagliglivet

Mennesker og dyr har til alle tider levd i sameksistens. Både ville dyr og etter hvert domestiserte dyr har omgitt menneskene og hatt innflytelse på deres liv, både det fysiske og det mentale liv. Dyrene har tilført menneskene mat, klær og arbeidskraft, og gjennom det dekket menneskenes fysiske behov (Jennbert 2002:105, 109, 114).

Osteologiske analyser av dyrebein fra jernalderboplasser i de skandinaviske områdene viser at disse levningene i hovedsak er rester etter domestiserte dyr (Davis 1987; Hatting 1999). Det ser ut til at dyreholdet var dominert av storfe, småfe (sau og geit) og gris. Katt, hund, høns, gjess og hest utgjorde en mindre del av husdyrholdet (Mansrud 2004b:26; Wigh 2001:100, 116-119). Funn viser at flerfunksjonelle langhus med bolig- og stalldel var vanlig i Skandinavia gjennom jernalderen. Dette kan ha vært en løsning som både var praktisk og økonomisk, men som også hadde sosiale og ideologiske årsaker. Det førte til nære fysiske relasjoner mellom dyr og mennesker, som igjen kan ha ført til sterke mentale bånd (Mansrud 2004b:27). Menneskene observerte dyrene på nært hold og la sikkert merke til spesielle egenskaper knyttet til ulike dyrearter. For eksempel er hesten kjent for sin egenskap med å finne veien hjem på egenhånd (Oma 2000:14). Hunden er en trofast ledsager til mennesket,

den hjelper til med å spore opp dyr og mennesker, og er i tillegg vakthund. Gjess (og fugler generelt) er kjent for sin gode hørsel, og det å si ifra hvis en fare nærmer seg (Mansrud 2004b:84).

Mengden rester av vilt som er funnet på jernalderboplasser er forholdsvis begrenset. Funn av fangstanlegg og bein- og hornredskaper antyder likevel at ville dyr har vært jaktet på og utnyttet (Mikkelsen 1994:70, 99-100, 104). Ville dyrearter som kan ha vært en del av næringsinntaket er villrein, elg, rådyr, hare, fisk og sjøfugler. I tillegg er det funnet knokler etter pelsdyr som ekorn, mår og rev (Hill 1995:63; Mansrud 2004b:26-27; Mikkelsen 1994:70, 100; Wigh 2001:12-123). Knokler etter ville dyr som ulv, bjørn og villsvin er det sjeldent gjort funn av på boplasser (Mansrud 2004a:101). Disse dyreartene ble sannsynligvis oppfattet som farlige og aggressive i møte med sine motstandere.

Ved å legge til grunn et tradisjonelt kjønnsrollesyn kan man forestille seg at kvinnene i jernalderens samfunn var mer knyttet til gården og driften av den enn mennene var. Mennene kan, i tillegg til drift av gården, ha vært opptatt med kamp, stridigheter jakt og fangst. Spørsmålet er om man ut fra slike antagelser i større grad kan assosiere kvinner med domestiserte dyr enn man kan med menn. Og videre, vil det være mer naturlig å assosiere menn med ville og kamplystne dyr på grunn av menns deltagelse i krig. Når det gjelder hesten, kan bildet være mer nyansert da den kan ha vært brukt til ulike arbeidsoppgaver. Hestens funksjon som ridehest er antatt å ha vært knyttet til mannen, mens hesten som trekkdyr kan ha vært benyttet av både menn og kvinner. På Osebergtekstilene er det skildret kvinner i vogner som er trukket av hester, og menn sittende til hest (Ingstad 1992:235).

Domestiserte dyr kan ha utgjort et vesentlig innslag i dyreornamentikken siden de var viktige i menneskenes hverdag. På bakgrunn av en antatt kjønnsmessig arbeidsdeling vil det være en viss sannsynlighet for forskjeller i menns og kvinners relasjoner til dyr. Dette kan muligens gjenspeiles i dyreornamentikken på den materielle kulturen knyttet til henholdsvis kvinner og menn (jf. kapittel 13.2, hypotesekompleks I) .

4.5 Dyr i graver

Arkeologiske undersøkelser av graver har vist at menneskene ofte ble gravlagt sammen med dyr eller deler av dyr. Utgravninger av graver fra eldre og yngre jernalder har vist at det stort sett er domestiserte dyr som er gravlagt sammen med mennesker.

De domestiserte dyrene som hyppigst er nedlagt i graver er hund, hest, storfe, sau, geit og gris, hvor hund forekommer mest (Jennbert 2004:195; Mansrud 2004b:47-49, 84, 86 med

referanser). Katt er ikke funnet i graver med mennesker og hønsefugler i ytterst få tilfeller (Møhl 1977:123). Både kvinner og menn kan ha blitt gravlagt med de samme domestiserte dyreartene. Hesten har blitt gravlagt sammen med både kvinner og menn (Børsheim & Soltvedt 2002: 188-191; Ingstad 1993:255). Det ser likevel ut til at det har vært bestemte forhold knyttet til hester og menn, da hester oftere er funnet i mannsgraver enn i kvinnegraver (Gejvall & Persson 1970:232; Gräslund 1981:43; Oma 2000:45-46).

Det er knapt funnet hele ville dyr i graver. Store skogsdyr som elg og hjort, som det høyst sannsynlig ble jaktet på, er ikke funnet i graver bortsett fra ett unntak (Bender Jørgensen 2001:7; Hill 1995; Mansrud 2004b:78, 87; Wigh 2001). Av bjørn er det nesten utelukkende gjort funn av klør, men også enkelte tenner eller rester etter skinnfell er funnet i graver (Bender Jørgensen 2003:70). Ved Kaupang er det gjort funn av et helt bjørneskjelett i en mannsgrav, men dette er unntaket (Blindheim & Heyerdahl Larsen 1995:33, 117; Petré 1980:6-7). Det er funnet bjørneklør, bjørnetenner og deler av bjørneskinn i svenske graver fra hele jernalderen, og fra norske og danske graver fra yngre romertid og folkevandringstid. Undersøkelser av graver i Norge og Sverige har vist at bjørneklør forekom både i kvinne- og mannsgraver fra jernalderen (Petré 1980:9). Bortsett fra visse regionale forskjeller med hovedvekt på bjørneklør enten i kvinne- eller mannsgraver, ser det ut til at skikken var uavhengig av kjønn (Bender Jørgensen 2001:7; Hvoslef Krüger 1988:357, 361, 363; Mansrud 2004a:89; Moe Henriksen 2001:10-13).

Grunnen til at det i hovedsak ble lagt ned domestiserte dyr i gravene, kan ha vært at disse dyrene hadde spesielle konnotasjoner som var bedre egnet i begravelsesriter enn de ville dyrene. De domestiserte dyrene kan ha hatt sosiale og symbolske implikasjoner som var sentrale i gravritene, mens det kan ha vært knyttet tabuer til det å nedlegge ville dyr i graver. En annen årsak kan ha vært at det var de domestiserte dyreartene som var lettest tilgjengelige siden de var en del av menneskenes hverdag, mens de ville dyrene sjeldnere var i menneskenes besittelse. Ville dyr kan også ha vært for "eksklusive" og et "statussymbol" som var forbeholdt de øvre lag i samfunnet å få med seg i graven. Det er imidlertid funnet levninger etter ville dyr i groper forbundet med spesielle deponeringsforhold, det vil si andre steder enn i graver. Dette kan tyde på at disse dyreartene, som kanskje hadde en begrenset næringsverdi, derimot hadde en stor symbolsk verdi i forbindelse med kultiske handlinger (Hill 1995:61, 64; Mansrud 2004b:29). Hesten har imidlertid også blitt knyttet til kultisk utøvelse, både som offerdyr og i rituelle hingstekamper (Børsheim & Soltvedt 2002:188; Gjessing 1943:30, 45, 59, 61).

Bortsett fra enkelte deler av bjørn, er det i hovedsak funnet domestiserte dyr i graver. Det vil derfor være relevant å undersøke og om det er forskjell på hvilke domestiserte dyr som ble gravlagt med henholdsvis kvinner og menn, og om dette gjenspeiles i dyreornamentikkens valg av motiver på kjønns spesifikke gjenstander (jf. kapittel 13.2, hypotese kompleks I).

4.6 Dyr og guder i Eddadiktningen

Den norrøne mytologien beskriver verden, dens opprinnelse, utforming og organisering, samt de vesener som lever der. Guder, mennesker, det gode mot det onde, overnaturlige krefter samt dyrenes roller i alt dette beskrives i mytologien. Dyrene hadde stor betydning i den førkristne trosverdenen, og i Eddadiktene blir ulike dyr, både ville og domestiserte, knyttet til forskjellige fortellinger om guddommer og hendelser. Guder og gudinner ser ut å bli knyttet til spesielle dyrearter ved at de eide eller gjorde seg om til bestemte dyr. Dette har høyst sannsynlig med dyrets egenart å gjøre, og de egenskaper man mente guder og gudinner hadde eller som man ønsket å tillegge dem. Enkelte dyr er knyttet til enten kvinnelige eller mannlige guder, mens andre dyr knyttes til guder av begge kjønn (Hoftun 2001:204-206; Jennbert 2004:195).

Noen makter har imidlertid ikke vært knyttet til guder/gudinner, men har kun vært dyr eller fugler. Eksempler på dette er hjortedyrene som spiser bladene til verdenstreet Yggdrasil, Fenrisulven, Midgardsormen og hundene/ulvene som sluker sol og måne (Hoftun 2001:204, 206).

Dyrene det fortelles om er, som nevnt, både ville og domestiserte. Av ville dyr beskrives ulv, villsvin, hjort, rovfugler som ravn og ørn, ekorn og slange. Domestiserte dyr som inngår i mytologiske fortellinger er hest, hund, gris, bukk og katt. I tillegg beskrives fantasidyr som dragen.

I den norrøne mytologien fortelles historien om den åttebeinete hesten til guden Odin. Den kunne krysse grensen mellom de levendes og de dødes verden (Bæksted 2002:115-117). Det er beretninger om hestene Svadilfare og Gulkakse som eides av jotner, og hingsten Frøyfakse (Bæksted 2002:68). Hesten var ett av Frøys hellige dyr, og det fortelles også at Balder hadde en hest. Hesten Rimfakse trakk vognen med Natt, mens hesten Skinnfakse trakk Dags vogn (Bæksted 2002:36). Hesten ser dermed ut til å ha stått sentralt i mytene.

Skapelsesberetningen forteller om en jotunkvinne som fødte andre jotner i ulveskikkelse. En av ulvene, Skoll, forsøkte å sluke solen, mens en annen ulv forfulgte

månen. Fenrisulven ble ansett for å være farlig og fiendtlig, og guden Tyr mistet hånden i ulvens gap da han skulle binde den fast (Bæksted 2002: 36-37, 87-88). I historien om Ragnarok fortelles det om helveteshunden Garm som sloss med guden Tyr. Dette kan være den samme historien som den om Tyr og Fenrisulven, men her har ulven tatt form av en hund (Bæksted 2002:43-44). Hunden Garm vokter nedgangen til underverdenen, og den skulle varsle om Ragnarok (Näsström 1998:99). Ulvene Gjere og Freke knyttes til Odins rolle som krigsgud og spiste likene de fant på slagmarken. I Valhall er ulvene blitt til fredelige hunder som ligger ved Odins føtter. Odin ble også slukt av en ulv som senere ble drept av Vidar ved at han rev opp ulvens gap (Bæksted 2002:39, 43, 115; Morris 1991:100).

I forbindelse med svinet/galten fortelles det om Frøy som hadde en gullgalte/villsvin, Gyllenbuste, som trakk vognen hans (Bæksted 2002:63; Näsström 1998:76). Frøys søster, gudinnen Frøya, ble også knyttet til villsvinet/galten i fortellingen der hun red på stridsgrisen Hildesvinet, som var et villsvin. Frøya kunne også forvandle seg til ei purke (Morris 1991:93, 115, 143-144; Näsström 1998:100-101).

Geita eller bukken har også sin plass i mytologien. Tors vogn ble trukket av to geiter/bukker. På Valhalls tak står geita Heidrun og spiser løv fra treet Yggdrasil (Bæksted 2002:105).

Hjorten ser ut til å ha hatt en viktig posisjon i den førkristne forestillingsverden. En av fortellingene om hvordan verden var konstruert handler om hjortene som spiste bladene til verdenstreet Yggdrasil (Bæksted 2002:34, 36). Dette varslet Ragnarok, verdens undergang. Hjorten Eiktyrne sto som vokter og beskytter på taket til Odins hall, Valhall, samtidig som den overførte noe av sin kraft til Odins krigere inne i hallen. Også for Frøy var hjorten en beskyttende og overordnet makt, og hjortegeviret var hans viktigste våpen ved siden av sverdet. Det var høyst sannsynlig kronhjortens kampvilje som var sentral for den mannlige guden. Hjortegeviret som felles en gang i året for så å vokse ut igjen, kunne også symbolisere et tre som vokser og dermed være et symbol på fruktbarhet. Fruktbarhetsgudinnen Frøya har trolig sin tilknytning til hjorten nettopp fordi den er et fruktbarhetsymbol. Hjortemotivet har også vært knyttet til jaktmagi og var vanlig på helleristninger i tidligere perioder. Disse forestillingene kan ha levd videre opp i jernalderen (Hoftun 2001:182-184, 208, 210, 214).

Historier om rov- og åtselsfugler har en sentral plass i mytene. Odins to kloke ravner, Hugin og Munin, fløy ut i verden og kom tilbake med viten. De ble regnet som legemliggjøringen av Odins sjel og sinn. Men de var også åtselsfugler og blir i diktene vel så ofte beskrevet som motbydelige likspisere som visdomsfugler. Odin kunne også skifte ham til en fugl (Bæksted 2002:103, 115; Morris 1991:97), og Frøya skapte seg om til en falk. Hun

var da iført en fjærkappe og kunne fly (Morris 1991:116; Price 2002:108). Jotunmannen Ræsvelg, som holdt til ved himmelranden, hadde skikkelse av en ørn og skapte vind med vingeslagene sine (Bæksted 2002:33, 36).

I myter om slanger står historien om Midgardsormen sentralt. Den lå ute i havet som omga verden og bet seg selv i halen. Dette var verdensslangen, og den ble oppfattet som fryktinngytende. Midgardsormen tilhørte de farlige og fiendtlige makter. Guden Tor prøvde å fange Midgardsormen ute på havet, men mislyktes. Senere drepte Tor Midgardsormen, men døde av eiteret som ormen spydde over ham. Nidhogg blir beskrevet både som drage og slange. Den gnagde på Yggdrasils røtter og sugde blod av de døde likene i dødsriket (Bæksted 2002:36-37, 39, 43). Slangen ble oppfattet som et vesen fra underverdenen, antakelig på grunn av sin evne til å krype ned i sprekker og hull i jorden. I tillegg skifter ormen skinn, og det fortelles om Odin som kunne skifte ham til orm (Bæksted 2002:103).

Katter opptrer i mytene kun i forbindelse med gudinnen Frøya. Hun hadde en vogn som ble trukket av to katter (Bæksted 2002:59; Morris 1991:115, 143). I Eirik Raudes saga fortelles det om en volve (seidkone/spåkone) iført en kappe av katteskin (Price 2002:108).

På bakgrunn av det ovennevnte kan det se ut til at ulike dyrearter er assosiert med enten kvinnelige eller mannlige guddommer. Noen dyr er likevel både knyttet til en gud og en gudinne. Til en viss grad kan likevel dyrearten ha hatt betydning i forbindelse med kjønn til den guddom dyret ble assosiert med. Enkelte dyr var imidlertid ikke knyttet til guder og gudinner, men deltok i spesielle hendelser i kraft av sine egenskaper.

Det er stor sannsynlighet for at dyrene som ble brukt som motiver i dyreornamentikken hadde utgangspunkt i mytologiens beretninger om dyr. Videre er det en viss mulighet for at dyreartene som ble fremstilt på gjenstander, hadde sammenheng med bærerens kjønn på grunn av dyrenes assosiasjoner med enten guder eller gudinner. Det vil si at det antakelig ikke var tilfeldig eller likegyldig hvilke dyrearter som ble brukt som motiv på henholdsvis kvinne- og mannsgjenstander (jf. kapittel 13.2, hypotesekompleks II).

4.7 Dyr og guder i kult og seid

En viktig side ved dyrenes nærvær i rituell praksis kan ha vært et behov for å forklare den kosmologiske opprinnelsen. Dyrenes spesielle egenskaper kan ha hatt innflytelse på menneskenes tankesett og verdensanskuelse, og dyrene ble derfor involvert i menneskers oppfatninger om hvordan verden henger sammen (Helms 1998:41; Jennbert 2002:116).

I mange nåværende kulturer blir dyr oppfattet som transformerte menneskesjeler, eller man ser ikke noe skarpt skille mellom dyr og mennesker (Helms 1998:29-30). Dyr er både like og ulike menneskene. Dyrene fødes, de spiser, sover, jakter, parer seg, føder nye avkom, og dør, slik menneskene gjør. Det som i hovedsak skiller dyr og mennesker er utseendet. I tillegg lever dyrene både sammen med menneskene og utenfor menneskenes verden, det vil si i den ville naturen hvor farer og kaos råder. De beveger seg i grenseland mellom to verdener, den trygge og den farlige (Helms 1998; Kristoffersen 1995:12).

I jernalderen ble hesten trolig sett på som et dyr med grenseoverskridende evner. Den kunne bevege seg mellom de levendes verden og dødsriket, mellom guders og menneskers verden og mellom innmark og utmark (Oma 2000:86). Hesten var følsom og kunne forutse farer på sin vei, og den kunne finne veien hjem på egenhånd. På grunn av disse egenskapene og betydningene ble hesten oppfattet som hellig og var et offerdyr (Bæksted 2002:116; Oma 2000:14, 2004:74-77). Hund og ulv kan ha blitt oppfattet som samme dyreart (Mansrud 2004b:85). Hunden levde i menneskenes omgivelser, mens ulven levde ute i den farlige verden. Dette kan ha skapt en oppfatning av at dyr også kunne ha kontakt med ukjente kosmologiske verdener. I en totemisk kosmologi er dyr i stand til å overskride grensen mellom liv og død, mellom denne verden og den andre, noe mennesket ikke kan (Hedeager 1999b:233).

Oppfattelsen av at dyr kunne bevege seg i flere verdener kan ha ført til at transformasjonen fra menneske til dyr, hamskiftet, hadde en sentral betydning. Ideen om hamskiftet kan dermed ha vært viktig å få formidlet overfor omverdenen gjennom gravritualer, kultiske seremonier samt som symboler på gjenstander. I den norrøne mytologien ser det ut til at mange makter har opptrådt i menneskeskikkelse, men samtidig har de kunnet omskape seg til dyr med de rette egenskaper i spesielle situasjoner (Hoftun 2001:205). Dette kan knyttes videre opp mot seid, seidutøverens transformasjon og hamskiftet.

Seidmannen og seidkvinnen i det nordiske førkristne samfunnet var personer med ekstraordinær makt, som kunne bevege seg relativt lett over grensen mellom mennesker og dyr. For å krysse grensen til dyrenes verden, måtte seidmannen ha hjelp av andre. Ulike dyrearter, kjent som hjelpere, bar sjelen hans på reisen mens kroppen lå igjen. Seidmannens/seidkvinnens løsrivelse fra kroppen kunne oppnås ved transe, og i denne tilstanden var de naturlige grensene mellom dyr og mennesker utvisket (Ingold 2000:114-115).

Slangen ble på grunn av sin evne til å krype ned i hull og sprekker i jorden, knyttet til underverdenen, eller den "andre siden" (Bæksted 2002:103). Det at slangen går i dvale om vinteren og våkner igjen om våren, blir knyttet til død og gjenfødelse. I tillegg skifter faktisk slangen ham fysisk. I den norrøne mytologien fortelles det om Odin som skifter ham til en slange for å kunne bevege seg i "andre verdener".

Fuglen har også stått sentralt i seiden. Odin kunne skifte ham til en fugl og beveget seg over store avstander, og Frøya ikledde seg fugleham. I utførelsen av seiden iførte seidmannen/-kvinnen seg fjær, det vil si skiftet ham, og ble i transen "transformert" til dette dyret, som var hans/hennes følge eller hjelpeånd. Nå var seidutøveren i stand til å bevege seg over til den andre verdenen (Hedeager 1999a:84, 85, 2004:239, 242; Morris 1991:116-118).

Ulv og bjørn kan ha vært seidmannens hjelpere, og ført til at han kledde seg i disse dyrenes pels under ritualene. Disse dyrene beveget seg ute i den farlige og kaotiske verden, det vil si på den andre siden (Helms 1998). Mennesker i forhistorisk tid kan ha vært opptatt av bjørnen på grunn av dens spesielle biologiske trekk. I Norden er bjørnen tillagt grenseoverskridende egenskaper. Hvis bjørnen kan opptre menneskelig, kan også den menneskelige seidmannen opptre som bjørn. Bjørnen ble oppfattet som beslektet med menneskene fordi den kan gå på to bein, og den dier ungene sine slik kvinner ammer barn. Den ble derfor knyttet til fruktbarhetssymbolikk (Ingold 2000:114; Moe Henriksen 2001:12-13). Et annet karakteristisk trekk ved bjørnen er at den går i hi om vinteren og våkner opp igjen etter en lang dvaløsøvn. Dette har trolig gitt assosiasjoner til død og gjenfødelse. Under dvalen ligger bjørnen skjult under jorda, og man kan derfor ha trodd at den hadde kontakt med underjordiske krefter. I tillegg er bjørnen Nordens største rovdyr og assosieres med kraft og styrke. Ved å drikke bjørneblod eller bære bjørnetenner som amulett trodde antakelig jegere og krigere at de fikk bjørnens styrke og mot. Berserkere, eller bjørnekrigere, var kjent som fryktede krigere i vikingtid (Mansrud 2004a:90-91; Moe Henriksen 2001:11-12).

I det førkristne samfunnet kan det ha vært knyttet bestemte forestillinger til ulike dyrearter ut fra deres egenskaper, adferd og mytologiske konnotasjoner (Jennbert 2004:195). Dyrene kan, på grunn av sin egenart, ha vært del av det kultiske livet og vært menneskets følge på sjelereiser i forbindelse med seid. Oppfatningen av enkelte dyrearter som transformerbare kan ha stått sentralt i kulten og utøvelsen av seid. Dette kan det ha vært viktig å kommunisere gjennom dyreornamentikken. Siden det eksisterte både seidmenn og seidkvinner, er det en mulighet for at ulike dyrearter var knyttet til hver av dem. Kultiske gjenstander kan dermed ha fått motiver av ulike dyrearter, alt etter som kultgjenstanden var

beregnet på en seidmann eller seidkvinne. Kan de ovennevnte forhold bety at ulike dyrearter ble brukt som motiv på kjønns spesifikke gjenstander (jf. kapittel 13.2, hypotese kompleks II)?

4.8 Dyr i sagafortellinger

I forbindelse med dyremotiver står den norrøne følgetroen sentralt. Den norrøne følgetrotradisjonen blir skildret i fornalder- og islendings sagaene samt i kongesagaene (Mundal 1974:14-15). Dette er kilder nedskrevet på 1200-tallet på bakgrunn av denne tidens oppfatning av hva den førkristne følgetroen innebar (jf. kapittel 8.6).

I sagaene skildres bjørnekrigere, som var ville og aggressive krigere. Enkelte forskere har tolket den norrøne litteraturen dit hen at bjørnekrigerne var iført bjørnefell, men dette er omdiskutert. Bjørnefellen, som er stor, varm og tung, ville ha hemmet en kriger i kamp (Price 2002:366). Ordbruken i sagaene i forbindelse med bjørnekrigere har enten blitt feiltolket, eller er ment metaforisk. Sagaene og enkelte kvad har også beskrivelser av hylende ulvekrigere, ulvehedner, som var ville og brutale krigere, muligens iført ulveskinn. Her har krigerne gjennom selvsuggesjon og ekstase, blitt til rabiate bjørne- og ulvekrigere. Både berserkere og ulvehedner ble ansett for å være Odins menn, og disse krigernes dyrefølge var bjørn og ulv (Bender Jørgensen 2001:8; Eliade 1987:115, vol.2; Hvoslef Krüger 1988:363; Høilund Nielsen 1999:332; Moe Henriksen 2001:11).

Dyrefølgemotivet er spesielt vanlig i islendings sagaene og fornalders sagaene, men finnes også i kongesagaene og i kvad. Det har alltid en viktig funksjon i handlingssammenhengen i fortellingene. Følgemotivet var et dyr som var identisk med mennesket det tilhørte, og som hadde menneskets karakteregenskaper (jf. kap. 4.3). Modige menn kunne for eksempel ha bjørner som følgedyr, mektige menn kunne ha stuter og sviskefulle menn en rev som dyrefølge (Mundal 1974: 14, 24, 47, 59, 136). Høvdingers følgedyr kunne være: okse, bukk, rev, bjørn, isbjørn, svane, ørn, falk, galte/villsvin, ulv, hjort, drage, orm/slange, løve, troll/rise, fabelfugl, men de mest vanlige var okse, bjørn og ørn (Morris 1991:120). Vanlige menn kunne ha følgedyr som: fe, ulv, fugler, hauk og svin. I islendings sagaene brukes kun hjemlige dyr som følgedyr. Følgedyr av arter som leopard, løve og drage ses bare som motiv i fornalders sagaene. Fornalders sagaene ser dermed ut til å ha hatt kontakt med fremmede kulturer (Mundal 1974:30-32). Dyrefølger knyttet til kvinner er i liten grad behandlet i litteraturen.

Dyrefølget ser ut til å ha vært et sentralt trekk ved den norrøne forestillingsverden. Det er derfor en viss mulighet for at dyrene som har vært ansett som dyrefølger, også har vært brukt i dyreornamentikken på gjenstander (jf. kapittel 13.2, hypotesekompleks III).

4.9 Dyr i personnavn

I den norrøne litteratur ble ofte navn på dyrearter brukt i personnavn. Å bruke dyr i personnavn har nok ikke vært tilfeldig, men er høyst sannsynlig blitt gjort på bakgrunn av de egenskaper disse dyrene var tillagt. De fleste av dyreartene som er brukt i personnavn er makt- og kampdyr, men ikke alle. Dyr som ulv, bjørn, villsvin, tyr, hund, hjort, bukk, vær, orm/slange/drage, mår, hest, ørn, falk, ravn, kråke og svane ble brukt i personnavn. Det er imidlertid enkelte dyrearter som ble benyttet hyppigere enn andre i navn. Dette gjelder de mest kamplystne av alle villdyr i den nordiske faunaen: ulv, bjørn, villsvin og ørn. I tillegg var ormen ofte brukt i navn (Hedeager 2004:236-237; Hvoslef Krüger 1988:362; Speake 1980:78).

Årsaken til bruken av utvalgte dyrearter i personnavn kan med stor sannsynlighet knyttes til de oppfatninger datidens mennesker hadde av disse dyrene. Dyrenes tilknytning til norrøn mytologi, samt forestillingene rundt fylgja, hamr, og hugr, kan også ha vært avgjørende for bruken av dyr i menneskers navn. Det er derfor en mulighet for at disse dyrene også finnes som motiver i den skandinaviske dyreornamentikken (jf. kapittel 13.2, hypotesekompleks III).

4.10 Dyr i metallproduksjon

I afrikanske stammekulturer er metallbearbeiding forbundet med esoterisk kunnskap og magi. Denne kunnskapen er forbeholdt smeden som anses å ha magiske og overnaturlige evner. Utvinningsprosessen av metall oppfattes som symbol på menneskenes reproduksjon (Burström 1990:265; De Maret 1985:77; Herbert 1984:32-34, 39). Ovnene representerer ”kvinnen”, jernmalmen ”sæden”, og det rene jernet den ”nyfødte”. Menneskenes reproduksjonen var, som tidligere nevnt, trolig tabubelagt. Dermed ble også utvinningen og bearbeidingen av metall noe kun spesielt innvidde fikk utføre. Trolig var fremstillingen av jern i forhistorisk tid forbundet med myter, riter og symbolikk, slik som hos tradisjonelle afrikanske stammefolk (Burström 1990:265-266; Gansum 2004:122-128, 133-135; Herbert 1984:32-34; Rowlands 1971:216).

I bearbeidingsprosessen av jern må det tilføres karbon for å gjøre metallet sterkt nok til bruk i våpenproduksjon. Bruk av beinkull og trekull i herdingsprosessen tilfører karbon til jernet slik at råjernet blir til stål (Gansum 2004:121, 129-130; Serning 1979:64). I tillegg til det funksjonelle og tekniske aspekt ved bruk av bein i jernproduksjonen, kan det i forhistorisk tid også ha hatt en symbolsk betydning. Blant annet kan bruk av bein fra dyr og/eller mennesker knyttes til døden. Bein/beinkull som er funnet i forbindelse med antatt jernproduksjon har tilhørt dyrearter som sau, geit, gris og storfe. Foruten disse kan bein fra dyr med symbolsk betydning, som bjørn, elg og hest, ha vært brukt som beinkull. Menneskebein kan også ha blitt brukt rituelt i slike kontekster. Brente beinfragmenter fra mennesker sammen med brente bein fra dyr er funnet i esser (Gansum 2004:136-140, 145).

Det er en mulighet for at symbolikken knyttet til dyrene har stått sentralt i smiing av sverd i jernalderssamfunnet. Transformasjonen hvor dyrs og eventuelt menneskers egenskaper ble "overført" til gjenstanden, kan ha vært vesentlig i prosessen hvor beinkull fra deres knokler ble brukt i oppvarmingen av jernet. Ulike dyr og eventuelt mennesker ble "smeltet sammen" og ble en del av sverdet. Sammensmeltingen av flere dyr, eventuelt av dyr og mennesker, ser ut til å ha vært et vesentlig trekk ved den skandinaviske dyreornamentikken på praktgjenstander (Gansum 2004:144-146). Dette kan ses i bruken av antropomorfe figurer, som er en kombinasjon av dyr og menneske, og i de sammensatte/splittede fremstillingene hvor to dyr til sammen danner et annet dyr eller et menneskeansikt. Dette kan også knyttes til transformasjon (Hoftun 2001:204; Kristoffersen 1995:162-166).

Antakelig kan dyreartenes særegne egenskaper ha vært forbundet med spesielle betydninger, og dermed vært vesentlige i metallurgien og i ritualene rundt metallproduksjonen. Det er også en viss sannsynlighet for at det er en forbindelse mellom dyreartene brukt til beinkull, dyrene i motivene på gjenstandene og dyrene i mytologien og sagaene (Gansum 2004:142-145). Bukken knyttes til Tor, hanngrisen/galten til Frøy og hesten til blant annet Odin og Frøy. Hesten hadde antakelig en særstilling som kultisk dyr (Gjessing 1943:63; Oma 2004:72, 75). Elgen kan trolig knyttes til en del av de samme betydninger som hjorten, som ble assosiert med både det krigerske og beskyttelse (Hoftun 2001:182). Bjørnen har sannsynligvis blitt ansett som et hellig dyr knyttet til Odin (Bender Jørgensen 2001:7). Tor og Frøy var også i besittelse av smidde våpen, henholdsvis en hammer og et sverd. De ovennevnte dyr og guder kan knyttes til det mannlige, og kan dermed ha vært symbolsk viktige for smiingen av sverd som var et vesentlig maktsymbol for jernalderens menn.

Et interessant spørsmål vil være om beinkull fra dyr og eventuelt mennesker, også ble brukt i produksjonen av kvinnesmykker. Selv om det ikke er behov for karbon i bearbeidingen av gull, sølv og bronse, kan det likevel ha blitt brukt beinkull på grunn av symbolikken. Kvinnenes spenner har ornamentikk av ulike dyr og menneskerepresentasjoner. Av dyrene som ble brukt til beinkull kan galten knyttes til gudinnen Frøya. Hesten kan også ha vært et viktig symbolsk dyr for kvinner på grunn av dens sammenheng med fruktbarhetskulten (Gjessing 1943:63).

Hvis dyreartene det ble laget beinkull av ikke var tilfeldig, kan valg av dyr da knyttes til kjønn? Det vil si, siden sverdet var mannens våpen, kan spesielle dyrearters knokler ha vært brukt som beinkull i produksjonen av sverd. Og i forbindelse med produksjon av smykker som tilhørte kvinner, kan utvalgte dyrearters bein ha vært brukt i produksjonsprosessen. Det vil være interessant å se om dette kan knyttes til dyreornamentikken og til valg av dyreart som motiv på kjønnsspesifikke gjenstander (jf. kapittel 13.2, hypotesekompleks IV).

4.11 Fra hedendom til kristendom

Følgetro og myter, som var en del av hedendommen, hadde en stor evne til å tilpasse seg samfunnsforhold. Tro og myter var en integrert del av samfunnet. Endringer i ytre forhold påvirket menneskenes tro og oppfatninger slik at de gradvis tilpasset seg de nye kulturelle og religiøse forholdene (Mundal 1974:114).

Overgangen til kristendommen i Skandinavia har høyst sannsynlig vært en lang prosess over flere hundre år. De norrøne områdene kan ha fått de første kristne impulser fra Kontinentet allerede på 500-tallet selv om den endelige konverteringen til kristendommen først skjedde på midten av 1000-tallet (Gräslund 1996:20, 38; Skre 1998:2-4; Steinsland 1991:340). Skiftet fra den førkristne verdensoppfatning til en kristen trosretning kan ha ført til mentale og tankemessige forandringer hos menneskene. I lange tider levde hedenske og kristne forestillinger side om side, før den kristne tankegangen slo igjennom. Da de kristne idealene etter hvert slo rot, viste elementer fra kristendommen seg i følgetromotivene. Samtidig ble en del hedenske skikker demonisert og forbudt, da de ikke var forenlige med kristendommen (Hoftun 2001: 327-330; Mundal 1974:115; Morris 1991:123).

I den brytningstiden som merovingertid og vikingtid var i møtet med kristendommen, kan det ha skjedd endringer i samfunnet på mange plan. Det vil derfor være relevant å undersøke om det i gjenstandsmaterialet kan spores endringer i hvilke dyrearter som ble brukt

som motiver i denne perioden. Forsvinner enkelte dyrearter som motiv fordi de ikke er forenlige med kristen tro? Og dukker det opp nye dyrearter på grunn av ny inspirasjon fra kristen ornamentikk og tankesett? Det er rimelig å anta at overgangen fra hedendom til kristendom kan ha satt spor i dyreornamentikken og ført til endringer i den (jf. kapittel 13.2, hypotesekompleks V).

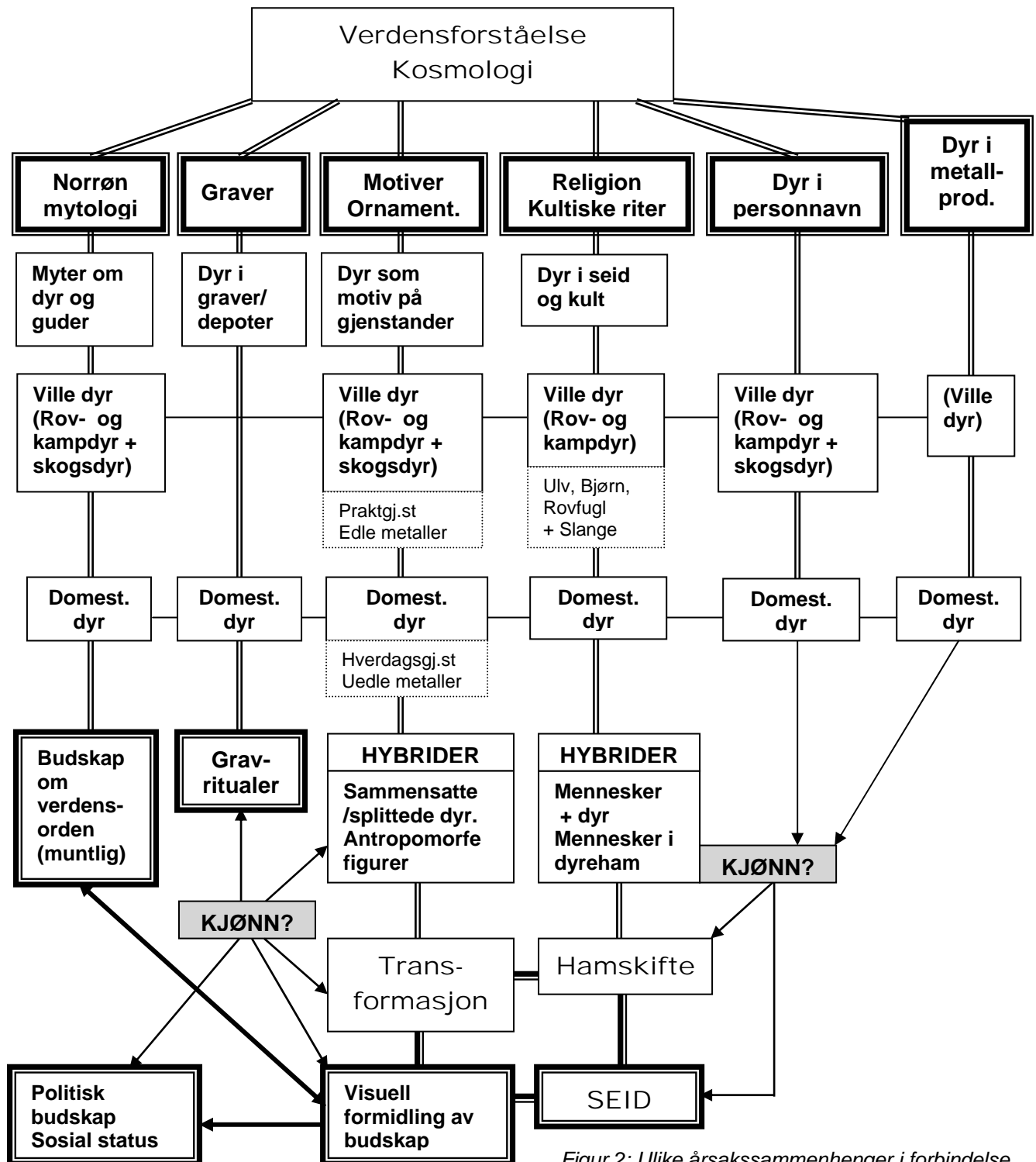
4.12 Hypoteser

I dette kapitlet har jeg forsøkt å argumentere for at menneskene møtte dyrene i ulike sammenhenger, både fysiske og åndelige (jf. figur 2 nedenfor). På bakgrunn av gjennomgangen ovenfor antar jeg at valgene av dyrearter som motiver i dyreornamentikken ble gjort ut fra flere forhold; som kjennskap til dyret, til natur, til gamle sagaer og fortellinger, til kosmologi/mytologi og til kult og seid. Dyrs, menneskers og guders relasjoner i ulike kontekster har derfor høyst sannsynlig hatt innvirkning på valg av dyremotiver. Det er også en mulighet for at ulike dyrearter ha vært knyttet til henholdsvis kvinner og menn, noe jeg antar gjenspeiles i dyreornamentikken på kjønns spesifikke gjenstander. Hypotesene nedenfor som bygger på gjennomgangen i dette kapitlet, vil bli diskutert i kapittel 13.

Hypoteser:

- Siden domestiserte dyr var en del av menneskenes hverdag, antar jeg at dyrearter som var domestiserte ble brukt som motiver i dyreornamentikken. Jeg ser også en mulighet for at en antatt kjønnsmessig arbeidsdeling hos jernaldermenneskene kan gjenspeiles i valg av dyr i dyreornamentikken på kjønns spesifikke gjenstander.
- Valg av dyrearter som ble gravlagt sammen med mennesker kan være knyttet til den gravlagtes kjønn. Motiver av disse dyreartene kan dermed ha vært benyttet på tilsvarende kjønns spesifikke gjenstander.
- Dyrene som er beskrevet i mytologien har antakelig også blitt brukt som motiv i dyreornamentikken. Jeg antar at dyrearter knyttet til henholdsvis kvinnelige og mannlige guddommer, motsvarende ble brukt som motiv på kvinne- og mannsgjenstander.
- Dyr som ble ansett for å ha spesielle egenskaper, og som inngikk i seid og kultiske ritualer, vil trolig kunne gjenfinnes som motiver i ornamentikken. Spesielt dyrearter brukt i hamskiftet/transformasjonen, vil sannsynligvis kunne ses i dyreornamentikken. Hvis seidmenn og seidkvinner hadde ulike dyrearter, vil dette kunne gjenspeiles i dyreornamentikken på kjønns spesifikke gjenstander.
- Dyreartene som ble sett på som menneskers dyrefølge, har sannsynligvis blitt brukt som motiv på gjenstander.

- Dyr ble brukt i personnavn, og jeg antar derfor at disse dyrene også kan gjenfinnes i dyreornamentikken. De samme dyr som brukes i mannsnavn, kan ha blitt brukt som motiv på manngjenstander, og tilsvarende for kvinner.
- Dyrearter brukt til beinkull i våpenproduksjon kan være knyttet til mannen siden våpen hører mannen til. Tilsvarende kan beinkull brukt symbolsk i smykkeproduksjon være fra dyrearter assosiert med kvinner.
- Jeg antar at overgangen fra hedendom til kristendom har satt spor i dyreornamentikken.

Figur 2: Ulike årsakssammenhenger i forbindelse med dyreornamentikken

5 Artsbestemmelse av dyrene i dyreornamentikken

5.1 Innledning

Dyrefigurene i den skandinaviske dyreornamentikken har opp gjennom tidene vært gjenstand for tolkninger i forbindelse med artsbestemmelser (Høilund Nielsen 2002b:187, 189). Dyrefremstillingene er representasjoner av dyrene og i liten grad naturalistiske gjengivelser. Til tross for det abstrakte og stiliserte formspråket i dyreornamentikken, er det likevel mulig å skille ut visse tildels naturtro dyrearter. I det følgende blir de ulike attributter som er vektlagt i forbindelse med dyrefigurene i dyreornamentikken gått i gjennom.

5.2 Fugler og krypdyr

Fuglen har på grunn av det krumme nebbet og klørne blitt tolket som en rovfugl (ill. 1). De mest nærliggende rovfuglarter å bruke som motiv i den hedenske verden var ørn, falk, hauk og ravn, da de var en del av den nordiske faunaen (Hedeager 1999a:60, 2004:230; Høilund Nielsen 2002b:187).

Illustrasjon 1

I sjeldne tilfeller ses fugler med rundt nebb som motiv på gjenstander, og disse kan tolkes som vannfugler. Fugler med spisst nebb blir gjerne oppfattet som skogsfugler. I vikingtid omfatter fuglemotivene duer og påfugler, i tillegg til ørner og falker (Skibsted Klæsøe 2002:243).

Slangen (ill. 2) gjenkjennes ved sin buktende jevnbrede kropp, og har gjerne et lite hode i den ene enden (Skibsted Klæsøe 2002:253). 8-tall- og S-former med hode i den ene eller begge ender kan også være slanger. I tillegg kan ulike båndsløyger uten hode tolkes som representasjoner av slanger.

Illustrasjon 2

5.3 Ville dyr

Det åpne gapet (ill. 3) blir gjerne sett på som ulvens attributt (Stil I og Stil II). Ofte er kjevvene langstrakte og av og til ses rovdyrtenner. De båndformede firfotdyrene med bitende Stil II-hoder kan også henspille på ulven. I tillegg finnes fremstillinger av ulver med åpent gap stående oppreist på hver side av en mann (Hedeager 1999a:60; Høilund Nielsen 2002b:187, 191, 205-206, 213).

Illustrasjon 3

Villsvinet er gjenkjennbart på grunn av de kraftig markerte hjørnetennene og den butte snuten. Hjørnetennene blir gjerne ekstra vektlagt i avbildninger av villsvin. Den karakteristiske ryggbusten til villsvin blir også ofte fremhevet.

Et dyremotiv som kan tolkes som bjørn ses i noen ytterst få tilfeller. Bjørnen er da fremstilt oppreist som et menneske. Utover dette ses ikke bjørnen eller representasjoner av den som motivelement i dyreornamentikken, slik som de andre dyreartene (Hedeager 2004:245, 248). Det store dyret kan i siste del av jernalderen være fremstillinger av løve eller drage.

5.4 Domestiserte dyr

Det avlange dyrehodet med avrundet og/eller lukket gap har ofte vært tolket som hestens avrundede mule, men det kan like gjerne representere elgens langstrakte hode med det tunge og hengende forpartiet (Gjessing 1943:49-50, 53; Hedeager 1999a:60; Hoftun 2001:206-208; Høilund Nielsen 2002b:187, 191). Elgen er nesten alltid avbildet gevirløs bortsett fra i noen tilfeller hvor det ses takkeformer som kan forestille elgoksens gevir (Hoftun 2001:206-208).

Hesten, i form av ridehesten, er på enkelte beslag naturalistisk fremstilt med fullt seletøy og en kriger på ryggen (ill. 4). Vikingtidens store firfotdyr er høyst sannsynlig hesten, men kan muligens også tolkes som løve (eks. Urnes stavkirkeportal) (Skibsted Klæsøe 2002:243).

Illustrasjon 4

Gripedyrene kan oppfattes som katter, når de er utstyrt med det kattelignende ansiktet med store øyne og små ører.

5.5 Fabeldyr og hybrider

I tillegg til de ovennevnte gjenkjennbare dyreartene, finnes det dyr som ikke like lett kan identifiseres. Disse blir betegnet som *fabeldyr*, og kan være sammensatt av flere dyrearter.

Firfotdyr med fuglehode eller nebbformet munn, det vil si en slags griff uten vinger, er brukt som motiv (Høilund Nielsen 2002b:205). Slangekropper kan også være utstyrt med fuglehoder (Hedeager 2004:226).

Det store dyret som etter hvert fikk lengre og smalere kropp, en lang hals samt et bitende knipetanggap og klolignende føtter, har blitt knyttet til dragen (ill. 5). Det kan imidlertid like gjerne dreie seg om slangen siden dyret ikke har vinger, eventuelt en sammensmelting av drage og orm (Høilund Nielsen 2002b:211-212). Det bitende gapet kan på enkelte figurer også assosieres med ulvens rovdrygap.

Illustrasjon 5

Det store firfotdyret er i noen motiver utstyrt med hale, ører, horn og skjegg. Dyret har v og til en tunge eller pust/ånde ut av munnen. Dette kan være en hybrid mellom hest og elg/hjort, eventuelt bukk (Hedeager 1999b:229, 2004:231-232).

Gripedyrene med sine katteansikter kan i vikingtid minne om løvelignende fantasivesener (ill. 6). Siden gripedyrløvene ikke har manke, kan det like gjerne være katter med små ører, som nevnt ovenfor. Noen gripedyrer er utstyrt med horn, mens andre har mannsansikter med skjegg (Skibsted Klæsøe 2002:243).

Illustrasjon 6

Antropomorfe figurer/hybrider er utstyrt med hoder til ulv eller villsvin. Sfinkser, som består av dyrekropp og menneskehode, er brukt som motiv i noen ytterst få tilfeller.

5.6 Oppsummering

De karakteristiske trekkene ved ulike dyrearter har ført til forsøk på artsbestemmelse av dyrefigurene i ornamentikken. Fuglen har på grunn av nebbets utforming blitt tolket som rovfugl, skogsfugl eller vannfugl. Buktende former med eller uten hoder, blir ansett for å representere slanger. Firfotdyr blir gjerne oppfattet som rovdyr hvis de er utformet med åpent gap og/eller rovdyrtenner. Uten det åpne gapet, kan firfotdyrene eventuelt tolkes som hest eller store skogsdyr. I tillegg brukes motiver av fabeldyr hvor ulike dyrearters attributter er satt sammen til ett dyr. Tilsvarende ses fremstillinger av dyremennesker med kroppsdelar fra både dyr og mennesker i en og samme figur.

6 Metode

6.1 Innledning

I arbeidet med dyreornamentikken, vil jeg bruke komparative analysemetoder. Forskjeller og likheter i bruken av dyreornamentikk på ulike gjenstandstyper og for kjønn kan utkrystalliseres gjennom komparative studier av gjenstandenes dyremotiver. Ved å systematisk sammenligne dyreornamentikken på kvinne- og mannsgjenstander innenfor hver av periodene, håper jeg å kunne danne et bilde av likheter og ulikheter i motivvalg på kjønnsspesifikke gjenstander, samt se endringer over tid.

Det utvalgte materialet har en spredning over hele Skandinavia samt England. Av tidsmessige og økonomiske årsaker, har jeg derfor ikke hatt mulighet til å foreta egne undersøkelser av materiale som befinner seg ved ulike museer og samlinger. Mitt materiale er allerede så grundig undersøkt og dokumentert, at jeg har ansett det som fullt dekkende for bruk i oppgaven. Som grunnlag for materialgjennomgåelsen, har jeg derfor vært henvist til å studere gjenstandene og dyreornamentikken på dem ved bruk av bilder og tegninger fra ulike publikasjoner og avhandlinger.

Arbeidsformen går ut på subjektivt og ”impresjonistisk” å gjennomgå og klassifisere dyreornamentikken. Gjennomgangen av materialet er et visuelt studium, og presentasjonen av materialet vil bli deskriptiv. I gjennomgangen og klassifiseringen av materialet, vil jeg bruke tabeller hvor jeg systematisk registrerer de dyremotivene og stilene som er brukt på de forskjellige gjenstandene i de ulike periodene.

6.2 Materialundersøkelsen

For å kunne danne meg et bilde av bruken av dyreornamentikk på kjønnsspesifikke gjenstander, vil jeg utarbeide forholdsvis detaljerte tabeller hvor observasjonene blir registrert. Materialet vil først bli klassifisert etter hovedperiodene folkevandringstid, merovingertid og vikingtid. Deretter vil materialet bli delt inn i forhold til kjønnstilhørighet. Neste klassifiseringstrinn vil bli på bakgrunn av de ulike gjenstandstyper. Til slutt vil materialet bli organisert ut fra geografisk område med hensyn til funnsted. Med gjenstandstype mener jeg de forskjellige spenne- og smykketyper som antas å ha tilhørt kvinner, og for mannens del våpenutstyr, rembeslag til heste- og rideutstyr, ulike spenner og annet personlig utstyr. Dyreornamentikken vil i tabellene bli splittet opp i ulike motivkategorier og motivelementer som hver gjenstand kontrolleres opp mot. Først gjøres

bruk av basistabeller der hver enkelt gjenstand blir nøye studert med tanke på hva slags dyremotiver den er utsmykket med. Deretter utarbeides samle- og oversiktstabeller hvor dataene fra basistabellene samles.

6.2.1 Motivkategorier

Kategoriene som motivene vil bli delt inn i er: *firfotdyr*, *gripedyr*, *fugl*, *slange* og *mennesker* (jf. kapittel 3 og 5). Disse kategoriene av dyre- og menneskemotiver vil deretter bli delt inn i en rekke delemener av motiver på grunnlag av dyrenes og menneskefigurenes særegne attributter som er vektlagt i dyreornamentikken. Motivkategoriene og motivelementene får hver sine vertikale kolonner i tabellene.

Oppdelingen i motivkategorier og motivelementer blir som følger:

Firfotdyr

- Dyrehoder sett i profil eller *en face*
- Rovdyrtenner
- Nebbformet munn
- Hele dyret med kropp og lemmer
- Løse lemmer

Gripedyr

- Med hode, kropp og lemmer

Fugl

- Fuglehode med krumt nebb
- Hele fuglen

Slange

- Båndformer med/uten hode

Mennesker

- *En face*-hode av menneske
- Profilhode av menneske
- Katteansikt / maske
- Hel menneskefigur
- Antropomorf figur / hybrid

For hver gjenstand vil det bli undersøkt om ett eller flere av disse motivelementene er tilstede. Generelt angis dette med et kryss i tilhørende rubrikk, og eventuelt med mer detaljerte tilleggsopplysninger. Kategorien firfotdyr deles inn i elementer som ofte går igjen i dyreornamentikken. Det vil si om hele dyret er fremstilt, kun hodet, kun løsrevne lemmer (ekstremiteter), kjever formet som nebb eller kjever med tydelig markerte rovdyrtenner.

Tabellenes enkelte rubrikker vil bli supplert med opplysninger om dyrekroppen er utformet relativt naturalistisk, plastisk, båndformet eller oppløst/abstrakt, om kjevene er gapende og bitende, og eventuelt antatt dyreart.

I utgangspunktet er også gripedyret et firfotdyr, men da det er såpass spesielt utformet vil det bli skilt ut som en egen motivkategori. Gripedyrene består som oftest av hode, kropp og lemmer. Dette markeres kun med et kryss i rubrikken. I de tilfeller der det bare er snakk om gripeføtter, angis dette i kolonnen for løse lemmer under motivkategorien firfotdyr med anmerkning om at det gjelder gripedyr. Katteansiktet henspiller på hodet til gripedyret og er iblant utstyrt med ører. I andre tilfeller kan katteansiktet være brukt alene og minner om en maske, gjerne utstyrt med barter. Dette vil bli notert i egen rubrikk under kategorien mennesker.

Fuglen som motiv er gjerne fremstilt kun som et hode, eventuelt som en hel fugl. Nebbet er i de fleste tilfeller krumt, men der det har en annen form (spisst/rundt) vil det bli anført i rubrikken. En hel fugl gjengis oftest i profil. Har den markerte klør blir dette angitt. Det er noen gjenstandstyper hvor fuglen er sett ovenfra, og i disse tilfellene blir dette også notert. Hvis det er mulig, anslås fuglearten.

Motivkategorien slange består av flere ulike motivelementer i form av bånd eller slynger. Det kan være 8-talls- og S-former, ulike typer bånd- og bølgeformer, fletninger og løkker. Disse motivelementene kan være med og uten hoder. For hver gjenstand vil det bli angitt hva slags båndformer det er snakk om, og eventuelt om de kan tolkes som slanger. Det vil si om de har hode eller ikke.

Menneskefremstillingene består enten av separate hoder eller masker, hele/halve menneskefigurer eller kun armer og/eller bein. *En face*-hodene er ofte utstyrt med hår, øyenbryn, bart og/eller skjegg, og dette vil bli notert i rubrikken. Profilhoder er brukt på noen gjenstandstyper i enkelte perioder, og blir derfor tatt med som en egen kolonne. De hele menneskefigurene er stort sett knyttet til den antropomorfe figuren/hybriden, da den gjerne er fremstilt i helfigur. Av og til er det snakk om ryttere og krigere, noe som vil bli angitt. I forbindelse med den antropomorfe figuren/hybriden, blir det notert hva slags dyr mennesket er kombinert med.

6.2.2 Basistabeller

De enkelte gjenstandstypene vil bli behandlet i hver sin tabell, som blir nummerert fortløpende (se eksempel på basistabell sist i appendikset). Øverst på tabellen angis tabellnummeret som refererer til gjenstandstype, navn på gjenstandstype, geografisk område

og periode. Gjenstandene plottes inn i de horisontale radene, med en gjenstand for hver rad. Hver gjenstand undersøkes i forhold til de ulike motivkategoriene og får et kryss og/eller stikkordskommentarer i forhold til hvilke spesifikke motivelementer som gjenkjennes på gjenstanden. Gjenstandene identifiseres ved navn på gjenstandstype og, i den grad det er mulig, med museums-/registreringsnummer og funnsted. I tillegg får tabellene en rubrikk hvor publikasjonen der gjenstanden har vært avbildet angis. Det vil si forfatterens navn, utgivelsesår samt gjenstandens figurnummer i publikasjonen. Den siste kolonnen i tabellen vil omhandle hvilken stil gjenstanden er utført i, hvis dette kan spesifiseres, samt omtrentlig datering.

Nedenfor følger en oversikt over basistabellene (se vedlagte CD for innholdet i tabellene):

Tabellene 1-6 behandler kvinnegjenstander fra folkevandringstid:

- Tabell 1 - Relieffspenner
- Tabell 2 - C-brakteater
- Tabell 3 - D-brakteater
- Tabell 4 - Dyreformede- og fugleformede småspenner
- Tabell 5 – Fuglenåler
- Tabell 6 – Samletabell kvinnegjenstander

Tabellene 7-11 behandler mannsgjenstander fra folkevandringstid:

- Tabell 7 – Halskrager/halsringer
- Tabell 8 - Våpenutstyr: sverd
- Tabell 9 - Hesteutstyr: rembeslag til seletøy
- Tabell 10 - Beltespenner og remspenner
- Tabell 11 – Samletabell mannsgjenstander

Tabellene 12-18 behandler kvinnegjenstander fra merovingertid:

- Tabell 12 - Ovale spenner
- Tabell 13 - Runde spenner
- Tabell 14 - Ryggknappspenner
- Tabell 15 - Platefibler og S-formede spenner
- Tabell 16 - Fuglefibler og fugleformede spenner
- Tabell 17 – Bronsenøkler
- Tabell 18 – Samletabell kvinnegjenstander

Tabellene 19-25 behandler mannsgjenstander fra merovingertid:

- Tabell 19 - Våpenutstyr: hjelmer
- Tabell 20 - Våpenutstyr: skjold
- Tabell 21 - Våpenutstyr: sverd og spyd
- Tabell 22 - Hesteutstyr: bissel og rembeslag til seletøy
- Tabell 23 - Beltespenner, skulderspenner og veskebeslag
- Tabell 24 - Diverse beslag
- Tabell 25 – Samletabell mannsgjenstander

Tabellene 26-33 behandler kvinnegjenstander fra vikingtid:

- Tabell 26 - Ovale spenner
- Tabell 27 - Runde spenner
- Tabell 28 - Likearmede spenner
- Tabell 29 - Treflikete spenner
- Tabell 30 - Hengesmykker
- Tabell 31 - Dyreslyngfibler/Urnesspenner
- Tabell 32 - Tregjenstander fra Oseberg
- Tabell 33 - Samletabell kvinnegjenstander

Tabellene 34-38 behandler mannsgjenstander fra vikingtid:

- Tabell 34 – Våpenutstyr: sverd og øks
- Tabell 35 – Hesteutstyr: rembeslag til seletøy, stigbøyler mm
- Tabell 36 - Diverse beslag, beltebeslag og remspenner
- Tabell 37 – Ringspenner
- Tabell 38 – Samletabell mannsgjenstander

6.2.3 Samletabeller og oversiktstabeller

For å kunne sammenligne materialet og trekke konklusjoner om bruken av dyreornamentikk, vil jeg utarbeide skjematiske oversikter over de resultatene som kommer fram i basistabellene. Det vil dreie seg om ulike samle- og oversiktstabeller som komprimerer resultatene fra basistabellene. Samletabellene 6, 11, 18, 25, 33 og 38 (se appendiks) vil systematisk ta for seg bruken av dyremotiver for hver gjenstandstype knyttet til henholdsvis kvinner og menn, periode for periode. Disse tabellene har i tillegg en rubrikk som viser antall gjenstander av hver type som innlemmes i undersøkelsen.

Resultatene fra de ovennevnte samletabellene for kvinner og menn vil deretter bli samlet i egne oversiktstabeller for hver periode: tabellene A-C (se appendiks). Tabell A vil omhandle resultatene for kvinne- og mannsgjenstander fra folkevandringstid, tabell B for merovingertid og tabell C for vikingtid. Disse tre tabellene vil vise hvilke motivelementer som er brukt i dekoren på kvinne- og mannsgjenstander for den enkelte periode.

Innholdet i oversiktstabellene A, B og C blir deretter samlet i en egen tabell (tabell D, appendiks) som vil vise en helhetlig oversikt over motivbruken på henholdsvis kvinne- og mannsgjenstandene i løpet av alle tre periodene, det vil si fra ca 400 – 1050 e.Kr. Her vil man få en oversikt over endringer eller kontinuitet i bruken av de ulike motivelementene for kvinner og menn, både fra periode til periode, og for hele tidsspennet.

I tillegg utarbeides oversiktstabeller som viser bruken av dyremotiver fra alle tre periodene på kvinnegjenstander (tabell E, appendiks) og mannsgjenstander (tabell F, appendiks) separat. Disse tabellene vil gi en god indikasjon på hvordan motivbruken i

dyreornamentikken har utviklet seg for henholdsvis kvinner og menn for periodene folkevandringstid, merovingertid og vikingtid.

I analysetabellen (tabell G, kapittel 12 og appendiks) vil kjønnsbetinget bruk av enkelte spesielt interessante motiver i de ulike periodene bli fremhevet. I denne tabellen vil det i hver rubrikk for kvinner, menn og de ulike perioder, bli indikert om motivet har vært brukt på gjenstander eller ikke, eventuelt på få gjenstander. Tabell G vil gi en oversikt over de tendenser ved motivbruken som har utkrystallisert seg i gjennomgangen av materialet.

Med utgangspunkt i tabell G, vil jeg undersøke hvilke gjenstandstyper disse spesifikke motivene er brukt på. Dette vil gå fram av tabell I (appendiks), som tar for seg både kvinne- og mannsgjenstander for alle tre hovedperiodene. I tabell I vil det være mulig å vurdere om det har vært endringer eller kontinuitet i hvilke gjenstandstyper som har de ulike motivtypene. Tabell H (appendiks) vil vise bruken av forskjellige dyrearter i ulike kontekster (jf. kapitlene 4 og 13).

6.3 Analyseresultatene satt i kontekst

Basert på materialgjennomgangen, vil jeg forsøke å sette analyseresultatene inn i ulike kontekster. En vinkling kan være å se om dyreartene har hatt forskjellig betydning for kvinner og menn. I den forbindelse vil jeg forsøke å spore meningen bak dyremotivene og stilene. I utgangspunktet er dette vanskelig siden avstanden i tid er så stor, og fordi vi ikke kjenner til datidens tankesett. Imidlertid vil ikonologiske studier og bruk av norrøne skriftlige kilder til en viss grad gi en tilnærming til den bakenforliggende betydningen til dyremotivene. I den sammenheng vil bruk av skriftlige kilder som omhandler norrøn mytologi og hvor ulike dyr opptrer i fortellingene, stå sentralt. Eksempelvis ”Den eldre Edda” og ”Den yngre Edda/Snorres Edda”, samt annen litteratur som omhandler de norrøne mytene (Ebbestad Hansen 1993; Eggen 1998; Hedeager 1999a; Hoftun 2001; Holm-Olsen 2002; Holtmark 1970; Morris 1991).

Hvis materialgjennomgangen viser at bruken av dyreornamentikk endrer seg over tid for kvinner og menn, vil jeg se på eventuelle endringer i mening knyttet til dyreartene. Her vil jeg igjen bruke litteratur om norrøn mytologi.

Hypoteseutviklingen i kapittel 4 vil utgjøre tolkningsrammen som materialet settes inn i. Ved å sette materialet opp mot hypotesene håper jeg å finne forbindelser mellom dyremotivene, deres opprinnelse og årsakssammenheng. Avslutningsvis vil jeg gjøre noen

refleksjoner rundt den bakenforliggende meningen til dyreornamentikken og kontekstene den har fungert i.

6.4 Oppsummering

Gjennomgangen av materialet vil utgjøre en stor del av arbeidsmengden i forbindelse med mine undersøkelser av dyreornamentikken. Basistabellene kommer til å inneholde en stor mengde data, og dermed utgjøre et stort antall sider. Å legge ved alle disse basistabellene til hovedfagsoppgaven vil derfor gjøre den altfor omfangsrik. Basistabellene vil isteden bli lagt ved oppgaven på CD. Materialgjennomgangen i basistabellene vil bli presentert gjennom beskrivelsene av materialet i kapitlene 9, 10 og 11 og ved hjelp av samletabeller (appendiks og CD) og sammenfattende samle- og oversiktstabeller (appendiks) hvor jeg komprimerer resultatene. Samle- og oversiktstabellene vil gi leseren den nødvendige innsikt i klassifiseringen og undersøkelsene av dyreornamentikken, og dette vil være tilstrekkelig for å forstå mine beskrivelser og konklusjoner.

7 Utvelgelseskriterier for materialet

7.1 Geografisk avgrensning

Materialet jeg har valgt ut er hovedsakelig fra dagens Skandinavia samt Sutton Hoo på De britiske øyer. Gjenstander med skandinavisk dyreornamentikk funnet på Kontinentet er ofte import eller kopier av skandinaviske gjenstander. Kontinentet blir derfor ikke tatt med i det valgte geografiske området. Det ville også bli et altfor omfattende materiale å gå igjennom. På Gotland, Öland og Bornholm er det funnet enkelte gjenstandstyper av en helt spesiell karakter, som skiller seg klart fra gjenstandsmaterialet i resten av Skandinavia. Dette materialet har jeg utelatt fra oppgaven. Noen gjenstandstyper har opprinnelse fra De britiske øyer eller Kontinentet, men kan være helt eller delvis produsert i skandinavisk område. Slike gjenstander er innlemmet i oppgaven hvis de er funnet i Skandinavia og påført skandinavisk dyreornamentikk. Med unntak av Sutton Hoo er alt materialet i analysen funnet på skandinavisk område. Å vurdere produksjonssted kontra funnsted for de ulike gjenstandene ville bli en nesten umulig oppgave. Utgangspunktet for valg av materiale er derfor funnsted.

Antall funn av ulike gjenstandstyper kan være ulikt fordelt mellom de skandinaviske landene, med mange funn i ett land og nesten fravær av en gjenstandstype i et annet land. Siden jeg behandler Skandinavia som ett område i forbindelse med dyreornamentikken, vil dagens inndeling av landegrenser innen Skandinavia imidlertid ikke være avgjørende. Ulik geografisk fordeling av gjenstander innen Skandinavia vil derfor ikke bli oppfattet som skjev. Dyreornamentikken blir ansett for å være en del av en felles skandinavisk symbolverden.

7.2 Materialets kvalitet og omfang

7.2.1 Kvalitativ utvelgelse

Materialet i analysen er i all hovedsak praktgjenstander. Det var på kostbare smykker og spenner, forseggjorte våpen og hestetilbehør, samt utskårede gjenstander i tre at dyreornamentikken virkelig fikk utfolde seg. Slike gjenstander finner vi gjerne i graver og depoter. Dette er elitens praktgjenstander, da det var de som hadde midler til å engasjere finsmeder og dyktige håndverkere. På mer hverdagslige gjenstander ble det ikke lagt ned like mye ressurser i utsmykning. De ovale bronsespennene kan ha blitt brukt som drakttilbehør i det daglige, og dermed ikke vært regnet som kostbare gjenstander. Jeg vil likevel definere dem som praktgjenstander på grunn av deres forseggjorte dyreornamentikk.

Som supplerende materiale har jeg valgt noen smykketyper og gjenstander av enklere utførelse enn praktgjenstandene. Antakelig har disse gjenstandene vært brukt i mer hverdagslige sammenhenger. Dette materialet er interessant på grunn av valg av dyremotiv og utformingen av det, og står i kontrast til resten av det utvalgte materialet. Hverdagsgjenstandene omfatter draktilbehør som fuglenåler, dyreformede spenner, fugleformede spenner, fuglefibler samt bronsenøkler.

Av tregjenstander inngår kun prakteksemplarene fra Oseberg. De andre skipsgravene inneholder i liten grad bevarte utskårede tregjenstander tilsvarende de vi finner i Oseberggraven.

7.2.2 Kvantitativ utvelgelse

For på best mulig måte å kunne trekke konklusjoner om bruk av dyreornamentikk på henholdsvis manns- og kvinnegjenstander, er utvalget av materiale innen hver gjenstandstype forholdsvis stort der tilfanget har gjort dette mulig. Det er nødvendig med et relativt omfattende materiale for å få et best mulig fundament for analysen. Imidlertid er antallet ulike typer gjenstander begrenset, da jeg som nevnt ovenfor hovedsakelig har konsentrert meg om praktgjenstandene. Ut fra det totale materialet som er funnet, har jeg valgt ut det som er best bevart og hvor dyreornamentikken trer tydelig frem.

7.3 Kjønnsspesifikke gjenstander

7.3.1 Innledning

Materialet består av kjønnsspesifikke gjenstander. Det vil si gjenstander som enten knyttes til kvinner eller menn. Dette innebærer at forskere har tolket gjenstander som tilhørende enten menn eller kvinner ut fra deres funnkontekst, gravkonstruksjon, osteologiske undersøkelser, analogier, samt ut fra en ”moderne” oppfatning av hva som er manns- og kvinneting.

7.3.2 Kjønnssindikerende kriterier

Ulike forskere har forskjellig syn på hvilke kriterier som skal legges til grunn for definisjon av manns- og kvinnegjenstander (Kristoffersen 2000a:103). Likevel er det en del gjenstandstyper der det er forholdsvis stor enighet om deres kjønnstilknytning. Siden 1800-tallet har smykker blitt knyttet til kvinnegraver og våpen til mannsgraver (Hulth & Jahn 1992:29). Undersøkelsen til Mari Høgestøl (1983:134) viser at gjenstandstyper som våpen på den ene siden og smykker, tekstilredskaper og sigder på den andre siden ekskluderer

hverandre. Relieffspenner finnes gjerne i gravene sammen med tradisjonelle kvinnegjenstander som bronsenøkler og tekstilredskaper (Werbart 1995:127). Kristoffersen påpeker at våpen og relieffspenner aldri er blandet i samme grav. Skulle våpen og relieffspenner forekomme i samme grav har gjerne flere individer av ulikt kjønn vært gravlagt sammen. Tradisjonelt har derfor graver med våpen og graver med spenner vært knyttet til ulik kjønnsidentitet. Dette forholdet underbygges av at det er stor grad av samsvar mellom kjønnsindikerende utstyr og kjønnsbestemt skjelettmateriale på bakgrunn av osteologiske undersøkelser (Kristoffersen 2000a:101-102).

Arkeologiske kombinasjonsanalyser av gravutstyr og gravutforming blir av mange forskere brukt for å definere kjønnsidentitet når de osteologiske undersøkelsene er mangelfulle eller usikre. I de fleste tilfeller er ikke enkeltstående gjenstander bestemmende for kjønn, noe derimot kombinasjoner av gjenstander kan være (Høgestøl 1983:134; Werbart 1995:126). I tillegg kan man ved hjelp av gjenstandenes funksjon og bruk av analogier danne seg en oppfatning om gjenstandenes eventuelle kjønnsstilhørighet (Hulth & Jahn 1992:15).

Kriteriene for å si at en gjenstandstype er kjønnsindikerende er at den bare finnes i manns- eller kvinnegraver, samt at den må finnes i minst to graver (Høgestøl 1983:134). Det er imidlertid sjelden at gjenstander er så entydig tilknyttet ett kjønn, men isteden er det snakk om at de er mest vanlige for henholdsvis menn eller kvinner (Waller 1996:124).

7.3.3 Kvinnegjenstander

En kvinnegrav blir gjerne definert som dette ut fra blant annet kombinasjonen av en rekke gjenstandstyper lagt ned i graven. Dette gjelder ulike hengesmykker, forskjellige typer spenner, annet draktilbehør, perler, nøkler samt diverse tekstilredskaper og husgeråd (Høgestøl 1983:135, 173). Når det gjelder smykker, er det gjerne flere enn ett smykke, det vil si smykkeoppsett som parspenner og eventuelt tredjespenne, som er kvinneindikerende. Bakgrunnen for at man kan si med forholdsvis stor sikkerhet at smyksesett er kvinnegjenstander er at kvinnedrakten er godt dokumentert i det norrøne området. Det kan ha vært spenner knyttet til mannsdrakten, men da gjerne bare en enkelt spenne (Bennett 1987; Dommasnes 1976:26, 1979:98; Hjørungdal 1988; Hulth & Jahn 1992; Høgestøl 1983:134-135; Jansen Sellevold et al 1984; Petré 1984; Ringtved 1986; Shetelig 1912:109). Relieffspenner og gullbrakteater er i all hovedsak funnet i kvinnegraver, og regnes derfor som kvinnegjenstander (Kristoffersen 2000a:101-102; Werbart 1995:127).

Draktnåler er tradisjonelt blitt tolket som tilbehør til kvinnedrakten, og 2/3 av gravene med draktnåler er kvinnegraver. Imidlertid kan draktnåler med enkel utforming like gjerne

finnes i mannsgraver som kvinnegraver (Waller 1986:151). Disse enkle draktnålene er derfor ikke med i analysen. Kun fuglenålene som i hovedsak er funnet i kvinnegraver er inkludert.

7.3.4 Mannsgjenstander

Krig, maktutøvelse og hester har tradisjonelt vært knyttet til mannens sfære. Våpenutstyr, utstyr til ridehest samt annet hesteutstyr funnet i mannsgraver blir derfor regnet som manngjenstander. Våpenutstyr er sverd, spyd, øks, hjelm og skjold. Rideutstyr er sadel og stighbøyler, mens seletøy, bissel og mankestoler vil bli betegnet som hesteutstyr. Spesielt rideutstyr er knyttet til mannen, mens kvinner knyttes til kjørehester og vogn/slede. Det er ikke funnet rideutstyr i kvinnegraver, og i liten grad annet hesteutstyr. Som unntak kan nevnes Oseberg- og Gauselfunnene (Braathen 1989:5, 50; Børnheim & Soltvedt 2002:188; Ingstad 1992:232-235).

På samme måte som med kvinnegjenstandene er det også her snakk om kombinasjoner av gjenstander. Spesielt er kombinasjoner av ulike kampvåpen karakteristisk for menn. Årsaken til at det kreves våpenkombinasjoner for å knytte gjenstandene til menn er at enkeltvåpen er funnet i kvinnegraver. På bakgrunn av historiske kilder som kongesagaene og de islandske ættesagaer, kan man si at kampvåpen (sverd, øks, spyd, skjold) var reservert menn. I tillegg til våpenutstyr kan beltetilbehør som remendebeslag, beltespinner og søljer anses for å være mannlige gjenstander (Bennett 1987; Dommasnes 1976:26, 1979:99; Hjørungdal 1988; Hulth & Jahn 1992; Høgestøl 1983:134-135, 170; Jansen Sellevold et al 1984; Petré 1993:149; Ringtved 1986; Shetelig 1912:109; Waller 1996:124).

Halskrager/halsringer er ikke funnet i noen gravkontekst som knytter dem til kjønn. På bakgrunn av trefiguren fra Rude Eskildstrup Mose i Danmark av en sittende mannsfigur med en stor treringet halskrage rundt halsen, og den lille mannsfiguren i gull fra Nyborg med en toringet halskrage, blir halskragene tolket som manngjenstander (Hedeager 1988:321, 326; Holmqvist 1980:99).

7.3.5 Kjønnsnøytrale gjenstander

En del gjenstander med dyreornamentikk vil falle utenfor denne undersøkelsen da de ikke fyller kriteriene for indikasjon av kjønn. Noen gjenstandstyper kan ha vært knyttet til begge kjønn siden de er funnet i både manns- og kvinnegraver. Disse gjenstandene kan derfor ha vært brukt av både menn og kvinner. Det kan også ha vært geografiske forskjeller i bruken av gjenstandene, slik at i noen områder kan en gjenstandstype ha vært knyttet til kvinner, mens i en annen til menn (Werbart 1995:123, 125, 127). Årsaken til at en del gjenstander blir knyttet

til begge kjønn kan også være feil og usikkerhet ved osteologisk kjønnsbestemmelse av graven.

Gjenstandstyper med dyreornamentikk som ikke er kjønnsindikerende, men kan ha tilhørt begge kjønn, er enklere drakttilbehør som relieffknapper/agraffer, remendebeslag, små spenner/fibulaer, enkle draktnåler og søljer (Bennett 1987; Dommasnes 1979; Hjørungdal 1988; Hulth & Jahn 1992; Jansen Sellevold et al 1984; Petré 1984; Ringtved 1986). Remendebeslag til belter som ofte har vært regnet som mannsgjenstander kan være kjønnsnøytrale (Corsten 1995:141; Petré 1993). Relieffknapper, hektespenner og enkelte typer draktnåler uten dyremotiver er drakttilbehør som ofte forekommer sammen, og som er tolket som mannsgjenstander (Waller 1996:60-66). Waller (1986:151) har i sin undersøkelse funnet at hovedandelen av draktnålene kan knyttes til kvinner. Dette er imidlertid ikke noe entydig resultat, og man kan ikke konkludere med at nålene er sikre kvinnegjenstander slik Bo Petré (1984:194) gjør. Draktnålene kan ha hatt så stor praktisk betydning at de høyst sannsynlig ble brukt av både kvinner og menn, selv om deres klesdrakt var forskjellig. Fugelnålene er imidlertid hovedsakelig funnet i kvinnegraver. Relieffknapper kan også påtreffes i kvinnegraver og er derfor ikke sikre kjønnsindikerende gjenstander (Bennett 1987:106, 109; Hines 1993:76; Hulth & Jahn 1992:36; Waller 1986:145, 148-151). Gjenstandstyper som Osebergfunnet inneholdt, blant annet skip, vogn, sleder og senger, kan generelt ikke knyttes til mann eller kvinne. Mest sannsynlig har slike gjenstander vært brukt av begge kjønn. Når det gjelder de særegne Oseberggjenstandene kan de høyst sannsynlig knyttes til den gravlagte kvinnen (Ingstad 1992).

7.3.6 Kildekritikk i forbindelse med kjønnsspesifikke gjenstander

Arkeologiske kjønnsbestemmelser kan være problematiske nettopp på grunn av at vi i for stor grad legger til grunn vårt syn på hva som er mannlig og kvinnelig (Hjørungdal 1991:70). Datidens kvinner og menn kan ha hatt andre roller i sitt samfunn og blitt vurdert annerledes enn vi ville gjort i dag. Kjønnssrelasjoner kan også ha vært knyttet til en rolle som er framstilt i graven, og som ikke nødvendigvis beskriver den gravlagtes liv (Kristoffersen 2000a:102). I tillegg kan gjenstander ha fått en ny symbolsk betydning i forbindelse med gravleggingen, hvor den opprinnelige tilknytningen til kjønn ikke lenger var vesentlig (Hulth & Jahn 1992:15).

Bildet kan derfor være mer nyansert med hensyn til å knytte gjenstander til kjønn. Enkelte typer smykker kan forekomme i manssgraver, og tilsvarende kan enkelte våpen forekomme i definerte kvinnegraver (Dommasnes 1979:99). Dette er gjerne enkeltfunn som

kan skyldes feil i den osteologiske analysen ved kjønnsbestemmelse av skjelettmateriale (spesielt i branngraver), sekundærbegravelse, dobbeltbegravelse eller omroting. Enkelte gjenstander som vi anser for å være kvinnegjenstander ut fra vår kulturforståelse, som for eksempel draktnåler og enklere fibulaer, kan ha vært anvendt av begge kjønn på grunn av den praktiske funksjonen med å holde klesplagg på plass (Hulth & Jahn 1992:36; Waller 1986:151; Werbart 1995:128). Annen fordeling av roller mellom kjønnene i datidens samfunn vil også kunne føre til feiltolkninger av gjenstanders kjønnsstilhørighet. Det blir likevel hevdet at gravgodsundersøkelser gjenspeiler en klar tendens til kjønnsforskjeller (Høgestøl 1983:160).

7.4 Oppsummering

Kjønnsforskjeller kan til en viss grad tolkes gjennom osteologiske bestemmelser ut fra gravkonstruksjonen og gjennom funnkombinasjoner. Det er imidlertid få gjenstander som er entydig mannlige eller kvinnelige. Stort sett er det snakk om at gjenstander er mest vanlige for ett av kjønnene. Hvilke gjenstander som er typiske for menn eller kvinner er stadig et tema for diskusjon (Waller 1986, 1996:123-124). På bakgrunn av ovenstående gjennomgang av kjønnsbestemmende kriterier velger jeg å anse en gjenstandstype for kjønnsindikerende hvis majoriteten av funnene er gjort i henholdsvis manns- eller kvinnegraver. Gjenstander som kan ha vært like vanlig for begge kjønn, kjønnsnøytrale gjenstander, har jeg ikke tatt med i min undersøkelse. De kjønnsnøytrale gjenstandene er her nevnt for å vise at man ikke kan dele den materielle verden i to, en mannlige og en kvinnelig del, da bildet er mer nyansert enn som så. Jeg har valgt ut gjenstander som i hovedsak har blitt brukt av enten kvinner eller menn, for å kunne skille ut eventuelle kjønnsforskjeller i bruken av dyreornamentikk.

Videre forholder jeg meg til at de fleste arkeologiske undersøkelser viser at smykker tilhører kvinner, og da spesielt kombinasjoner av flere smykker og spennetyper. Av de ovennevnte definerte kvinnegjenstandene er det hovedsakelig praktgjenstander som smykker og spennere med dyreornamentikk som er tatt med i denne oppgaven. Jeg har imidlertid supplert med noen enklere utformede gjenstandstyper (diverse småspenner og fuglenåler) der disses motiver er interessante for analysen.

Krig, maktutøvelse samt ridehester blir gjerne ansett å tilhøre mannens verden, og utstyr i tilknytning til dette er funnet i definerte mannsgraver. Av mannsgjenstander er det våpenutstyr og heste- og rideutstyr utsmykket med dyreornamentikk som inngår i analysen. I

tillegg er mannlig draktutstyr som beltespenner, beltebeslag og veskebeslag fra definerte mannsgraver inkludert.

De praktfullt utskårede tregjenstandene fra Oseberg bestående av vogn, sleder, senger og dyrehodestolper, er i utgangspunktet ikke kjønnsindikerende. Siden den gravlagte var en kvinne fra det øvre sosiale lag, vil jeg anta at gjenstandene er knyttet spesielt til denne kvinnen.

8 Kildekritikk

8.1 Innledning

Kildegrunnet i denne oppgaven er arkeologisk materiale og norrøne skriftlige kilder. Til disse kildene knytter det seg en del kildekritiske problemer. De arkeologiske funnene viser bare en brøkdel av den materielle kulturen fra fortiden. Årsakene til dette kan være forhold rundt bevaringsgraden, typen materiale, gravskikk samt sosiale og kjønnsmessige skjevheter i tilknytning til gravlegging. Forhold som plyndring og dyrking av mark har også innvirkning på funnene. Norrøne skriftlige kilder ble skrevet ned i en annen tid enn hendelsene de beskriver og bør derfor leses kritisk (Hulth & Jahn 1992:13; Høgestøl 1983:121).

Analysen i denne oppgaven er basert på gjennomgang av materiell kultur tilhørende kvinner og menn. For å kunne se tendenser og for å kunne trekke konklusjoner, må materialtilfanget være så bredt og representativt som mulig. Det vil si at materialet må være representativt i forhold til min problemstilling som omfatter region, tid, gjenstandstyper, ornamentikk og kjønnsstilhørighet.

8.2 Bevaringsforhold for materiell kultur

Muligheten er stor for at det tilgjengelige materialet bare utgjør en liten del av det som eksisterte i sin tid. En grunn til dette kan være bevaringsforholdene der gjenstandene har ligget over lang tid. Listen over mulige forstyrrelser av bevaringsforholdene er lang, og kan variere til ulike tider og steder. Bevaringsgraden er avhengig av jordforhold, forråtnelse og korrosjon. Det vil si jordas pH-verdi, tørt eller vått jordsmonn, og varmt eller kaldt klima. Materialet gjenstandene er laget av, for eksempel tre, lær, metall eller tekstil, vil sammen med de ovennevnte forholdene være bestemmende for bevaringsmulighetene. Gjenstander med dyreornamentikk har nok stort sett vært laget i materialene metall og tre. Egenskapene til disse materialene gjør dem godt egnet til å risse inn, skjære ut eller støpe ornamentikk (Johansen 1979:18). Tre er et forgjengelig materiale, og det er få arkeologiske funn av tregjenstander. Metall er mer bestandig og tåler bedre å være i barskere omgivelser over tid. Dette får konsekvenser for representativiteten i mitt materiale, da det høyst sannsynlig har eksistert en del tregjenstander med dyreornamentikk i tillegg til metallgjenstander. Bortsett fra funn i Oseberggraven og de andre skipsgravene, er det knapt funnet tregjenstander med dyreornamentikk fra jernalder. Om ornamentikken på eventuelle tregjenstander var lik eller ulik den på metallgjenstandene er vanskelig å si. Muligheten for at vi har gått glipp av viktige

sider ved dyreornamentikken er imidlertid til stede. Kanskje ville tilgangen på eventuelle tregjenstander ha endret resultatene av analysen.

På grunn av de ovenfor nevnte faktorene er det vanskelig å anslå hvor mye som er bevart av den totale mengden materiell kultur fra jernalder (Hulth & Jahn 1992:13; Solberg 2000:16). Det er derfor vanskelig å avgjøre om det materialet som er funnet fra skandinavisk jernalder er representativt for perioden. Med et annet materialtilfang ville analyseresultatene kanskje blitt annerledes (Johansen 1979:17-18, 37; Kristoffersen 2000a:92, 94).

8.3 Gravskikk

Foruten noen depotfunn og løsfunn, er materialet i denne analysen i overveiende grad funnet i graver. Gravskikken vil dermed ha en del å si for materialtilfanget. I hovedsak er gravskikk et uttrykk for menneskers kosmologiske og religiøse oppfatninger. I forbindelse med gravritualer kan det derfor på ulike måter ha skjedd bevisste eller ubevisste valg av hva som ble lagt i graven sammen med den døde. Tilstedeværelsen av ulike typer gjenstander i graver behøver ikke nødvendigvis bety at individene var involvert i disse gjenstandene. De kan ha hatt en ren symbolsk verdi i gravskikken (Werbart 1995:123). Variasjoner i mengden gravgods den døde fikk med i graven kan blant annet knyttes til gravskikk og/eller ressurstilgang (Høgestøl 1983:9, 14). Gravskikken har heller ikke vært konstant gjennom hele jernalderen, og ulike gravskikker har vært i bruk samtidig. Den døde kunne enten bli kremert (branngrav) eller gravlagt ubrent (skjelettgrav) (Hulth & Jahn 1992:12). Gjenstander med ornamentikk som har vært lagt i branngraver er stort sett gått tapt, eller er fragmenterte og ødelagte. Dette gjør det problematisk å trekke slutninger dersom det har eksistert mange branngraver med gjenstander av dyreornamentikk. Disse forholdene medfører at hovedmengden av mitt gravmateriale er fra ubrente graver, noe som reduserer mengden av tilgjengelig materiale for analysen (Kristoffersen 2000a:92-93).

8.4 Bestemmelse av den gravlagtes kjønn

I forbindelse med kjønnsforskjeller knyttet til materiell kultur, er kjønnsbestemmelse av den gravlagte vesentlig. Osteologiske undersøkelser gir ikke alltid et entydig svar, og det kan på grunn av bevaringsforhold og gravskikk være lite beinmateriale i graven. De osteologiske undersøkelsene er også relativt usikre når det gjelder branngravsmateriale. Graven kan i tillegg ha vært omrotet, og det kan ha vært gjort sekundærbegravelser eller dobbeltbegravelser (Hulth & Jahn 1992:24, 26, 34-35; Waller 1986:81).

Der hvor skjelettmaterialet er sterkt begrenset, fraværende eller ødelagt må man forsøke å bestemme den gravlagtes kjønn ut fra gravgavene, det vil si arkeologisk kjønnsbestemmelse. Kombinasjoner av ulike våpentyper knyttes tradisjonelt til menn, mens blant annet bestemte smykkesett knyttes til kvinner (Bennett 1988:77-78; Dommasnes 1979:98; Hjørungdal 1988:116, 1991:72; Høgestøl 1983:134-135). Arkeologiske kjønnsbestemmelser kan være problematiske, da vi har lett for å legge til grunn vårt syn på hva som er mannlig og kvinnelig (Hulth & Jahn 1992:15, 29; Kristoffersen 2000a:102). Jeg har likevel lagt til grunn de gjenstandskombinasjoner som innen arkeologien tradisjonelt er knyttet til kvinner og menn, slik jeg har gjort rede for i kapittel 7.

8.5 Kjønnsmessige skjevheter

For å trekke konklusjoner om gjenstander og ornamentikk knyttet til kjønn, er forholdet mellom antall kvinne- og mannsgraver vesentlig. Fra folkevandringstid er det en overrepresentasjon av kvinnegraver, mens det fra yngre jernalder er flest mannsgraver (Høgestøl 1983:136, 154, 174, 192). Skjevheter i antall kvinner og menn som er gravlagt kan ha vært knyttet til gravskikkene (Hulth & Jahn 1992:24, 26, 34; Høgestøl 1983:112). Hvis flere menn enn kvinner er begravd, eller omvendt, kan dette få innvirkning på fordelingen av antall manns- og kvinnegjenstander i gravene og dermed funnmengden for hvert kjønn. Spørsmålet blir da om utvalget av materialet er representativt for antall menn og kvinner i datidens samfunn (Høgestøl 1983:110). Kvinne- og mannsutstyr kan i tillegg være uregelmessig fordelt innen Skandinavia. Enkelte gjenstandstyper kan være mer utbredt i noen områder enn i andre (Højlund Nielsen 2002a:19). På tross av disse skjevhetene anser jeg at materialutvalget i denne analysen vil kunne gi et relativt godt bilde av eventuelle forskjeller i dyreornamentikken på manns- og kvinnegjenstander.

8.6 Litterære kilder

De ulike sagaene som islendingsagaene, forntidsagaene, kongesagaene samt Eddadikt og kvad, inngår i analysen og tolkningen av dyreornamentikken. Disse skriftlige kildene er nedskrevet på 1200-tallet flere hundre år etter at hendelsene var en del av den førkristne kulturen. På 1200-tallet hadde kristendommen fått fotfeste i Skandinavia, og dette kan nedtegnelsene ha blitt preget av. Skikker og historier beskrevet i de hedenske fortellingene og mytene kan for kristne ha vært ansett for å være umoralske, og dermed blitt utelatt i den skrevne utgaven. Sannsynligheten for at det kristne livssyn har påvirket nedtegnelsene er

derfor stor, og litteraturen fra 1200-tallet som omhandler tidligere perioder bør leses med et kritisk blikk. På tross av disse kildekritiske problemene knyttet til norrøn litteratur, gir litteraturen likevel viktig supplerende informasjon om menneskenes forhold til dyr, skikker og kosmologi i det førkristne Skandinavia (Bæksted 2002:12; Hedeager 1999a:10-11; Solberg 2000:18).

8.7 Oppsummering

Kildekritiske problemer i forbindelse med forntidige levninger omfatter bevaringsforholdene for materialet, gravskikker og bestemmelse av kjønn. Gravskikker påvirker hva slags gjenstander som blir lagt ned i gravene, hvor mye og om den døde blir brent eller ikke. Det er også knyttet problemer til kjønnsbestemmelse og kjønnsfordeling i gravlegginger. Vår oppfattelse av kjønnsforskjeller i forbindelse med materiell kultur kan bli påvirket når det er en skjev fordeling av antall manns- og kvinnegraver. I tillegg kan en vektlegging av funnsted og ikke produksjonssted føre til at en god del materiale blir utelukket. Disse forholdene gjør at materialet ikke nødvendigvis er representativt, og at et annet materialtilfang vil kunne gi andre resultater. Likevel behøver ikke disse kildekritiske problemene å være til hinder for å kunne arbeide med min problemstilling. Jeg anser mitt materialutvalg til å være tilstrekkelig for å komme fram til resultater og trekke konklusjoner gjennom analysen.

9 Folkevandringstid

9.1 Innledning

På bakgrunn av utvelgelseskriteriene beskrevet i kapittel 7 har jeg gjort et utvalg av kvinne- og manngjenstander som er representative for folkevandringstid, og som har dyreornamentikk. Fra denne perioden har jeg ingen gjenstander av tre, kun av metall, noe som beror på bevaringsforholdene.

9.2 Kvinnegjenstander

Av kvinnegjenstander fra folkevandringstid, har jeg i hovedsak valgt ulike praktgjenstander utsmykket med dyreornamentikk. Det dreier seg om forskjellige typer smykker, som spenner og hengesmykker. For å begrense materialet har jeg når det gjelder spenner konsentrert meg om de store forseggjorte relieffspennene hvor dyreornamentikken kommer best fram. I tillegg har jeg valgt hengesmykker i form av gullbrakteater der det i hovedsak er C- og D-brakteatene som har dyreornamentikk.

Utover de ovennevnte gjenstander består materialet av en enklere type drakttilbehør enn praktsmykkene, det vil si fuglenåler, som antakelig har vært brukt til hverdags. Fuglemotivets enkle utforming gjør disse draktnålene interessante som en kontrast til det resterende materialet. Som nevnt i kapitlet om kjønns spesifikke gjenstander, er enklere drakttilbehør funnet i både manns- og kvinnegraver (Waller 1986:151). Småspenner og nåler med dyremotiver ser likevel ut til i stor grad å ha vært brukt av kvinner (tabellene 1-6).

9.2.1 Relieffspenner

Som utgangspunkt for utvelgelsen av relieffspenner, har jeg lagt til grunn Thorleif Sjøvolds (1993) gjennomgang av de skandinaviske relieffspennene fra folkevandringstid samt Nissen Meyers (1934) avhandling "Relieffspenner i Norden". I tillegg er litteratur av Haseloff (1981), Kristoffersen (1992, 2000a), Salin (1935 [1904]) og Nils Åberg (1924) brukt. Hoveddelen av alle relieffspennene er funnet i Norge. Totalt består undersøkelsen av 57 relieffspenner, hvorav 30 er fra Norge, 16 fra Sverige og 11 fra Danmark (tabell 1)(ill.7, appendiks).

Dyremotivene på relieffspennene består av både profilsette og *en face*-dyrehoder tilhørende firfotdyr. Overkjeven på vingefeltets profilsette dyrehoder er ofte spesielt vektlagt. Disse profilsette hodene har gjerne åpne gap, ofte med en tunge stikkende ut, og noen få har

spisse ører. Der hvor det er fremstilt hele firfotdyr er de gjerne sammenkrøpet, og av og til har de masker eller menneskehoder (antropomorfe vesener). Profilsette fuglehoder med krumt nebb og fuglehoder med nebb som krøller seg som slangeformer er vanlige motiver. Noen fuglehoder er knyttet til en slangeaktig eller båndformet kropp, mens andre fugler har klør på føttene. Menneskehoder eller masker er hovedsakelig sett *en face*, av og til i profil, og de kan være utstyrt med skjegg og/eller en slags tunge i form av en trekant som stikker ut av munnen. Iblant er det fremstillinger av hele menneskefigurer i en knelende positur, og da ofte to figurer vendt mot hverandre. Åpne felt mellom dyremotivene er gjerne fylt med løsrevne lemmer og hoder for å fylle ut flatene fullstendig.

De fleste relieffspennene har motiver av ett eller flere av de ovennevnte typene. Det er firfotdyrets hode, fuglen med det krumme eller ”krøllete” nebbet og masken/menneskehodet som går igjen som hovedtrekk ved motivvalgene.

9.2.2 Gullbrakteater

Karl Haucks (1985) og Mogens Mackeprangs (1952) litteratur om gullbrakteater er sentral i gjennomgangen av C- og D-brakteatene (tabell 2 og 3) (ill.8-9, appendiks).

I denne analysen omfatter C-brakteatene (tabell 2) 46 stykker fra Norge, 52 fra Sverige og 45 fra Danmark, totalt 143 stykker. Hovedmotivet på C-brakteatene er et firfotdyr med et stort menneskehode plassert over ryggen på dyret. Firfotdyret har gjerne en avrundet hodeform, ører og hale, og mye kan tyde på at det er en hest. I en del tilfeller er dyret utstyrt med noe som kan tolkes som horn, og av og til skjegg. Dette gir en annen artsbestemmelse enn hest, muligens hjort/elg eller bukk. Mange av firfotdyrene har en slangeformet tunge som gjerne er avsluttet med en liten rund kule. Det ses også andre vesener som slanger og øglelignende dyr på disse brakteatene. Menneskehodet har hår og et slags diadem eller perlepynt i håret. Noen har en hårmanke som ender i et fuglehode med krumt nebb. Det er i tillegg fremstillinger av hele rovfugler på C-brakteatene. På de danske C-brakteatene er det, i større grad enn på de norske, gjort bruk av rovfuglmotivet. Motivene på C-brakteater består også av en eller to hele menneskefigurer utstyrt med våpen, for eksempel sverd. Enkelte C-brakteater har motiver utformet som en fortellende scene som muligens kan knyttes til mytologiske hendelser.

Av D-brakteater (tabell 3) består utvalget av 38 norske, 22 svenske og 43 danske brakteater, totalt 103 stykker. D-brakteatene ser ut til å ha firfotdyret som motiv i mindre grad enn C-brakteatene. Firfotdyrene har i tilfelle oppstykkede og båndformede kropp og er knapt gjenkjennelige. Noen av disse figurene kan minne om gapende drager. Hovedsakelig

består motivene av fugler og slange-/båndformer, hvor fuglehodene ofte er satt på en slangeformet kropp. En del fugler har krumt nebb, men en god del har et nebb hvor over- og undernebb buer hver sin vei (konkav form).

9.2.3 Småspenner

Basert på Sheteligs (1910) og Ingemar Attermans (1934) gjennomgang av småspenner, har jeg gått igjennom 17 spenner, hvorav 10 spenner fra Norge, 6 fra Sverige og 1 fra Danmark. Det dreier seg om små bronsespenner av enkel utførelse når det gjelder motiv og utforming (tabell 4).

De dyreformede spennene har form av et firfotdyr. Dette dyret skal antakelig forestille hest, eventuelt et dyr med horn (elg/hjort) (ill.10, appendiks). Andre småspenner er de små S-formede og 8-tallsformede spennene som kan minne om slanger. Fugleformede spenner er formet som en rovfugl sett i profil med krumt nebb og klør. Selve fuglekroppen er utsmykket med båndformer.

9.2.4 Fuglenåler

Gjennomgangen av fuglenåler er basert på Gjessings (1934b) artikkel og Asbjørn Engeviks (1995) avhandling om disse, og består av 19 utvalgte nåler. Av disse er 12 fuglenåler fra Norge, 6 fra Sverige og 1 fra Danmark (tabell 5).

Fuglenålene er en enklere form for draktnål laget i jern og/eller bronse hvor selve draktnåleens hode er utformet som en fugl. Fugleartene som er brukt som motivelementer på disse nålene, er gjerne and, svane, høne/hane, due, meis eller spurv. Fuglen er plastisk (tredimensjonalt) utformet på toppen av selve nålen.

9.2.5 Motivgjennomgang av kvinnegjenstander

Motiver som går igjen på kvinnes praktgjenstander er firfotdyr, mennesker, fugler og slanger (samletabell 6, appendiks). Firfotdyr er gjerne i form av hestelignende dyr, men også dyr med horn og skjegg (elg/hjort/bukk). Separate hoder av firfotdyr med markerte kjever og av og til tenner som hos ulv, er brukt som motiver. Fuglene har i hovedsak krumt nebb som rovfugler, eventuelt konkavt nebb. Bruken av slange- og båndformer tiltar utover i folkevandringsstiden, og de er utformet med eller uten hode. Menneskefigurene er gjerne knelende i profil, eller de er fremstilt forfra. Helfigurer er av og til bevæpnet. Mennesker kan også være gjengitt som store profilhoder, masker med skjegg, eventuelt antropomorfe figurer. Motivene på det enklere drakttilbehøret som fuglenålene, består av ulike vann- og sjøfugler

samt skogsfugler, men ikke rovfugler. De andre småspennene har motiv av eller form som slanger, fugler, eventuelt som hest eller hjort/elg.

Som et overordnet trekk ser det ut til at praktgjenstandene har dyreornamentikk i form av kamp- og rovdyr, det vil si fryktinngytende dyr. Der hvor det ikke er snakk om rovdyr kan det være dyr knyttet til den norrøne mytologien, som for eksempel hest og hjort. De enklere hverdagsgjenstandene som fuglenålene og småspennene har ikke dyreornamentikk i form av rovdyr. Isteden er det brukt motiver som slanger og "ufarlige" dyr som vann- og skogsfugler.

9.3 Mannsgjenstander

Gullhalskragene fra Sverige og Danmark er unike praktstykker blant mannsgjenstandene fra folkevandringstid. Av mannens våpenutstyr fra denne perioden er det kun sverd som inngår i analysen, da andre våpentyper i liten grad har dyreornamentikk. Det utvalgte ride- og hesteutstyret er utelukkende funnet i mannsgraver, og består av beslag brukt som utsmykning på seletøy og sadel. Dette er i hovedsak knyttet til rideutstyr, eventuelt til annet hesteutstyr funnet i mannsgraver. Siden remendebeslag kan ha tilhørt både kvinner og menn (Corsten 1995:141), er kun remendebeslag funnet i definerte mannsgraver tatt med i undersøkelsen. I tillegg kommer enkelte forseggjorte beltespenner (tabellene 7-11).

9.3.1 Halskrager

Halskrager er ikke funnet i kjønnsbestemte graver, men har likevel blitt tolket som mannsgjenstander på bakgrunn av noen små mannsfigurer med halskrager (Hedeager 1988:321, 326; Holmqvist 1980:99) (tabell 7) (ill.11, appendiks).

Det er funnet tre praktfulle gullhalskrager i Sverige: Ållebergkragen og Mönekragen fra Västergötland og Färjestadkragen fra Öland. I Hannenov på Falster i Danmark er det funnet en enkelt gullhalsring (Hannenovringen). Wilhelm Holmqvists (1980) gjennomgang av disse er grunnlaget for analysen. Halskragene er satt sammen av rør utsmykket med vulstringer, filigran samt dyreornamentikk i feltene mellom rørene. Ållebergkragen er satt sammen av tre rør, Färjestadkragen av fem rør, Mönekragen av syv rør og Hannenovringen av ett rør.

Ållebergkragen har motiver i form av dyrefigurer som høyst sannsynlig skal forestille hester, villsvin, øgler, S-formede slanger, dragehoder og fugler med krumt nebb. Noen dyr har en knelende stilling sett i profil og andre dyr er sett ovenfra. Halskragen har også motiver i form av masker, menneskefigurer à la oranter samt sfinkser.

Färjestadkragen har motiver som firfotdyr med nebbformet munn, fugler med krumt nebb, ormer, drager samt S- og 8-tallsformede dyr. Motivkretsen består også av hele menneskefigurer og masker eller hoder sett *en face*.

Mönekragen har motiver i form av dyrehoder og øgler sett ovenfra, samt U- og 8-tallsformede dyr. Vi finner også her masker og menneskehoder i profil og *en face*.

Hannenovringen har motiver i form av det store dyret med kropp og lemmer. Hodet er både fremstilt *en face* og i profil slik at man ser begge øynene og et åpent gap samtidig. Halsringen har også små S-formede dyr plassert tett i tett.

Halskragene/halsringene har et stort spekter av motiver, og dyrefigurene er forholdsvis enkle å artsbestemme. Firfotdyret er gjerne hest eller villsvin. I tillegg finnes dragen/dragehodet, øglen, slanger og fugler med krumt nebb i motivkretsen. Endelig har halskragene motiver i form av menneskefigurer som blant annet oranter (tilbedere) og enkeltstående hoder eller masker.

9.3.2 Våpenutstyr

I gjennomgangen av våpenutstyr har avhandlingene til Johs. Bøe (1920), Hougen (1935), Sune Lindqvist (1926), Salin (1935 [1904]) og Åberg (1924) stått sentralt. Til sammen 44 sverddeler er tatt med i analysen, hvorav et utvalg på 22 er fra Norge, 17 fra Sverige og 5 fra Danmark. De delene av et sverd som er dekorert er gjerne sverdhåndtaket med sverdknapp, sverdfeste, hjalter og kavle (selve håndtaksgrepet). I tillegg er munnblikk/sverdslirebeslag og doppsko på sverdslirens tupp ofte utsmykket (tabell 8) (ill.12-13, appendiks).

Motivene på sverdknappene består ofte av sammenkrøpne firfotdyr samt *en face*-masker. På munnblikk og sverdhåndtak (kavlen) er det gjerne firfotdyr med båndformede kropper. Dyret kan ha oppsperret gap med utstrakt tunge og eventuelt tydelige markerte tenner. Dyrets øyne eller øyeparti kan også være ekstra vektlagt. Noen av firfotdyrene kan se ut som øglikegnende dyr. På baksiden av sverdhåndtaket til Snartemosverdet fra grav V er det fremstilt to sterkt stiliserte menneskeskikkelser med tydelig markerte armer. De profilsette hodene har langt hår som flettes sammen til en båndfletning. På en god del av munnblikkene fra folkevandringstid danner to profilsette dyrehoder sammen et *en face*-menneskeansikt, ofte med et grotesk utseende. Dette er antakelig en mannsmaske på grunn av markeringer som kan tolkes som barter.

Det er kun noen få av motivene på sverd som består av fugler, menneskehoder eller hele menneskefigurer. Fugler ses hovedsakelig på doppskoene. I all hovedsak er det firfotdyr som går igjen som motiv på våpenutstyret, og det er stort sett snakk om båndformede dyr.

Dette kan tyde på at sverdene er fra slutten av folkevandringstid, da dyreornamentikken var i endring fra Stil I til Stil II.

9.3.3 Heste- og rideutstyr

Litteraturen som er brukt i forbindelse med gjennomgangen av heste- og rideutstyr er Lindqvist (1926) og Salin (1935 [1904]). Totalt inngår 5 beslag til hesteutstyr fra mannsgraver, hvorav 4 er fra Sverige og 1 fra Danmark (tabell 9).

Rembeslagene til heste-/rideutstyret er i all hovedsak dekorert med firfotdyr med båndformede kropper og hoder i profil. Ett har motiver i form av et villsvin samt et *en face*-hode med skjegg. To sadelbeslag har fugleform hvor fuglene er utstyrt med krumt nebb og klør. Beslagene har ornamentikk i sen Stil I.

9.3.4 Beltespenner / remspenner

Hougens (1935) avhandling om Snartemofunnene beskriver blant annet en remspenne funnet i Snartemo grav V. I Danmark er det funnet fire beltespenner i forgylt sølv i Ejsbøl Mose. Dyreornamentikken på beltespennene har tilsvarende utsmykning som sverdskjedebeslag (munnblick), og antas derfor å ha tilhørt samme sett av sverdutstyr (tabell 10).

Remspennen fra Snartemo er dekorert med et firfotdyr med et profilsett hode med åpent gap. De danske beltespennene har plastiske dyrehoder som enten er sett ovenfra eller i profil. Hvert av profilhodene på den ene beltespennen har et *en face*-hode plassert i det åpne gapet (Hedeager 1988:316-317).

9.3.5 Motivgjennomgang av manngjenstander

Hovedvekten av motivene på manngjenstandene (samletabell 11, appendiks) består av firfotdyr. De er utformet med forholdsvis tydelig gjengitte kropper og lemmer (tidlig Stil I), men noen gjenstandstyper har også utpregede båndformede kropper (sen Stil I). Firfotdyret kan være sammenkrøpet som et rovdyr klar til sprang. Av det totale materialet med manngjenstander er det kun noen få som har motiver av rovfugler. Foruten halskrage gjelder dette rembeslag til hesteutstyr. Menneskehoder og menneskegestalter er også uvanlig bortsett fra på halskrage. Der er menneskefigurene gjengitt som oranter, masker eller antropomorfe figurer. Ellers ses menneskeansikter i hovedsak på munnblick. Firfotdyrene som er brukt som motiv på manngjenstander fra folkevandringstid kan i liten grad artsbestemmes. Unntaket er halskrage hvor man kan gjenkjenne hest, villsvin, drager og øgler.

9.4 Sammenfatning av folkevandringstidens dyreornamentikk på kvinne- og mannsgjenstander

Ved sammenligning av motivene på henholdsvis kvinne- og mannsgjenstander fra folkevandringstid, finner man både likheter og ulikheter (tabell A, appendiks). Motiver som det store firfotdyret, rovfuglen og menneskemasken eller menneskehodet, er brukt som motiv på gjenstander tilhørende begge kjønn. Generelt er menneskefremstillinger sjeldne i folkevandringstid. Hele menneskefigurer ses kun på noen få mannsgjenstander i forhold til kvinnegjenstander. Ulvehodet med ulvens åpne gap er benyttet som motiv på kvinnegjenstander, mens det sjeldent ses på mannsgjenstander i folkevandringstid.

En annen ting som skiller seg ut er at bruken av fuglen som motiv forekommer hyppig. Spesielt rovfuglen med sitt krumme nebb er et sterkt vektlagt motivelement på kvinnens praktspenner og hengesmykker. Vann- og skogsfugler benyttes som motiv på kvinnegjenstander i form av enklere draktnåler. På mannsgjenstandene derimot er fuglemotivet i liten grad brukt i folkevandringstid.

En del av firfotdyrene på kvinnegjenstandene kan betegnes som fabeldyr, det vil si at ett dyr er satt sammen av flere ulike dyrs kroppsdeler eller karakteristiske attributter. Som eksempel kan nevnes hestelignende dyr med horn og/eller skjegg som kan tolkes som elg, hjort eller bukk.

Noen mannsgjenstander (munnblikk til sverd) har splittede fremstillinger hvor to firfotdyr sammen danner en mannsmaske eller et ansikt.

Det er i en del tilfeller enklere å artsbestemme firfotdyrene på kvinnegjenstandene enn på mannsgjenstandene. På kvinnegjenstander kan man skille ut rovfugler og andre fuglearter, hester, store skogsdyr, bukk og ulv. På mannsgjenstander er det vanskeligere å si noe spesifikt om dyrearten. Det er i hovedsak kun på de få halskragene vi kjenner til at man kan skille ut hest, villsvin, øgler, drager, slanger og menneskefigurer. Ellers har dyrene på mannsgjenstander båndformede kropp og er uidentifiserbare. Mannsgjenstandenes båndformede firfotdyr ses i liten grad på kvinnegjenstandene fra denne perioden.

Som en oppsummering kan man si at kamp- og rovdyr i hovedsak ses på kvinnegjenstander i form av rovfugl og gapende ulv. Igjen er det halskragene som er unntaket for mannsgjenstandene, siden man der kan gjenkjenne villsvin. Det kan se ut som vektleggingen av rovdyrets og kampdyrets attributter har vært viktigere på kvinnegjenstandene enn på mannsgjenstandene.

10 Merovingertid

10.1 Innledning

Funnmengden fra merovingertid er betraktelig mer beskjeden enn for periodene før og etter, og dette gjenspeiles i materialutvalget. Det er en overvekt av gjenstander tilhørende menn i forhold til kvinner. Av kvinnegjenstander inngår både praktgjenstander og hverdagsgjenstander. For mannsgjenstandenes vedkommende kan det ikke skilles mellom prakt- og hverdagsgjenstander, fordi det utelukkende er praktgjenstander med dyreornamentikk. Fra merovingertid er det kun funnet noen ytterst få gjenstander i tre med dyreornamentikk, det vil si to spydskaft, resten av materialet er laget av metall.

10.2 Kvinnegjenstander

Kvinnegjenstander fra merovingertid som er tatt med i analysen, er ulike spennetyper som ovale spenner, runde spenner, ryggknappspenner, småspenner som platefibler, S-formede fibler, fuglefibler og fugleformede spenner. I tillegg er bronsenøkler innlemmet i materialet. De ovale og runde spennene samt ryggknappspennene er denne periodens praktgjenstander for kvinner (jf. kapittel 7.2.1). Disse spennetyperne har den høyeste kvaliteten i utførelse og er gjerne støpt i bronse. De kan også ha vært forgyldt/forsølvet. Noen av de små runde spennene er imidlertid av enklere utførelse. Småspennene og nøklene er som oftest laget i bronse, og utførelsen er sjelden av samme høye kvalitet som praktgjenstandene. Den siste gruppen av mindre forseggjorte gjenstander har nok høyst sannsynlig vært hverdagsgjenstander (tabellene 12-18).

10.2.1 Ovale spenner

Grunnlaget for gjennomgangen av ovale spenner fra merovingertid er Synnøve Vinsryggs (1979) avhandling om merovingertid i Nord-Norge, Ørsnes' (1966) avhandling "Form og stil", samt Gutorm Gjessings (1934a) og Hans Gude Gudesens (1980) studier i norsk merovingertid. I materialutvalget er det totalt tatt med 22 ovale spenner, hvorav 17 er fra Norge og 5 er fra Danmark (tabell 12).

15 av de ovale spennene er såkalte krypdyrspanner (ill.14, appendiks). Det vil si at motivet består av to profilsette firfotdyr på hver halvpart av spennen som sammen ser ut som et krypdyr når spennen betraktes ovenfra. De to profilsette dyrehodene danner til sammen et *en face*-hode. Dette medfører at hele spennen fremstår som ett helt dyr. De resterende ovale

spennene har motiver i form av abstrakte bånddyr i sen Stil II/III (Stil E), men uten at de danner noe sammensatt enhetlig motiv.

10.2.2 Runde spenner

De runde spennene er behandlet av Gjessing (1934a), Salin (1935 [1904]) og Vinsrygg (1979). Til sammen 11 runde spenner er med i materialgjennomgangen: 5 stykker er fra Norge og 6 stykker fra Gotland i Sverige (tabell 13).

Motivet som går igjen på de runde spennene er dyr med båndformet kropp og et hode sett i profil med en gapende munn. På noen spenner biter dyrene rundt kroppen til dyret foran. Hodene og kroppene er plassert rundt sentrum av spennen, hvor det kan ha vært innfattet en stein. Antall dyr med hoder varierer fra 3 til 5 stykker på en spenne, men de fleste spennene har 4 profildyr.

10.2.3 Ryggknappspenner

Utgangspunktet for gjennomgangen av ryggknappspennene er avhandlingene til Greta Arwidsson (1942b), Johannes Brøndsted (1931), Gjessing (1934a), Hans Gude Gudesen (1980), Arthur MacGregor (1997), Salin (1935 [1904]), Ørsnes (1966) og Åberg (1924). Totalt er 35 ryggknappspenner med i analysen, hvorav 12 ryggknappspenner er fra Norge, 11 fra Sverige og 12 fra Danmark. Noen av spennene er tilnærmet hele, mens andre kun består av et fragment/detalj med dyreornamentikk (tabell 14) (ill.15, appendiks).

Ryggknappspennene har motiver i form av abstrakte båndformede kropper samt S- og 8-tallsformer med hoder sett i profil. 16 av spennene har motiv av fuglehoder med krumt nebb.

10.2.4 Småspenner: Platefibrer og S-formede spenner

I forbindelse med de ulike småspennene er arbeider av Gjessing (1934a), Sigurd Grieg (1916), MacGregor (1997), Carl-Axel Moberg (1956), Eva Nissen Fett (1947), Salin (1935 [1904]), og Ørsnes (1966) lagt til grunn (tabell 15).

Av platefibrer er 1 fra Norge og 7 fra Danmark. Tre av de danske platefibrer er runde med samme type motiv som de runde spennene, det vil si med fire profilsette dyrehoder i sirkel. De 4 andre danske spennene er ovale med et S-formet bånd påført et hode i hver ende. Hodet er sett i profil med åpent gap som biter rundt båndkroppen (ill.16, appendiks).

Totalt 9 S-formede spenner er med i undersøkelsen. Av disse er 5 fra Norge, 3 fra Sverige og 1 fra Danmark. De S-formede spennene er ovale og S-formen er gjennombrutt. På

samme måte som de ovale platefiblene består de S-formede fiblene av et S-formet bånd med et hode i hver ende.

10.2.5 Småspenner : Fuglefibler og fugleformede spenner

Arbeider av Bjørn Ambrosiani (1983), André Branca (1999), Rupert Bruce-Mitford (1979), Gudesen (1980) og Ørsnes (1966) er grunnlaget for gjennomgangen av fuglefibler og fuglespenner (tabell 16).

Materialet består av i alt 17 fuglefibler, hvorav 2 er fra Norge, 6 fra Sverige og 9 fra Danmark. Fuglefiblene er utformet som en fugl sett ovenfra med fuglevingene liggende langs fuglekroppen og med en enkel geometrisk motiv på fuglens kropp. De aller fleste av fuglefiblene har spisst nebb, mens to av fuglefiblene har krumt nebb og tre har rundt nebb. Det runde nebbet kan imidlertid bero på slitasje eller skade. På et par av fiblene er nebbet helt ødelagt. Fire av fuglefiblene har et *en face*-mannsansikt plassert på ryggen mellom vingene.

Av de 4 fugleformede spennene er det 2 fra Sverige og 2 fra Danmark. Hele spennen er formet som en fugl sett i profil med krumt nebb og klør. En av spennene har et *en face*-menneskeansikt i låret til fuglen.

10.2.6 Bronsenøkler

I gjennomgangen av bronsenøklerne har Bertil Almgrens (1955) avhandling om disse vært sentral. Totalt er det snakk om 45 bronsenøkler, hvorav 16 nøkler er fra Norge, 18 fra Sverige og 11 fra Danmark (tabell 17) (ill.17, appendiks).

Bronsenøklerne har gjennombrutte motiver av firfotdyr hvor noen få er utstyrt med horn samt båndformer med hode. Gripedyret ses på 13 av nøklene, enten i form av både hode (katteansikt) og lemmer, eller kun i form av gripeføtter. Motivene består av noen få *en face*-hoder som kan se ut som et menneskeansikt eller mannsmaske utstyrt med skjegg.

10.2.7 Motivgjennomgang av kvinnegjenstander

På merovingertidens praktsmykker tilhørende kvinner (samletabell 18, appendiks) består motivene av profilsette firfotdyr med båndformet kropp og gapende munn. I tillegg ses mer abstrakte bånddyr i sen Stil II/III (Stil E). De båndformede kroppene kan ha form som en S eller ett 8-tall med et hode sett i profil. Noen av dyrene kan identifiseres som krypdyr og fugler, andre muligens som ulv på grunn av gapet. Fuglene er gjerne utstyrt med krumt nebb. Krypdyrene er sammensatt av to firfotdyr med båndkropp og ses på de ovale krypdyrspennene.

Mindre forseggjorte gjenstander (hverdagsgjenstander) har motiver i form av profilsette firfotdyr hvor noen er utstyrt med horn. Et annet vanlig motiv er S-formede bånd som er påført et dyrehode i hver ende. Hodet er sett i profil med åpent gap som biter rundt et annet dyrs kropp. Fuglemotivene kan enten bestå av en fugl sett ovenfra eller sett i profil. Fuglene som er sett ovenfra, har stort sett spisst nebb, mens noen ytterst få har rundt eller krumt nebb. De profilsette fuglene er utstyrt med krumt nebb og klør. Enkelte fibler/spenner kan i tillegg ha et *en face*-mannsansikt plassert på ryggen mellom fuglevingene eller i låret til fuglen. Dette ansiktet kan se ut som et katteansikt, eller være en mannsmaske utstyrt med skjegg. I tillegg ses den spede begynnelsen i bruken av gripedyr, enten i form av katteansikt og lemmer, eller bare de markerte gripeføttene.

Som en oppsummering kan det se ut til at firfotdyret og det abstrakte båndformede dyret er mest brukt og forseggjort på praktgjenstandene. Det er også på disse gjenstandene vi finner de sammensatte/splittede dyrefremstillingene i form av krypdyr. De S-formede slangene og fuglemotivet går igjen både på prakt- og hverdagsgjenstander. På praktgjenstandene har imidlertid fuglen nesten alltid krumt nebb som hos rovfuglen, mens hverdagsgjenstandene i større grad har fuglearter med spisse rette nebb eller vannfugler med runde nebb. Menneskeansikter eller masker ses kun på noen få av hverdagsgjenstandene, men ikke på praktgjenstandene. Gripedyrene ses så langt kun på bronsenøkene. Generelt kan det sies at firfotdyrene er vanskelige å identifisere på kvinnegjenstandene. Det er også vanskelig å fastslå hva slags krypdyr det er snakk om på de ovale krypdyrspennene.

10.3 Mannsgjenstander

I Sverige er materialtilfanget når det gjelder mannsgjenstander betraktelig større enn i Norge og Danmark for denne perioden. Det er fra merovingertiden vi har det forseggjorte våpenutstyret fra Vendel og Valsgärde, samt fra Sutton Hoo som kan ha hatt en nær tilknytning til Sverige. For Norges del er det funnet fra Åker som utpeker seg. Det dreier seg om prakthjelmer og dekorerte sverd, spyd og skjold. Beltespinner, veskebeslag og beslag til hestens seletøy er også utført i høy kvalitet. Når det gjelder rembeslag, har det ikke alltid vært mulig å fastslå om de har vært brukt som utsmykning på reimer tilhørende våpenutstyr eller reimer til seletøy. Slike rembeslag er behandlet i et eget underkapittel (tabellene 19-25).

10.3.1 Våpenutstyr generelt

Grunnlaget for gjennomgangen av våpenutstyr har vært Hjalmar Stolpes (1927) avhandling om Vendel, Arwidssons (1942a, 1942b, 1977, 1980, 1983) avhandlinger om Valsgårde, samt litteratur av Bruce-Mitford (1961), Grieg (1916), Lennart Karlsson (1983), Lindqvist (1931, 1932), Anne Nørgård Jørgensen (1999), Salin (1935 [1904]) og Åberg (1924, 1925). I forbindelse med Sutton Hoo funnene er litteratur av Bruce-Mitford (1979), Martin Carver (1998) og Charles Green (1988) brukt.

Våpenfunnene består av hjelmer og hjelmbeslag, skjoldbuler og skjoldbeslag, samt deler til sverd, sverdslirer og spyd. Totalt er 78 objekter tilhørende våpenutstyr med i materialet. Fra Norge er det kun med to beslag til skjold, fra Danmark én sverdknapp samt to spydskaft i tre. Resten av våpenutstyret er fra Sverige (Uppland, Vendel, Valsgårde, Toroslunda på Öland og Gotland) og England (Sutton Hoo). Det dreier seg om 64 objekter fra Sverige og 9 fra Sutton Hoo (tabellene 19-21).

10.3.2 Våpenutstyr: Hjelmer

Hjelmene (tabell 19) fra Vendel I og XII, Valsgårde 5, 6 og 7, samt Sutton Hoo er utstyrt med en dragelignende figur langs hjelmkammen som avsluttes med et *en face*-dyrehode på hjelmens panne og eventuelt i nakken. På neseryggen ses et *en face*-menneskeansikt, og over hvert øyenbryn ligger et firfotdyr. Firfotdyrene kan ha et *en face*-hode eller være et tohodet S-formet dyr sett i profil. Sutton Hoo-hjelmen har en fugl med utbredte vinger over hjelmens front, hvor fuglevingene utgjør øyenbrynene. Fuglevingene avsluttes i villsvinhoder, og fuglestjerten utgjør hjelmfrontens bart. Hjelmen fra Vendel XIV har en fuglekropp over neseryggen som avsluttes med ett spissnebbet fuglehode som peker nedover. Langs hjelmkammen er det i motsetning til de andre hjelmene ikke en plastisk dragekropp, men et langsgående beslag av regelmessige båndfletninger. Et tilsvarende beslag går på tvers over hjelmen (ill.18-20, appendiks).

I tillegg til de plastiske dyrefigurene har hjelmene vært påsatt ulike figurative beslag, samt beslag med båndformede dyr. De båndformede dyrene er utstyrt med hoder med åpne gap og tenner i overkjeven. Kroppene er S-formede og heftet sammen som et bånd. På hjelmenes figurative prydbeslag ses motiver som hester med seletøy og bevæpnede ryttere, krigere til fots, rovfugler, slanger og antropomorfe figurer. De antropomorfe figurene er menneskefigurer i form av krigere med ulve- eller villsvinhode. Krikerne som er avbildet på hjelmbeslagene, er utstyrt med spyd, skjold, sverd og/eller øks, samt at noen av dem har en villsvin- eller rovfuglfigur på toppen av hjelmen de bærer. Vi ser også slanger ved krigernes

ben, samt fugler som flyr ved siden av rytteren. På noen beslag ligger det falne og sårede krigere under og foran hesten. I tillegg ses en dansende krigers som bærer en hornformet hjelm hvor hvert horn er utformet som en rovfugl.

Enkelte beslag har motiv av oppreiste dyr som høyst sannsynlig er ulver. Et annet lignende motiv som er brukt ved et par tilfeller, er en mannsfigur mellom to oppreiste dyr som antakelig kan tolkes som bjørner. På et beslag ses et motiv hvor en krigers dreper et stort dyr med sitt sverd. Det store dyret skal trolig forestille en bjørn.

På alle hjelmene gjentas de samme motivene på flere beslag på hver side av hjelmen, slik at utsmykningen av hjelmene blir symmetrisk. Mange av motivene går igjen på beslag funnet både i Sverige og England.

10.3.3 Våpenutstyr: Skjold

Skjoldbuler og skjoldbeslag (tabell 20) er gjerne påført S-formede bånd med hoder, båndfletninger, hele firfotdyr eller kun dyrenes hoder. Dyrehodene kan enten være sett i profil eller *en face*, hvor de profilsette dyrehodene har åpne gap. Det kan være motiver som ulv eller villsvin med rovdyrtenner. Andre motiver på skjoldbeslag er fugler med krumt nebb og klør, eventuelt dyrehoder med nebbformet munn. *En face*-menneskeansikter med bart er også brukt som motiv.

10.3.4 Våpenutstyr: Sverd og spyd

Sverdene (tabell 21) har gjerne påsatte beslag med dyreornamentikk på kavle, hjalter og munnblikk. Doppskoene på enden av sverdsliren har gjerne et fuglemotiv, og sverdknappen på toppen av sverdhåndtaket har ofte plastiske dyrefigurer (ill.21, appendiks).

Motivene på sverdenes beslag består av profilsette bitende dyrehoder, båndformer med og uten hoder samt *en face*-menneskehoder dannet av to profilsette dyrehoder. Foruten menneskehoder som av og til er utstyrt med en lang bart, ses hele profilsette menneskefigurer som motiv. Firfotdyrene kan være hele dyr eller kun dyrehoder sett i profil med åpne gap som biter. Dyrehodene kan eventuelt ha nebbformet munn, eller de skal forestille fugler med krumt nebb. Til dels oppløste abstrakte firfotdyr i form av båndformer med hoder og entrelac/bladfliker (Stil III/E) er også brukt som motiver.

Et spyd fra Vendel i Sverige har motiver av plastiske firfotdyr, enten villsvin eller ulv, på spydets hals hvor spydskaftet festes (tabell 21).

De to spydskaftene av tre fra Fyn i Danmark har utskjæringer i form av båndfletninger med hoder, samt profilsette og *en face*-dyrehoder.

10.3.5 Heste- og rideutstyr

Stolpes (1927) avhandling om Vendel og Arwidssons (1942a, 1963, 1980) avhandlinger om Valsgårde, samt litteratur av Charlotte Blindheim (1984), Carver (1998), Karlsson (1983), Lindqvist (1926, 1932), Pär Olsén (1957) og Salin (1935 [1904]) er brukt i gjennomgangen av seletøybeslagene. Totalt inngår 71 seletøybeslag i analysen. Fra Norge er det ikke funnet mange beslag til heste- og rideutstyr, og kun 6 stykker er tatt med. Fra Sutton Hoo i England er det med to seletøybeslag, og fra Danmark ett beslag. De resterende 62 seletøybeslagene er fra Sverige, hvorav 30 stykker er fra Vendel, 22 fra Valsgårde og 10 fra andre steder i Uppland og Gotland (tabell 22) (ill.22, appendiks).

Seletøybeslagene består av beslag til bisler og seletøyreimer. De er forholdsvis enhetlig utformet med tanke på motiv og uttrykk. Ornamentikken består av båndfletninger og båndformer både med og uten hoder. Noen av båndene er formet som 8-tall, mens andre beslag har kaotisk innfildrede båndmotiver. De båndformede dyrene har forholdsvis abstrakt utformede kropper og lemmer. Dyrehodene er sett *en face* eller er profilsette med åpne gap hvor noen av kjevene biter rundt et bånd/en kropp. Noen få av gapene er utstyrt med en rad av tenner. Et par beslag har hoder med nebbformet munn, og ett har et katteansikt. Tre av bisselbeslagene har *en face*-masker med skjegg, bart og hår.

Ornamentikken til de aller fleste seletøybeslagene er i Stil II, hvorav noen er i sen Stil II (Vendelstil D).

10.3.6 Beltespenner, hektespenner og veskebeslag

Av beltespenner er det ikke gjort mange funn. I denne undersøkelsen er spennene fra Åker og Sutton Hoo, samt en spenne funnet på Sjælland i Danmark og en fra Sverige tatt med. Litteraturen som er brukt er av Märit Gaimster (1998), Green (1988) Wencke Slomann (1969, 1984) og Ørsnes (1966) (tabell 23).

Beltespennene fra Skandinavia har motiver i form av dyrehoder som kan artsbestemmes som ulv og villsvin på grunn av de markerte rovdyrtennene. Villsvinhodene er plassert på hver side av et *en face*-mannsansikt med bart og skjegg. Spennene er også utstyrt med motiver i form av fugler med krumt nebb (ill.23, appendiks).

Beltespennen fra Sutton Hoo er litt annerledes utformet enn de skandinaviske. Den er dekorert med to rovfuglhoder, samt et sammenkrøpet firfotdyr plassert mellom gapene til to profilhoder. Flatene er dekket av sammenfildrede båndformer med hoder. Hodene er profilsette med gap som biter rundt båndformene. Det er også funnet to like hektespenner i Sutton Hoo, hvor hver av de fire halvpartene er dekorert med to villsvinhoder. Villsvinhodene

har de karakteristiske hjørnetennene, samt den markerte ryggbusten. Ytterst på hver side av villsvinene er det dyrehoder som er vanskeligere å identifisere, men antakelig skal de forestille ulver. I tillegg består hektespennene av båndformer med dyrehoder som gaper om sin egen båndformede kropp. Selve hektesplinten som lukker de to halvdelene spennen består av, er formet som et dyrehode.

Vesken fra Sutton Hoo har flere beslag på lokket som forestiller firfotdyr, fugler og mennesker. To identiske beslag forestiller to firfotdyr, antakelig ulver, som står oppreist på hver side av en menneskefigur med bart. Et annet beslag består av fire oppreist firfotdyr, to og to vendt mot hverandre, med båndformer (muligens slanger) imellom seg. Ytterligere to identiske beslag forestiller en stor rovfugl plassert på ryggen av en mindre fugl med rundt nebb, antakelig enn vannfugl (ill.24, appendiks).

Felles for disse beltespennene, hektespennen og veskebeslagene er bruken av farlige rovdyr, og det sentrale mannsansiktet eller menneskefiguren med bart og/eller skjegg.

10.3.7 Diverse rembeslag

Det er en del beslag som ikke uten videre kan knyttes til heste- og rideutstyr eller våpenutstyr. Disse rembeslagene er samlet her. Litteratur som er brukt er Arwidsson (1942b), Grieg (1916), Karlsson (1983), Agneta Lundström (1980), Nissen Fett (1947), Salin (1935 [1904]), Stolpe (1927), Ørsnes (1966) og Åberg (1925). Totalt antall beslag som er med i undersøkelsen er 42, hvorav 5 er fra Norge, 36 fra Sverige og 1 fra Danmark (tabell 24).

Rembeslagene har motiver i form av profilsette dyrehoder, båndfletninger med og uten hoder, S-former, 8-tallformer, menneskeansikter i profil samt *en face*-masker dannet av to profilsette dyrehoder. Noen rembeslag har motiver i form av hele firfotdyr som har båndformede kroppar med lemmer som ligner bladfliker. I tillegg til båndformene har noen få av beslagene dyr med nebbformet munn, eventuelt fugl med krumt nebb. En del av de profilsette dyrehodene har gap som biter rundt en båndform/båndkropp. Andre motiver er dyrehoder med rovdyrtenner, og dyrehoder sett *en face*, som muligens skal forestille en drage.

Rembeslagene har stor likhet med seletøybeslagene når det gjelder motivene, og de har dyreornamentikk både i Stil II og Stil III/E. Teknikken som ofte er brukt er karvesnitt.

10.3.8 Motivgjennomgang av mannsgjenstander

Mannsgjenstandene har det som nevnt tidligere, ikke vært mulig å dele inn i praktgjenstander og hverdagsgjenstander slik som med kvinnegjenstandene. Alle mannsgjenstandene i denne analysen kan betegnes som forseggjorte praktgjenstander (samletabell 25, appendiks).

Firfotdyrene på mannsgjenstandene er i de fleste tilfeller lett identifiserbare. Det er særlig hjelmbeslagene, veskebeslagene og beltespennene som har motiver av gjenkjennbare dyr, i tillegg til mennesker og antropomorfe figurer. Ornamentikken består av dyremotiver som slange, drage, fugl (rovfugl), hest, villsvin, ulv og muligens bjørn. Den antropomorfe figuren er et menneske med ulvehode eller villsvinhode. De avbildede krigerne og rytterne på hjelmbeslagene er ofte utstyrt med hjelmer utformet som rovfugler eller villsvin. Hjelmbeslagene er veldig figurative, og ser ut til å fortelle en historie. Krikerne på beslagene er godt bevæpnet, og enkelte beslag viser rene kampscener. Også skjold og spyd er dekorert med firfotdyr som ulv og villsvin. Utover de figurative hjelmbeslagene består motivene på mannens våpenutstyr av *en face*-hoder, samt profilsette dyrehoder med gapende kjever som biter. Noen av *en face*-ansiktene er dannet av to profilsette dyrehoder. Menneskeansiktene har gjerne skjegg, bart og hår.

På rem- og seletøybeslagene er dyrekroppene mer abstrakt utformede bånddyr. Det er gjort mer bruk av båndfletninger med og uten hoder samt S- og 8-tallsformede bånd, på seletøybeslagene enn på våpenutstyret.

Beltespennere og veskebeslag har dyremotiver i form av rovdyr som ulv og villsvin, rovfugl og andefugl. I tillegg er menneskefigurer plassert mellom rovdyrene.

10.4 Sammenfatning av merovingertidens dyreornamentikk på kvinne- og mannsgjenstander

Ser man på merovingertidens dyreornamentikk på kvinnegjenstander kontra mannsgjenstander (tabell B, appendiks) ser man markante forskjeller både i valg, bruk og fremstilling av dyr som motiv. Både kvinnegjenstandene og mannsgjenstandene har mye bruk av oppløste/abstrakte båndformede dyr og båndfletninger med påsatte hoder samt de profilsette gapende dyrehodene. Men her slutter i stor grad likhetene. Mannsgjenstandene fra merovingertid er karakterisert ved de figurative kampscenene på hjelmene, samt lett identifiserbare firfotdyr på våpenutstyr, beltespennere og veskebeslag. Firfotdyrene er stort sett kamp- og maktdyr som ulver, villsvin, drager, og i et par tilfeller et stort dyr som trolig kan tolkes som en bjørn. I tillegg kommer hesten som både kan være villhingsten og den tamme ride- og kjørehesten. Andre brukte motiver er rovfuglen og slangen. Foruten mannsansiktet er

det kun fuglen og slangen som kan gjenfinnes både på kvinne- og mannsgjenstander. De store kampdyrene kan ikke gjenkjennes som motiv på merovingertidens kvinnegjenstander.

Den antropomorfe figuren/hybriden brukes flittig som motiv på mannsgjenstander, og spesielt på våpenutstyr. Det er gjerne en sammensetning av menneske med et hode fra et rov- og kampdyr. Dette er også et motiv man ikke ser på kvinnegjenstander.

Kvinnenes ovale spenner har motiv i form av de spesielle sammensatte/splittede krypdyrene hvor to firfotdyr sammen danner et krypdyr. Bronsenøkene har gripedyr og hjortedyr som motiver, men ingen av disse motivene gjenfinnes på mannsgjenstandene.

I merovingertid er dyremotivene på kvinnegjenstandene vanskelige å artsbestemme, mens de på mannsgjenstandene er lett gjenkjennelige. På mannens heste- og rideutstyr er motivene av samme utforming som på mange av kvinnegjenstandene, og dermed like vanskelige å tyde. Dyrestilen som er brukt på merovingertidens gjenstander går fra Stil II til sen Stil II, og over mot Stil III/E. Det er gjort bruk av både entrelac og karvesnitt i ornamentikken i tillegg til dyremotivene.

11 Vikingtid

11.1 Innledning

Fra vikingtid har materialtilfanget endret seg i forhold til tidligere perioder ved at vi nå i mye større grad har bevarte gjenstander av tre fra de store skipsgravfunnene. Det er også større grad av import av praktgjenstander i denne perioden i forhold til tidligere. Dette gjelder spesielt sverd og ringspenner. I tillegg ses tilfeller der sverdklingene kan ha vært produsert i utlandet og deretter importert, for så å få påsatt hjalter og sverdknapp med dyreornamentikk i ettertid av en lokal smed (Gjessing 1931:245; Moberg 1992:168-169; Sørheim 1997:39). Eventuelt kan det være snakk om hjemlige etterligninger av kontinentale sverd (Petersen 1919:149). Ringspennene som er en irsk spennetype, har sannsynligvis også vært produsert på skandinavisk område og dermed fått skandinavisk ornamentikk.

11.2 Kvinnegjenstander

I analysen av vikingtidsmaterialet inngår praktsmykker i form av ovale spenner, runde spenner, likearmede spenner og treflikete spenner. I tillegg er det tatt med enklere utførte gjenstander som hengesmykker, små runde spenner og dyreslyngfibler/Urnesspenner. Utover dette inngår utskårne gjenstander i tre som dyrehodestolper, vogn og sleder. I utgangspunktet er ikke sleder og vogner kjønnsrelaterte gjenstander. Osebergtekstilene har imidlertid bildefremstillinger som viser vogner kjørt av kvinner (Ingstad 1992:232-235), slik at jeg velger å tolke vogner og sleder som kvinnegjenstander i dette tilfellet. Siden Oseberggraven er definert som en kvinnegrav – ”Osebergdronningens grav” – innlemmes en del av gjenstandene som er funnet der i undersøkelsen. Bakgrunnen for å bruke dette materialet er muligheten for at gjenstandene var dekorert spesielt med tanke på den gravlagte kvinnen med høy status (Mandt 1997:115) (tabellene 26-33).

11.2.1 Ovale spenner

Gjennomgangen av de ovale spennene har blitt gjort med utgangspunkt i litteratur av Holger Arbman (1940), Blindheim (1963), H. Brinch Madsen (1984), Jansson (1985), Sverre Marstrander (1964), Peter Paulsen (1933), Jan Petersen (1928, 1955) og O. Rygh (1885). Av ovale spenner er det totalt med 101 stykker. 53 av de ovale spennene er funnet i Norge, 38 i Sverige, og 10 i Danmark (tabell 26) (ill.25, appendiks).

Ornamentikken på de ovale spennene består av båndformede firfotdyr sett i profil eller oppløste firfotdyr i Stil III/E. Dette motivet er imidlertid i stor grad begrenset til de norske spennene. Det er i tillegg brukt *en face*-dyrehoder og plastisk utformede dyrehoder i ornamentikken. Bortsett fra ett dyrehode, har ikke firfotdyrene rovdyrtenner. Motivene på spennene består også av gripedyr med kattelignende ansikter eller masker. Gripedyrene drar seg selv i munnvikene som en slags geip. På noen av spennene ses kun gripeføttene, uten hode og kropp. Noen få spenner er dekorert med rovfugler, men dette gjelder kun de som er funnet i Norge. På de yngste spennene er det ved siden av annen utsmykning påloddet plastisk utformede dyr, noe som gir spennen et barokt og svulstig uttrykk. I tillegg ses mannsansikter/masker med bart og hår som motiver på de ovale spennene. Håret kan imidlertid også tolkes som horn.

De ovale spennene fra Norge er av Berdaltypen, eller de er utført i Stil III/E, Osebergstil og Borrestil. Ofte kombineres flere stiler på en og samme spenne. På de svenske spennene ses den samme stilbruken som på de norske bortsett fra at Stil III/E ikke er tilstede her. De danske ovale spennene er stort sett av Berdalstypen og er datert til første del av 800-tallet. De norske og svenske spennene kan plasseres i perioden fra slutten av 700-tallet til midten av 800-tallet.

11.2.2 Runde spenner

Arbeider av Arbman (1940), Paulsen (1933), Petersen (1928) og Shetelig (1920) har vært utgangspunktet for gjennomgangen av de runde spennene. Totalt er 27 runde spenner tatt med, hvorav 12 er fra Norge og 15 er fra Sverige. 4 av de norske runde spennene er store praktspenner, mens 8 er små enklere utførte spenner. Når det gjelder de svenske spennene er 9 av dem store og 6 er små (tabell 27) (ill.26, appendiks).

Motivene på de runde spennene består av båndformede firfotdyr (Jellingdyr), slanger, strierte bånd i Borrestil, Borreknuter- og løkker. Dyrehodene er sett i profil, *en face*, eventuelt ovenfra, og noen få av dyrehodene er plastisk utført. Noen av dyrene har gripeføtter som griper om spennens ytterrand. Katteansikter og mannsmasker med bart er gjerne plassert i randen av spennene eller i midten. I ett tilfelle ses et fuglelignende dyr, men ellers er det liten bruk av fuglen som motiv.

Stilene som er brukt på de runde spennene er Borrestil og Jellingstil, men på de svenske spennene er det hovedsakelig Jellingstil. De runde spennene kan dateres til 900-tallet.

11.2.3 Likearmedede spenner

Likearmedede spenner er behandlet av Arbman (1940), Petersen (1928, 1955) og Rygh (1885). Av de totalt 26 likearmedede spennene som er innlemmet i undersøkelsen, er 18 fra Norge og 8 fra Sverige (tabell 28) (ill.27, appendiks).

Dyreornamentikken på de likearmedede spennene består av firfotdyr med oppløste kropper, eller båndkropper. Dyrehodene er sett *en face*, eller de er plastisk utført. På enkelte av spennene er hele dyret plastisk fremstilt og står opp fra spennen. Gripedyr med katteansikt er også brukt som motiv på de likearmedede spennene. Av og til ses bare gripeføttene uten kropp eller hode. I tillegg har spennene motiver i form av mannsmasker med hår. De likearmedede spennene kan dateres til 800-tallet.

11.2.4 Treflikete spenner

Arbman (1940), Petersen (1928, 1955), Rygh (1885), Shetelig (1920) og Iben Skibsted Klæsøe (2001) har skrevet om treflikete spenner. Totalt 31 treflikete spenner er tatt med i gjennomgangen av kvinnesmykker. Av disse er 20 fra Norge, 10 fra Sverige og 1 fra Danmark (tabell 29) (ill.28, appendiks).

De treflikete spennene er dekorert med båndformede firfotdyr sett i profil eller *en face*. I tillegg ses gripedyr med det karakteristiske katteansiktet. På noen spenner ses kun gripeføttene. Spennene har i tillegg mannsmasker hvor noen få er utstyrt med hår. Borreknuter, Borrebånd og kringliformer er også en del av dekoren.

De treflikete spennene er i all hovedsak dekorert i Borrestil. På et par spenner ses Jellinglignende firfotdyr. Denne spennetypen dateres til slutten av 800-tallet og første halvdel av 900-tallet.

11.2.5 Hengesmykker

Som bakgrunn for gjennomgangen av hengesmykker har det vært brukt litteratur av Arbman (1940), Signe Horn Fuglesang (1982), Paulsen (1933), Petersen (1928, 1955), Rygh (1885), Malin Svensson (2001), Kristina Veshnjakova (1998) og David M. Wilson (1995). Det er totalt 40 hengesmykkene med i undersøkelsen, hvorav 28 er fra Norge, 11 fra Sverige og 1 fra Danmark (tabell 30) (ill.29, appendiks).

Motivene består av S-formede bånddyr sett i profil (Jellingdyr) og gripedyr med katteansikter sett *en face*. Noen gripedyr er kun fremstilt med gripeføtter. I tillegg er hengesmykkene dekorert med mannsmasker med hår, skjegg og bart. Ornamentikken på hengesmykkene er i Borrestil og Jellingstil, og dateres til 900-tallet.

11.2.6 Dyreslyngfibler

De små dyreslyngfiblene (Urnesspennene) er beskrevet av Lise Gjedsø Bertelsen (1994), Shetelig (1920) og Åberg (1925). Av de totalt 16 dyreslyngfiblene, er 15 fra Danmark og 1 fra Sverige (tabell 31) (ill.30, appendiks).

Disse fiblene er gjennombrutte og har motiver som består av profilsette tynne S-formede bånddyr med en trådlignende slange snodd rundt kroppen. Det båndformede firfotdyret kan se ut som en videreføring av Jellingdyret. Dyret kan tolkes som hest eller hjort.

Fiblene er i hovedsak utført i Urnesstil, derav navnet Urnesfibler, men også elementer fra Jelling- og Ringerikestilene er brukt. Urnesfiblene dateres til 1000-tallet.

11.2.7 Tregjenstander fra Oseberg

Til gjennomgangen av tregjenstandene fra Oseberg har Sheteligs (1920) verk stått sentralt. Totalt er det tatt med 17 gjenstander av tre (tabell 32). Gjenstandene dreier seg om er skipet, dyrehodestolpene, vognen og sledene, alle med dyreornamentikk i form av treutskjæringer (ill.31, appendiks).

Selve dyrehodestolpene er plastisk utført og ser ut som et løvehode med gapende munn og rovdyrtenner. Overflaten på dyrehodestolpene er dekket av treutskjæringer som består av profilsette bånddyr, gripedyr med katteansikt og fuglelignende vesener (ill.32, appendiks).

Skipet, vognen og sledene er rikt dekorert med utskjæringer i form av firfotdyr med profilsette 8-tall-formede båndkropper, gripedyr, ormer og fuglelignende skapninger. Firfotdyrene kan tolkes som fabeldyr, løver og katter. I tillegg ses menneskefigurer som kvinner, en mannsfigur med langt skjegg, mannsmasker med bart, bevæpnede menn samt hest med rytter. Den ene siden på vognen viser en kampscene mellom en mann og slanger. Scenen har blitt tolket som Gunnar i ormegården.

Stilen på tregjenstandene fra Osebergfunnet er Stil III/E og eldre og yngre Osebergstil, og de kan dateres til slutten av 700-tallet/800 til ca 900.

11.2.8 Motivgjennomgang av kvinnegjenstander

Motivene som går igjen på vikingtidens kvinnegjenstander (samletabell 33, appendiks) er profilsette abstrakte bånddyr (Jellingdyr), plastiske dyr eller dyrehoder samt gripedyr med katteansikter sett *en face*. Fuglen er i noen få tilfeller brukt som motiv, og da med krumt nebb som en rovfugl, men dette gjelder kun de norske ovale spennene. Eventuelt ses et

fuglelignende fabeldyr. I tillegg ses mannsmasker med bart og hår (eller horn) på de norske og svenske spennene, men ikke de danske. De store praktspennene har i større grad høyt relieff og plastisk utformede dyr, enn de enklere utførte småspennene. Tregjenstandene fra Oseberg har utskjæringer av firfotdyr, fuglelignende dyr, gripedyr og ormer.

Generelt er dyrene vanskelige å artsbestemme på metallgjenstandene. Det man kan si er at det dreier seg om firfotdyr (store dyr), rovfugler og mennesker (mannsansikter). På treutskjæringene fra Oseberg kan man i større grad enn på de andre gjenstandstypene artsbestemme dyr til løver, katter, fugler og ormer, foruten de hele menneskefigurene (menn og kvinner), men dette er unntaket.

11.3 Mannsgjenstander

I hovedsak er det våpenutstyr og heste- og rideutstyr som er tatt med av manngjenstander fra vikingtid. Av våpenutstyr fra denne perioden er det stort sett sverd og sverdtilbehør som er funnet med dyreornamentikk. Det er funnet et stort antall vikingsverd i Skandinavia. Av disse er det få som har hatt dyreornamentikk, eventuelt er ornamentikken korrodert bort. Det er derfor ikke et stort materialtilfang fra denne gjenstandsgruppen med i undersøkelsen. Heste- og rideutstyret består av beslag til seletøy, bissel, sporer og mankestoler/høvrer. I tillegg er enkelte forseggjorte ringspinner som er funnet i mannsgraver tatt med. Ringspinner er i utgangspunktet ansett for å være av irsk opprinnelse, men har også vært i bruk i Skandinavia. Jeg har valgt ut de ringspennene som har skandinavisk ornamentikk, og som er funnet på skandinavisk område. I kategorien manngjenstander fra vikingtid har jeg ikke med noen gjenstander av tre. Utskårne tregjenstander med dyreornamentikk finnes så å si ikke bevart i mannsgraver (tabellene 34-38).

11.3.1 Våpenutstyr

Litteratur som har vært brukt i gjennomgangen av våpenutstyr er: Arbman (1940), James Graham-Campbell (1980), Graham-Campbell & Dafydd Kidd (1980) Grieg (1947), Gabriel Gustafson (1906), Jansson (1991), Ian Peirce (2002), Sven Rosborn (1990), Salin (1922), Shetelig (1920), Helge Sørheim (1997), Jens Velle (1991) og Wilson (1995). Totalt omhandles 33 våpendeler med dyreornamentikk. Bortsett fra en øks, dreier det seg kun om sverd (det vil si sverdhåndtakets ulike deler) og sverdslirer (det vil si doppsko). Fra Norge inngår 16 våpendeler, fra Sverige 15, og fra Danmark 2, inklusiv den ovennevnte øksen (tabell 34) (ill.33, appendiks).

Dyremotivene som går igjen på våpnene er båndformede firfotdyr (Jellingdyr), hvor kroppen ofte har form som en S. De båndformede dyrene er som oftest sett i profil. På noen av sverdknappene kan det ses to plastiske dyrehoder. Artsbestemmelsen av disse firfotdyrene kan være løve. Fuglemotivene har gjerne rett eller spisst nebb. Særlig doppskoene på sverdslirene har motiv i form av en ovenfra sett fugl hvor fuglekroppen vanligvis er dannet av løkkeformer. Bruken av mannsansikt eller masker med hår, bart og/eller skjegg ses også som motiv på sverdene. Ett sverd fra Norge og ett fra Danmark er utsmykket med gripedyr med katteansikt og masker med åpen sint munn. Enkelte av sverdene har motiv i form av slanger som biter.

Stilmessig kan dyreornamentikken på de aller fleste våpnene plasseres innen Jellingstilen og Mammenstilen, noe som viser at produksjonen av disse våpnene har foregått på 900- og første halvdel av 1000-tallet. Unntaket er de to sverdene med gripedyr, som nok er laget rundt 800, og som kan knyttes til sen Stil III/E.

11.3.2 Heste- og rideutstyr

Som bakgrunn for gjennomgangen av heste- og rideutstyr har det vært brukt litteratur av Arbman (1940), A. W. Brøgger (1916), J. W. Cappelen (1968), Horn Fuglesang (1991), Ulf Näsman (1991), Rygh (1885) og Wilson (1995). Det er totalt tatt med 33 beslag og deler til heste- og rideutstyr tilknyttet menn i undersøkelsen. 14 av gjenstandene er fra Norge, 15 fra Sverige og 4 er fra Danmark. I hovedsak dreier det seg om rembeslag til seletøy, men også enkelte deler til bissel og sporer, samt noen få mankestoler (tabell 35) (ill.34-35, appendiks).

Motivene på heste- og rideutstyret består av firfotdyr som kan minne om drager, løver og hester, eller de har en abstrakt utforming med båndformede kropp. Dyrene er sett i profil med åpent gap og tunge, eller de er sett *en face*. Noen av dyrene er utstyrt med rovdyrtenner, og noen har nebbformet munn. Fuglearter som svane og påfugl er brukt som utsmykning på mankestoler. Når det gjelder gripedyr er det kun noen få seletøybeslag samt mankestolene som er dekorert med disse. Katteaktige ansikter og masker med bart eller hår ses også som motivelementer. Som motiv ses i tillegg hele menneskefigurer i form av en kriger til hest utstyrt med spyd. Båndformer er benyttet i dyrekroppene, samt som sløyfer og knutemotiver (Borreknuter).

Dyreornamentikken varierer på gjenstandene fra henholdsvis Norge, Sverige og Danmark. Ornamentikken på gjenstandene fra Norge er utført i Stil III/E, "Gokstadstil", Borrestil og Mammenstil. På gjenstandene fra Sverige ses i hovedsak Stil III/E ornamentikk, samt noen Borrestilelementer. Fra Danmark er gjenstandene dekorert i Mammenstil.

11.3.3 Diverse beltebeslag og remspenner

Litteratur av Arbman (1940), Rygh (1885), Shetelig (1920) og Åberg (1925) er brukt ved gjennomgangen av beslag og remspenner. Disse gjenstandene kan ikke uten videre knyttes til enten våpen eller heste- og rideutstyr. Totalt inngår 9 beslag, hvorav 6 er fra Norge og 3 er fra Sverige (tabell 36).

Firfotdyrene er sett i profil eller *en face*. De kan være fremstilt gjenkjennelige som hest med seletøy eller som løve. Eventuelt så er firfotdyrene båndformede og abstrakt utformet. På et par av beslagene er det motiver i form av gripedyr. Det ses også en rytter med spyd på ett av beslagene. Ornametikken er utført i Borrestil (de norske beslagene) og Jellingstil (de svenske beslagene), og kan dateres til perioden ca 880 – 950.

11.3.4 Ringspenner

Bakgrunnen for gjennomgangen av ringspenner er litteratur av Graham-Campbell (1980), Olav Sverre Johansen (1973), Petersen (1928, 1955), Rosborn (1990), Shetelig (1920) og Wilson (1995). 18 ringspenner er tatt med i analysen, hvorav 12 er funnet i Norge, 4 i Sverige og 2 i Danmark (tabell 37) (ill.36, appendiks).

Ornametikken består av *en face* eller profilsette gapende dyrehoder, hvor noen er utstyrt med tunge. På noen ringspenner består dekoren av gripedyr, eventuelt av elementer fra gripedyr, som gripeføtter og de katteaktige ansiktene. I tillegg ses masker hvor noen har hår, bart og/eller skjegg. Båndknuter og båndfletninger er også brukt som motiv. Dekoren på ringspennene er utført i Borrestil, og kan dateres til 900-tallet.

11.3.5 Motivgjennomgang av mannsgjenstander

Som for de foregående perioder, er det heller ikke for vikingtiden mulig å skille ut mannens prakt- og hverdagsgjenstander. Det er kun praktgjenstander som er funnet med dyreornamentikk.

Motivene på mannsgjenstandene (samletabell 38, appendiks) fra vikingtid er profilsette bånddyr samt dyrehoder sett *en face*, ovenfra eller plastisk utført. Noen få av dyrene er utstyrt med rovdyrtenner, eller nebbformet munn. Andre har en tunge som stikker ut av et åpent gap. Av hele firfotdyr kan flere gjenkjennes som hest, løve og eventuelt drage. Rovfuglemotivet er i liten grad brukt på mannsgjenstander fra vikingtid. Jeg har kunnet identifisere to rovfugler, hvorav en på våpenutstyr og en på heste- og rideutstyr. Utover det kan fuglemotivet ses som en enklere utformet fugl på doppskoene og som svane og påfugl på hesteutstyr. I tillegg består ornametikken av elementer som mannsmasker med bart, skjegg

og hår samt katteansikter. Hele menneskefigurer i form av ryttere med spyd og krigere er også brukt som motiver. Av båndmotiver ses S- og 8-tallsformer, kringeløkker, Borreknuter og flettebånd.

11.4 Sammenfatning av vikingtidens dyreornamentikk på kvinne- og manngjenstander

Dyreornamentikken på kvinne- og manngjenstander har i vikingtid både likheter og ulikheter (tabell C, appendiks). De båndformede firfotdyrene, gripedyrene med sine katteansikter samt mannsmaskene går igjen både på kvinne- og manngjenstander. Firfotdyret blir mer bånd- og trådformet enn tidligere. Gripedyr og gripeføtter brukes imidlertid hyppigere på kvinnegjenstander enn på manngjenstander. Slinger og de ulike Borrestilelementene ses også på gjenstander tilhørende begge kjønn. Hele menneskefigurer finnes kun på enkelte av Osebergutskjæringene når det gjelder kvinnegjenstander, mens de er benyttet på rembeslag knyttet til blant annet mannens heste- og rideutstyr. Løven er en ny dyreart som dukker opp i vikingtid. For kvinner er det kun på tregjenstandene fra Oseberg løven ses som motiv, mens den brukes som motiv på beslag til ulike typer mannsutstyr.

Forskjellen i ornamentikken på kvinne- og manngjenstander består i at dyrene generelt ikke kan identifiseres på kvinnegjenstandene, mens dette er mulig på en god del av manngjenstandene. Bånddyrene kan imidlertid ikke artsbestemmes på noen gjenstander, enten de tilhører kvinner eller menn. Derimot kan andre store firfotdyr gjenkjennes på manngjenstandene, slik som hesten, løven og antakelig dragen. Når det gjelder kvinnegjenstander er det kun dyrehodestolpene fra Oseberg som kan identifiseres, og da som løver, mens metallgjenstandene har mer kompleks og ugjenkjennelig dyreornamentikk.

Dyr med rovdyrtenner, eller nebbformet munn ses i større grad på manngjenstander enn på kvinnegjenstander. Fuglene kan i noen tilfeller tolkes som rovfugl på grunn av det krumme nebbet, men er ofte ubestemmelige. Bortsett fra rovfuglen på de ovale spennene og dyrehodestolpenes løvefremstilling, er det manngjenstandene som har motiver i form av kamp- og rovdyr.

12 Oppsummering av resultatene fra materialgjennomgangen

12.1 Innledning

I oversiktstabellene har jeg forsøkt å destillere resultatene fra basistabellene. På bakgrunn av oversiktstabellene har jeg videre forsøkt å trekke ut de tendenser som viser seg i bruken av dyreornamentikk på kvinne- og mannsgjenstander. Resultatene gjenspeiler generelle tendenser og er ikke absolutte sannheter. Konklusjonene er basert på mine subjektive oppfatninger i forbindelse med motivgjennomgangen.

12.2 Generelle tendenser i dyreornamentikken

Tre typer dyrefremstillinger går igjen i all dyreornamentikk. Det er *firfotdyret/det store dyret* (inkludert gripedyret), *fuglen* og *slangen*. I tillegg brukes representasjoner av *mennesket* i form av hoder i profil eller *en face*, mannsmasker, mennesker i halvfigur med vektlegging av armer eller hender, hele menneskefigurer og antropomorfe figurer/hybrider. De tre typene dyrefremstillinger og menneskegestalten er grunnkomponentene i den skandinaviske dyreornamentikken.

Det store firfotdyret endrer uttrykksform i takt med stilendringene fra Stil I, Stil II, Stil III/E til vikingstilene. Dyret blir mer og mer abstrakt og båndformet. Hva slags dyreart det store firfotdyret skal forestille kan ofte være vanskelig å fastslå.

Hvilke dyrearter som brukes i dyreornamentikken ser ut til å endre seg utover i periodene (tabell D, appendiks). I folkevandringstid er det rovfuglen, eventuelt skogs- og vannfugler, firfotdyr i form av hest, elg/hjort, bukk, ulv, villsvin, samt slange og øgle som brukes i ornamentikken. I merovingertid ses i hovedsak de samme dyrene som nevnt ovenfor, men det er en markant økning i bruk av ulv og villsvin (ulve- og villsvinkrigere) som motiv i forhold til tidligere. Når det gjelder dyremotivene som brukes i vikingtid, er løven, katten og gripedyret nye. Det vil si, gripedyret med katteansikt begynner å dukke opp mot slutten av merovingertid. Slangen brukes fortsatt og ses i tillegg i en videreutviklet drageform. Fuglen er i svært begrenset grad til stede som motiv i vikingtid og kan ikke lenger nødvendigvis tolkes som rovfugl. De tidligere mye brukte kampdyrene som ulv og villsvin forsvinner som motiv på gjenstander. Isteden er det løven, og eventuelt dragen, som har overtatt som kampdyr i motivkretsen i vikingtid. Det store skogsdyret, elg/hjort, ses som motiv i alle tre periodene.

Menneskefigurer har blitt brukt gjennom alle periodene, selv om bruken tiltar etter hvert. I folkevandringstid brukes fremstillinger av mennesket i forholdsvis liten grad. Og da helst som *en face*-masker eller hoder i profil, eventuelt som menneskerepresentasjoner i halvfigur. I merovingertid er bruken av hele menneskefigurer markant og da spesielt i form av ryttere, krigere, kvinner og antropomorfe figurer. For vikingtidens del er det i hovedsak masken i form av mannsansiktet med skjegg, bart og hår som brukes som motiv.

12.3 Kvinnegjenstander og dyremotiver

Bruken av de ulike dyrearter som motiver på kvinnegjenstander viser både endringer og kontinuitet i løpet av folkevandringstid, merovingertid og vikingtid (tabell E, appendiks). Bortsett fra relativt tydelig bruk av rovfugl og ulv som motiv i folkevandringstid, er det generelt liten bruk av rov- og kampdyr på kvinnegjenstander (tabell G og I, appendiks). Ett unntak er løven som dukker opp som motiv på Oseberggjenstandene i vikingtid. Siden Oseberggjenstandene antakelig i større grad er kultiske gjenstander enn direkte kvinnegjenstander, vil jeg ikke uten videre knytte løvemotivet til kvinner. Det gapende dyreprofilhodet, som ofte er knyttet til firfotdyret, går igjen i alle periodene selv om det endrer seg noe i fremtoningen. Dette dyret kan tolkes som ulv, og hvis dette er tilfelle vil det si at ulven opptrer i alle perioder på kvinnegjenstander. I merovingertid og vikingtid sitter slike gapende profilhoder på bølgeformede og slangeaktige kropper. I disse tilfellene er det en mulighet for at dyret er en fremstilling av en slange eller drage med åpent gap. Bruken av rov- og kampdyr som motiv er likevel ikke særlig markant på kvinnegjenstandene etter folkevandringstid.

Dyrehoder sett *en face* eller ovenfra har gjerne en rund mule som en hest eller elg. I folkevandringstid og merovingertid har firfotdyret av og til horn og/eller skjegg. Dette kan tolkes som elg, hjort eller bukk. Store skogsdyr som elg og/eller hjort ses som motiv på kvinnegjenstander i alle periodene.

Gripedyret med sitt kattelignende ansikt og føtter med klør begynner å dukke opp på kvinnegjenstander mot slutten av merovingertid og for alvor i vikingtid (tabell E).

Rovfuglen brukes som motiv på kvinnegjenstander hovedsakelig i folkevandringstid, men i liten grad i merovingertid (tabell G). I vikingtid er det kun noen ytterst få tilfeller av bruk av rovfuglmotivet. Skogs- og vannfugler brukes hovedsakelig som motiv i folkevandringstid med noen få unntak i merovingertid. Fra vikingtid ses en fantasifugl på en treutskjæring fra Oseberg.

Slangen eller båndformer med og uten hode, benyttes som motiv på kvinnegjenstander fra alle perioder (tabell E). Båndformene blir imidlertid mer intrikate og viser større variasjon i vikingtid.

Menneskefigurer eller menneskemasker finnes på kvinnegjenstander fra alle tre periodene (tabell E, G og I). Menneskefremstillinger består stort sett av *en face*-hoder i form av mannsmasker med skjegg og bart. I folkevandringstid og vikingtid ses halv- og helfigurer av mennesker, mens merovingertid ikke har mange kvinnegjenstander med menneskefremstillinger. Bruken av menneskehodet som motiv øker i bruk i vikingtid og da spesielt bruken av mannsansikter eller masker. Antropomorfe figurer/hybrider benyttes ikke på gjenstander tilhørende kvinner for periodene merovingertid og vikingtid. I folkevandringstid anvendes motiver i form av et mannshode hvor hele hårmanken utgjør en fugl (tabell G og E).

Tabell G viser at man på kvinnegjenstander fra folkevandringstid i stor grad kan gjenkjenne dyrearter ut fra deres spesielle attributter. Det er da snakk om attributter som rovfuglens krumme nebb, ulvens åpne gap, hestens/elgens runde mule, slangens buktende kropp, elg/hjortedyrenes gevir og bukkens horn og skjegg. I merovingertid og vikingtid er det så å si ikke mulig å identifisere dyrearter på kvinnegjenstander. I disse to periodene fremstilles firfotdyrene i all hovedsak som abstrakte bånddyr. Unntakene er motiver av elg/hjortedyret og katten.

Sammensatte dyrefigurer eller fabeldyr (tabell G og I) brukes som motiv på gjenstandstyper tilhørende kvinner fra alle periodene. Fra folkevandringstid dreier det seg om motiver som "hester" med horn og skjegg, og fra merovingertid er motivet to firfotdyr som sammen danner et nytt dyr (krypdyr). I Osebergfunnet fra vikingtid ses treutskjæringer i form av fantasifulle fuglevesener.

12.4 Mannsgjenstander og dyremotiver

Tabell F (appendiks) viser endringer og kontinuitet i motivbruken på mannsgjenstander for alle periodene. Motivene i folkevandringstid består i hovedsak av profilsette dyrehoder med åpne gap (Stil II-dyr) som muligens skal representere ulven. I tillegg anvendes stiliserte firfotdyr og menneskegestalter. Rov- og kampdyr som motiv brukes nesten ikke på mannsgjenstander fra folkevandringstid bortsett fra halskragene (tabell G og I, appendiks). I merovingertid derimot ses en markant økning i bruken av rov- og kampdyrmotiver. Motivene er naturalistisk gjengitt, og mange av dem fremstår som fortellende bilder. Merovingertidens

mannsgjenstander har i tillegg motiver i form av gapende dyrehoder sett i profil, *en face*-hoder samt hele firfotdyr. Dyrehodene og de hele firfotdyrene skal trolig representere dyrearter som hest, ulv, villsvin og drage/øgle. I vikingtid ser det ut til at villsvin og ulv forsvinner som motiv i dyreornamentikken på manngjenstander, mens løvemotivet kommer inn som et nytt motivelement. Dragemotiver blir også mer fremtredende i vikingtid. På manngjenstander brukes ikke gripedyr som motiv før i denne siste perioden.

Rovfuglen brukes i liten grad i dekoren på manngjenstander i folkevandringstid og vikingtid, mens den i merovingertid er et yndet motiv (tabell G og I). Fuglearter som skogsvannfugler benyttes ikke som motiv på manngjenstander i noen av periodene, med ett unntak fra merovingertid hvor fuglen ser ut som en and. Generelt brukes fuglen nesten ikke på manngjenstander i vikingtid (tabell G).

Slange og båndformer anvendes i dyreornamentikken på manngjenstander i alle periodene (tabell F). De fremstilles med og uten hode, og gjerne i form av S- og 8-tallsformer. I vikingtid blir båndformene mer komplekse og sammenflettede slik som på kvinnegjenstandene.

Menneskefigurer og/eller mannsansikter benyttes som motiv på manngjenstander i alle periodene (tabellene F, G og I). Menneskefremstillingene ses i form av mannsansikter med hår, bart og/eller skjegg, eventuelt markerte øyenbryn. I tillegg brukes hele menneskefigurer i dekoren i alle tre periodene. I folkevandringstid er det snakk om oranter, mens det i merovingertid er fremstillinger i form av krigere, ryttere og mannsmasker. Vikingtidens menneskefremstillinger består stort sett av mannsmasker med hår, skjegg og bart. Den antropomorfe figuren/hybriden (tabell G og I) anvendes som motiv på manngjenstander fortrinnsvis i merovingertid. Hybriden består av et menneske med ulve- eller villsvinhode, eller det er en sfinks bestående av dyrekropp med menneskehode. I vikingtid brukes ikke dette den antropomorfe figuren på noen gjenstandstyper tilhørende mannen.

Motiver av gjenkjennbare dyr fra folkevandringstid ses for manngjenstandenes del kun på gullhalskragene i form av hester, villsvin og øgler (tabell G og I). Generelt er det i større utstrekning mulig å identifisere dyrearter på mannsutstyr i merovingertid og vikingtid enn i folkevandringstid. I merovingertid består de gjenkjennbare dyrene av villsvin, ulv, muligens bjørn, hest, rovfugl og slange. I vikingtid er det hovedsakelig hest, løve og muligens drage, som kan artsbestemmes.

Sammensatte/splittede figurer (tabell G og I) brukes på munnblikkene til sverdslirene fra folkevandringstid der to dyreprofilhoder danner et menneskeansikt. I periodene merovingertid og vikingtid anvendes ikke denne typen motiver på mannsgjenstander.

12.5 Praktgjenstander kontra hverdagsgjenstander

Jeg har forsøkt å finne forskjeller i bruken av de ulike motivene på henholdsvis prakt- og hverdagsgjenstander. Blant kvinnens utstyr har jeg som nevnt tidligere, betegnet de store forseggjorte forsølvede eller forgylte spennene og de ovale bronsespennene som praktgjenstander. Dyre- og fugleformede spenner, fuglenåler, fuglefibler, fuglespenner, platefibler, S-formede spenner, dyreslyngfibler og bronsenøkler har blitt beskrevet som hverdagsgjenstander. Mannsutstyr med dyreornamentikk har det ikke vært mulig å dele inn i hverdagsgjenstander og praktgjenstander, slik at alt mannsutstyr i denne analysen må regnes som praktgjenstander.

Rovfugler, rov- og kampdyr som ulv, villsvin og drage, brukes i all hovedsak som motiver på praktgjenstander (tabell I). For kvinnens del gjelder dette de forseggjorte spennene i bronse og edle metaller. Mannsgjenstander med denne typen motiver er i sær våpenutstyr, og i mindre grad hesteutstyr.

Blant kvinnens hverdagsgjenstander (tabell I) er det kun fuglespennene hvor rovfuglen benyttes som motiv. De andre hverdagsgjenstandene har motiver av skogs- og vannfugler eller domestiserte dyr som hest og katt. Skogs- og vannfugler ses som motiv på enkle fuglenåler og fuglefibler som høyst sannsynlig har vært i daglig bruk.

Gjenkjennbare attributter fra skogsdyr som elg eller hjort, har jeg bare kunnet observere på kvinnegjenstander i form av gullbrakteater fra folkevandringstid, bronsenøkler fra merovingertid og dyreslyngfibler fra vikingtid. Den førstnevnte gjenstandstypen betegnes som praktgjenstander, mens den andre og tredje tolkes som hverdagsgjenstander. Store skogsdyr har ikke vært brukt som motiv på mannsgjenstander i det hele tatt.

Slangen som motiv er mest benyttet på praktgjenstander, men også på noen hverdagsgjenstander. Hos kvinnen anvendes slangemotivet både på praktgjenstandene og på de mindre forseggjorte platefible og de S-formede spennene. Hos mannen benyttes slangen på alle typer av praktgjenstander (tabell I).

Motiver i form av domestiserte dyr som hest, katt og høne anvendes i folkevandringstid og merovingertid mest på hverdagsgjenstander. Ett unntak er gullhalskragene fra folkevandringstid, som har motiver av hester. I vikingtid brukes

domestiserte dyr som motiv på praktgjenstander som ovale spenner. På kvinnegjenstandene kan hesten gjenkjennes på de enkle dyreformede spennene. Firfotdyret på praktgjenstandene er mer abstrakt fremstilt, og muligheten for en tolkning som hest er tilstede. Bortsett fra de naturalistiske gjengivelsene av ridehester på hjelmbeslagene fra merovingertid, har hesten en abstrakt utførelse som firfotdyr på mannsgjenstander. Katten er benyttet som motiv på bronsenøkler i form av gripedyr. Senere brukes gripedyret med sitt katteansikt også på praktspennene. Gripedyret og katteansiktet ses på ringspinner samt noe hesteutstyr tilhørende mannen. Noen av fuglenålene fra folkevandringstid har fuglemotiver som kan tolkes som høne (tabell I).

Sammensatte/splittede dyrefremstillinger, fabeldyr og hybride menneskefigurer er kun brukt på praktgjenstander i de tre periodene, både når det gjelder manns- og kvinnegjenstander (tabell I).

Tendensene (tabell I) i dyreornamentikken peker mot at rovfugler og rov- /kampdyr i overveiende grad benyttes som motiv på de forseggjorte praktgjenstandene, både for kvinner og menn. Det samme gjelder de sammensatte/splittede dyrene og de antropomorfe/hybride menneskefigurene. Slangemotivet er mest brukt på praktgjenstander, men anvendes også på noen enkle kvinnespinner. Bruken av motiver som domestiserte dyr ses både på prakt- og hverdagsgjenstander, men ikke i de samme perioder. Det går et skille fra folkevandringstid og merovingertid til vikingtid, hvor det i de to førstnevnte periodene brukes domestiserte dyr som motiv på hverdagsgjenstander og i sistnevnte periode på praktgjenstander. "Ufarlige" ville dyr og fugler som elg, hjort, skogs- og vannfugler ses både på prakt- og hverdagsgjenstander tilhørende kvinner, men hovedvekten ligger på hverdagsgjenstander. For mannens del anvendes ikke denne typen dyremotiver.

12.6 Oppsummering

Motivfremstillingen som har vært brukt i dyreornamentikken gjennom alle periodene ser ut til å ha vært todelt. Det har både vært brukt motiver som kunne gjenkjennes og motiver som var oppløste, abstrakte og dualistiske og dermed vanskelige å forstå. Tvetydighet i form av dyrefremstillinger som kan tolkes som flere ulike dyrearter er forholdsvis vanlig i flere av periodene. Tar man et overblikk over alle periodene, kan det se ut som om kvinnegjenstander i mye større grad enn mannsgjenstander har vært dekorert med komplekse, sammensatte og tvetydige dyremotiver som er vanskelige å artsbestemme (tabell G). Likevel kan det se ut til at det i folkevandringstid er kvinnegjenstandene som har de mest gjenkjennelige

dyremotivene på grunn av vektlegging av dyrenes attributter. Dyrene på manngjenstandene derimot er i denne perioden vanskelige å tyde. Fra merovingertid er det manngjenstandene som har dyremotiver som kan artsbestemmes, mens kvinnegjenstandene er prydet med mer komplekse dyrefigurer. Av vikingtidens dyremotiver ser det også ut til at de abstrakte og komplekse dyremotivene opptrer hyppigere på kvinnegjenstander enn på manngjenstander. Sammensatte dyr (fabeldyr) anvendes på enkelte gjenstandstyper for kvinner både i folkevandringstid, merovingertid og vikingtid. På manngjenstander opptrer sammensatte/splittede figurer kun på én gjenstandstype (munnblikk) fra folkevandringstid. De antropomorfe figurene er generelt mest fremtredende på manngjenstandene, selv om de kan ses på enkelte kvinnegjenstander i folkevandringstid.

Kvinnegjenstander har i større grad enn manngjenstander motiver av rov- og kampdyr i folkevandringstid. Unntaket er gullhalskrager hvor de samme dyrene som på gullbrakteater og relieffspanner brukes som motiver. Disse tre gjenstandsgruppene blir gjerne regnet som kultiske gjenstander. I merovingertid og vikingtid ses rovdyr i all hovedsak på manngjenstandene, mens kvinnegjenstandene i større grad har domestiserte dyr og skogsdyr som motiver. Hestemotivet ses imidlertid på både manns- og kvinnegjenstander i eldre og yngre jernalder sett under ett. Det kan se ut som om motivvalget med hensyn til rovdyr og kampdyr, flyttet seg fra kvinnegjenstandene i folkevandringstid til manngjenstandene når vi kommer opp i merovingertid og vikingtid.

Valg av dyremotiver tenderer mot at kamp- og rovdyr inkludert rovfugl, var hyppigst brukt som motiv på praktgjenstander, mens hverdagsgjenstander i mye mindre grad har den slags motiver. I folkevandringstid var det kvinnegjenstandene som i hovedsak hadde rovdyrmotiver (med unntak av halskragene), mens det i merovingertid og vikingtid var manngjenstandene. I merovingertid og vikingtid ses i hovedsak motiver av ville skogsdyr og fugler på hverdagsgjenstander, mens domestiserte dyr ses både på prakt- og hverdagsgjenstander. I folkevandringstid kan mye tyde på at enkelte typer praktgjenstander var kultiske gjenstander (se avsnittet ovenfor).

Konklusjonene ovenfor er ikke absolutte eller entydige, og er basert på de observasjoner og vurderinger jeg har gjort av dyreornamentikken i Skandinavia. Gjennomgang av gjenstandsmaterialet kan likevel påvise visse tendenser i bruken og utviklingen av dyreornamentikken på kvinne- og manngjenstander i eldre og yngre jernalder. Noen entydige og gjennomgående kjønnsmessige forskjeller i dyremotivbruken kan ikke påvises for hele tidsspennet 400-1100-tall. Derimot ses visse forskjeller i bruken av

dyreornamentikk på kjønns spesifikke gjenstander i henholdsvis eldre og yngre jernalder (tabell G).

Motiver	Folkevandringstid		Merovingertid		Vikingtid	
	Kvinne- gjenstander	Manns- gjenstander	Kvinne- gjenstander	Manns- gjenstander	Kvinne- gjenstander	Manns- gjenstander
Gjenkjennbare dyr (dvs dyrets attributter)	JA	(Få) (halskrager)	Få (katt)	JA	(Få)	JA
Rovfugl	JA	(NEI/få)	(NEI/få)	JA	(NEI/få)	NEI
Firfotdyr i form av rovdyr og kampdyr	JA (få) (ulvegap=ULV)	(Få) (på halskrager + ulvegap=ULV)	Få (ulvegap=ULV)	JA	(NEI/få)	JA
Ville skogsdyr	JA (elg/hjort)	NEI	JA (elg/hjort)	NEI	JA (elg/hjort)	NEI
Domestiserte dyr	Få (høne, hest)	Få (kanskje hest)	Få (katt)	Få (hest)	Få (katt og hest)	Få (katt og hest)
Fabeldyr Sammensatte dyr	JA (Gullbrakteater)	JA (Munnblikk)	JA (Krypdyrsp.)	NEI	JA (Runde sp., Oseberg)	NEI
Menneskefigurer og/eller mannsmasker	JA	(JA) (halskrager + munnblikk)	JA	JA	JA	JA
Antropomorfe/ hybride figurer	JA (Gullbrakteater, relieffspenner)	JA (sverd, munnblikk)	NEI	JA	NEI	NEI

Tabell G: Bruk av spesifikke motivtyper på kvinne- og mannsgjenstander i de ulike periodene

13 Materialet sett i lys av hypotesene

13.1 Innledning

Dyr hadde som nevnt tidligere en viktig plass i menneskenes liv både funksjonelt og mentalt. Foruten at menneskene til daglig var omgitt av domestiserte dyr, var også ville dyr viktige i menneskenes tilværelse. Selv om vi ikke vet så mye om villdyrjakt i jernalderen, er det sannsynlig at noen av de ville dyrene ble jaktet på (Mikkelsen 1994:62-65, 110). Menneskene kunne som nevnt få personnavn etter dyr, og de ble gravlagt sammen med hele dyr eller deler av dem. I tillegg til å bli gravlagt sammen med mennesker kunne dyr også bli lagt ned i egne graver/depoter. Dyrene inngikk i mytologien hvor de var nært knyttet til gudene, og de spilte en vesentlig rolle i skapelsesberetningen og i beretningen om verdens undergang (Ragnarok). I sagaene fortelles det om menneskets dyrefølge og hamskiftet samt hvilke dyr som knyttes til dette. Beinkull fra ulike dyr ble antakelig også brukt funksjonelt og symbolsk i metallproduksjonen. Det er derfor sannsynlig at dyrene som inngikk i dyreornamentikken også hadde en spesifikk betydning. Spørsmålet er om dette gjenspeiles i relasjon til dyresymbolene på forskjellige gjenstandstyper og på deres bruk i forhold til kjønn. Det ville være nærliggende å forestille seg at en viss signifikans vil la seg spore (tabell H i kapittel 13.3, side 98).

13.2 Testing av hypoteser

Hypotesekompleks I:

- *Domestiserte dyr ble brukt som motiver i dyreornamentikken fordi menneskene var omgitt av disse dyrene til daglig. Og fordi dyrene ble tillagt spesielle betydninger og kvaliteter.*
- *Ut fra antagelser om at kvinnen hadde hovedansvaret for husdyrholdet, kan det ha ført til at domestiserte dyr var et mer fremtredende motiv på kvinnegjenstander enn på mannsgjenstander.*
- *Motiver av ville dyr kan i større grad ha vært knyttet til menn enn kvinner på grunn av menns antatte krigerske adferd og deltakelse i jakt og fangst. Dette vil vises i en hyppigere bruk av ville dyr som motiver på mannsgjenstander i forhold til på kvinnegjenstander.*
- *De dyreartene som ble gravlagt sammen med kvinner og menn kan også gjenfinnes som motiv på kjønns spesifikke gjenstander.*

Funn på jernalderboplasser og i graver viser at jernaldermenneskets husdyrhold besto av domestiserte dyr som hest, hund, storfe, småfe som geit og sau, gris, katt, hønsefugl og gjess. Undersøkelser av boplasser viser lite rester etter ville dyr. Bortsett fra noen få funn av

bjørneklør og bjørnetenner i både kvinne- og mannsgrover, er det domestiserte dyr eller for det meste deler av dem som dominerer i gravnedleggelse. Arkeologiske utgravninger tyder på at rester av de fleste domestiserte dyreartene også ble gravlagt sammen med mennesker. Gravfunn viser få forskjeller i hvilke domestiserte dyr som ble gravlagt sammen med henholdsvis kvinner og menn. Hester er imidlertid hyppigere gravlagt sammen med menn enn med kvinner. I stedet for en spesiell tilknytning mellom dyreart og den gravlagtes kjønn, tyder undersøkelser på at dyrearten er knyttet til status. Hund og får er funnet i alminnelige grover, mens gris, storfe og hest i større grad er funnet i elitens grover (Mansrud 2004b:63; Oma 2000:45) (jf. kapitlene 4.4 og 4.5).

Av domestiserte dyr brukt som motiv på kvinnegjenstander (tabell G og H), har jeg bare kunnet gjenkjenne hest, katt og høne. Hesten og høna ble brukt som motiv i folkevandringstid. Det er også en mulighet for at de abstrakte firfotdyrene fra merovingertid og vikingtid kan være representasjoner av hesten, men dette er det vanskelig å si noe sikkert om. Enkelte spennetyper fra vikingtid har noen forholdsvis plastisk utformede figurer som antakelig kan tolkes som hest. På mannsgjenstander kan man i merovingertid og muligens vikingtid se en mer utpreget bruk av hesten som motiv enn man kan på kvinnegjenstander. Hester er også funnet i flere mannsgrover enn kvinnegrover i disse periodene, og hesteutstyr ble likeledes lagt i mannsgrover. Noen kvinner kan ha fått med seg hester/hestehoder i groven, men bortsett fra Oseberg- og Gauselfunnet er det få vi kjenner til. Større bruk av hestemotivet hos menn i yngre jernalder kan ha en sammenheng med disse forholdene. Katter har etter all sannsynlighet ikke vært gravlagt sammen med mennesker, men ses som motiv på både kvinne- og mannsgjenstander, om enn i liten grad hos menn. Gripedyr med katteansikt benyttes som motiv på kvinnegjenstander fra merovingertid og vikingtid, og på noen få mannsgjenstander fra vikingtid. Utover hesten og eventuelt katten, anvendes domestiserte dyr i liten grad som motiv på gjenstandstyper tilhørende mannen (tabellene G og I).

Jeg har tidligere fremmet hypotesen (jf. kapitlene 4.4 og 4.12) om at kvinner kunne knyttes til domestiserte dyr, mens menn kunne knyttes til ville dyr. Bakgrunnen for denne hypotesen var en antagelse om at kvinner var mer involvert i husdyrholdet enn menn, og at menn gjennom sine til tider krigerske adferd og deltakelse i jakt mer naturlig kunne knyttes til ville rov- og kampdyr. En slik rigid arbeidsdeling behøver imidlertid ikke ha vært tilfelle. I vikingtid kan det ha vært tydeligere kjønnskillinger i samfunns- og dagligliv på grunn av at kristendommens normer og regler kanskje allerede hadde begynt å gjøre seg gjeldende i Skandinavia. I folkevandringstid og merovingertid er dette lite sannsynlig, og kjønnsforskjellene i samfunnet kan ha vært mindre markante i disse periodene (Høgestøl

1986:56). Det viser seg at det i folkevandringstid hovedsakelig er kvinnen som har dyremotiver av hest og rov- og kampdyr. I merovingertid snur dette, og nå er det mannen som i størst grad gjør bruk av hestemotivet og motiver av rov- og kampdyr. Siden kjønnsstillingen i bruken av domestiserte dyr og ville rov- og kampdyr i ornamentikken veksler mellom ulike tidsperioder, er det lite sannsynlig at motivvalgene er kjønnsbetingede. Sannsynligheten er større for at endringene skyldes forandringer i sosiale roller.

Ut fra det totale antall forskjellige dyrearter som var domestiserte i jernalderen, er det relativt begrenset hvor mange av disse artene som brukes i dyreornamentikken. Det viser seg at det er større variasjon av ulike dyrearter på boplasser og i gravnedleggelse enn det er som motiver i dyreornamentikken.

Den fremsatte hypotesen om at domestiserte dyr var et mye brukt motiv i dyreornamentikken på grunn av deres viktige rolle i menneskenes dagligliv har ikke blitt bekreftet. Hypotesen om at domestiserte dyr var mest brukt som motiv på kvinnegjenstander og ville rovdyr på mannsgjenstander er blitt delvis bekreftet, det vil si det avhenger av periode. Kvinnegjenstandene har i større grad enn mannsgjenstandene motiver av hest i folkevandringstid og katt i sen merovingertid og vikingtid. I merovinger- og vikingtid er hestemotivet hyppigere på mannsgjenstander. Rovdyr og rovfugler ses oftest på kvinnegjenstander i folkevandringstid, og på mannsgjenstander i merovinger- og vikingtid. Gravfunn viser ingen klare relasjoner mellom den gravlagtes kjønn og dyrearten. På samme måte som det er vanskelig å knytte spesielle domestiserte dyr i graver til den gravlagtes kjønn samt å entydig knytte domestiserte dyr til kvinner og ville dyr til menn, kan ikke dyremotivene med sikkerhet knyttes til biologisk kjønn. Materialet sett under ett gir ingen entydig støtte til hypotesen om at dyreartene som inngikk i dyreornamentikken var klart kjønnsbetingede (jf. kapitlene 4.4, 4.5 og 4.12).

Hypotesekompleks II:

- *Mytologiske beretninger om dyr i alminnelighet og spesifikke dyrs tilknytning til henholdsvis kvinnelige og mannlige guder i mytologien, vil kunne gjenspeiles i motivene på kvinne- og mannsgjenstander.*
- *Dyremotiver på gjenstander brukt i kultiske ritualer av seidmenn og seidkvinner kan bety at disse dyreartene var motiver på henholdsvis manns- og kvinnegjenstander.*

I mytologien assosieres ulike guder med spesielle dyrearter (jf. kapitlene 4.6 og 4.7). Hanngrisen/galten/villsvinet knyttes til den mannlige guden Frøy, men også til gudinnen Frøya. Villsvinet brukes i dyreornamentikken og beskrives i mytologien (Hildessvinet). Mens

hanngrisen/galten kan tilhøre både mannlig og kvinnelig gud, ses imidlertid villsvinet kun som motiv på mannsgjenstander. Gripedyret med katteansikt kan representere katten og er brukt som motiv hovedsakelig på kvinnegjenstander. I mytologien er katten kun knyttet til gudinnen Frøya, og dette kan være en mulig årsak til at kattermotivet i større grad er brukt på kvinnegjenstander enn på mannsgjenstander. Hjorten er knyttet til Odin og Valhall samtidig som det er et fruktbarhetssymbol. I den materielle kulturen brukes imidlertid hjortemotivet kun på kvinnegjenstander. Vognen til guden Tor trekkes av to bukker. På gullbrakteatene, som regnes som kvinnegjenstander, ses motiver av firfotdyr utstyrt med horn og skjegg. Dette kan imidlertid også forestille en elg. Hesten knyttes gjerne opp mot mannlige guder som blant annet Odin og Frøy. Den kan knyttes til ofringer og fruktbarhetskultus. Hesten brukes som motiv på både kvinne- og mannsgjenstander. Det vil si i folkevandringstid mest på kvinnegjenstander, og i vikingtid oftest på mannsgjenstander. I mytologien er det to ulver som knyttes til Odin, og i beretninger om Valhall fortelles det om to hunder som ligger ved Odins føtter. I tillegg er det andre historier i mytologien om ulver, for eksempel Fenrisulven. Ulv og hund har mange felles trekk og kan ha vært oppfattet som det samme dyret. Ulven ses som motiv i ornamentikken både på manns- og kvinnegjenstander.

Dyr som slange, fugl, ulv og bjørn ble tillagt spesielle betydninger på grunn av deres karakteristiske egenskaper og adferd. Disse dyrenes særegne trekk gjorde at de ble oppfattet som overnaturlige og mystiske, og de ble knyttet til ulike guder i mytologien. Dyrenes egenart gjorde at de var godt egnet til bruk i seid. Siden både kvinner og menn kunne utføre kultiske ritualer, kan det være en mulighet for at de brukte ulike dyrearter som motiver på sine respektive kultgjenstander. Bjørnen ses imidlertid ikke som motiv i dyreornamentikken bortsett fra på ett par matriser til hjelmbeslag. Slangen og fuglen er anvendt som motiv på både kvinne- og mannsgjenstander i alle tre periodene. Ulven ses også som motiv på gjenstander tilhørende begge kjønn, men kun i folkevandringstid og merovingertid da den forsvinner i vikingtid. De tre nevnte dyrene samt menneskefigurer/menneskehoder tolket som representasjoner av Odin, ses ofte på folkevandringstidens kultiske gjenstander som gullhalskrager, gullbrakteater og relieffspenner. Som nevnt tidligere ble gullhalskrager båret av menn, relieffspenner av kvinner, og gullbrakteater kunne bæres av begge kjønn selv om de kun ble gravlagt med kvinner. Motivbruken av disse tre dyrene (slange, fugl og ulv) viser derfor ingen klare forskjeller på kjønnsspesifikke gjenstander.

Det ser ut til at dyr beskrevet i mytologien har en sammenheng med motivelementer i dyreornamentikken. Men den kjønnstilknytning dyrene har i mytene stemmer ikke nødvendigvis med de kjønnsspesifikke gjenstandene dyrene brukes som motiv på.

Dyremotivene på kultiske gjenstander har heller ingen kjønnsstilknytning i forhold til om seidutøveren er mann eller kvinne (jf. kapittel 4.12).

Hypotesekompleks III:

- *De dyrene som ble beskrevet som følgedyr i sagaene vil kunne ses i dyreornamentikken og være knyttet til kjønn.*
- *Dyrearter som ble brukt i personnavn ble antakelig også brukt som motiver på kjønns spesifikke gjenstander.*

Sagaene forteller om menns personlighet og karakter og det følgedyret som er knyttet til dem (jf. kapittel 4.8). Av domestiserte dyr er okse og galte beskrevet som dyrefølger til menn. Oksen er ikke brukt som motiv på gjenstander. Gris/galte ses heller ikke i dyreornamentikken med mindre villsvinet også kan være galten. De ville dyrene som inngår som dyrefølge er bjørn, ulv, villsvin, løve og elg/hjort. Egenskapene til ville rov- og kampdyr var antakelig viktige for menn som skulle delta i hærtokter og krig. Dyrene kunne ”tilføre” krigerne krefter, styrke og mot samt ”beskytte” dem mot fienden. De fleste av disse dyreartene bortsett fra bjørnen (eventuelt i ett tilfelle), ses i dyreornamentikken. Ville rov- og kampdyr som motiv er spesielt dominerende på mannens våpenutstyr i merovingertid og til dels i vikingtid. I folkevandringstid derimot er det kvinnegjenstander som hovedsakelig har motiver av ville kampdyr.

Av domestiserte dyr brukt i personnavn, inngikk dyrearter som hund, hest, tyr, bukk, vær, gris og høne (jf. kapittel 4.9). Ville dyr som ble benyttet i personnavn var bjørn, ulv, villsvin, drage, hjort og mår. Både de domestiserte og de ville dyrene i personnavnene går igjen i Eddadiktningen og sagalitteraturen. De fleste av navnene ser ut til å ha vært knyttet til menn, og det er usikkert hvilke dyr som ble anvendt i kvinnenavn. Bakgrunnen for valg av dyrearter i personnavn kan være knyttet til de dyrene det fortelles om i mytologiens ulike beretninger, og de dyrene som knyttes til guder. En annen grunn kan være sagaenes fortellinger om dyrefølget og dyrets spesielle egenskaper. Mye tyder på at det var en forholdsvis jevn fordeling mellom bruken av domestiserte og ville dyr i personnavn.

Det er langt flere dyrearter som benyttes i personnavn, både domestiserte og ville, enn som motiv i dyreornamentikken. Når det gjelder domestiserte dyr er det på langt nær samsvar mellom dyr i navn og dyr som motiv, da få domestiserte dyr brukes i dyreornamentikken. Av de dyrene som brukes i personnavn er det de ville artene som i størst grad brukes som motiv. Ett unntak er bjørnen som generelt ikke ses som motivelement i dyreornamentikken, men som har vært mye benyttet i personnavn. Litteraturen beskriver hovedsakelig følgemotiv og

personnavn i forbindelse med menn, mens kvinnene knapt nevnes i disse sammenhengene. Dette gjør det vanskelig å si noe om kvinners dyremotiver relatert til dyrefølge og personnavn samt forskjeller på kjønns spesifikke gjenstander.

Både følgemotiv og personnavn kan se ut til å være basert på en kombinasjon av dyr beskrevet i mytene og dyrenes karakteristiske egenskaper. Av de dyrene som er omtalt som dyrefølger i sagaene, er det i hovedsak de ville rovdyrene som ses i dyreornamentikken. Det ser også ut til å være et visst samsvar mellom ville dyr brukt i personnavn og ville dyr brukt som motiv, mens domestiserte dyr nesten er fraværende i ornamentikken. Dyremotivene på manngjenstander viser et visst samsvar med dyreartene i dyrefølget og i mannsnavn. Unntakene er domestiserte dyr samt bjørn og hjort, som er lite brukt som motiv på manngjenstander. Teorien om at ville dyr oftest ses som motiver på manngjenstander kan stemme for merovingertid og vikingtid, men derimot ikke for folkevandringstid. Det kan derfor ikke påvises noen klar sammenheng mellom kjønns spesifikke gjenstander og dyremotiver for jernalderen sett under ett (jf. kapittel 4.12).

Hypotesekompleks IV:

- *Beinkull fra dyr i metallproduksjon kan, symbolsk sett, ha vært knyttet til gjenstandstypen som ble smidd, som igjen var knyttet til kjønn. Dette vil eventuelt kunne vises i dyreornamentikken.*
- *Hvilket dyr det ble laget beinkull av, kan også ha spilt en rolle for gjenstandens status.*

I forbindelse med jernutvinning og produksjon av sverd har det med stor sannsynlighet blitt benyttet beinkull fra dyrebein i ovnene/essene (jf. kapittel 4.10). Siden sverdet var mannens våpen og et viktig maktsymbol, kan det være en kobling mellom bruken av beinkull fra dyr og mannen. Muligheten for at beinkull fra dyr ble brukt i produksjon av kvinnegjenstander av metall er også til stede, selv om karbon ikke er nødvendig for bearbeiding av bronse og edle metaller. Relieffspennene og gullbrakteatene har trolig hatt en spesiell funksjon på grunn av sin dyreornamentikk. Symbolikken rundt bruken av beinkull fra dyr kan derfor likevel ha vært viktig i produksjonsprosessen av smykker. Koblingen mellom smykkeproduksjon og beinkull er imidlertid en tanke som har lite belegg i arkeologisk materiale og litterære kilder, men som likevel kan være interessant.

Antakelig har det dreid seg om beinkull fra knokler av domestiserte dyr som gris, sau, geit, storfe og hest. Av ville dyr er det kun funnet noe beinrester etter bjørn og elg/hjort i ovner/esser. I mytologien knyttes okse, galte, bukk og hest til mannlige guder (Frøy, Tor, Odin) og galte i tillegg til én kvinnelig gud (Frøya). Bjørn knyttes til menn som berserkere i

sagaene. Hjort var et kongenavn, men kan trolig som tidligere nevnt også knyttes til kvinner. Dessuten var hjorten et symbol på beskyttelse og det krigerske (krigsguden Odin). I tillegg opptrer hjorter i fortellinger fra mytologien uten noen kjønnsstilhørighet. Hesten og bjørnen var dyrearter som var spesielt forbundet med ritualer og symbolisme. Det kan ha vært viktig å få dyrets egenskaper overført til sverdet eller spennen.

Det er likevel vanskelig å finne belegg for hypotesen om at dyrearten man laget beinkull av faktisk var knyttet til gjenstanden, og om det var manns- eller kvinnegjenstander som ble bearbeidet (jf. kapitlene 4.10 og 4.12). Siden det stort sett er rester etter jernbearbeiding til for eksempel våpenproduksjon som er funnet, vil det være problematisk å trekke konklusjoner i forbindelse med kjønn og bruk av beinkull. Eventuell anvendelse av beinkull fra dyr i forbindelse med smykkeproduksjon vet man lite om. Valg av dyreart i metallproduksjonen kan ha vært gjort ut fra tilgjengelighet, praktiske hensyn og/eller symbolske årsaker. De fleste dyrene det er brukt beinkull fra er domestiserte dyr det var lett tilgang til. Sverd og smykker var heller ikke de eneste metallgjenstandene som ble produsert. Mange av gjenstandene som ble smidd har antakelig vært kjønnsnøytrale.

Hypotesekompleks V:

- *Overgangen fra hedendom til kristendom satte spor i dyreornamentikken ved at nye kristne dyremotiver ble tatt i bruk.*
- *Påvirkningen fra kristendommen medførte at hedenske motiver ikke kunne aksepteres og dermed forsvant fra dyreornamentikken.*

700-800-tallet var en brytningstid med tanke på en stadig større kristen påvirkning fra Kontinentet og De britiske øyer (jf. kapittel 4.11). I forbindelse med påvirkninger fra de kristne områdene ser det ut til å skje en endring i bruk av dyremotiver. I vikingtid ses en vektlegging av det store firfotdyret i motivene, og dette dyret kan både representere hesten og løven. Som påvist i gjennomgangen av materialet ser det ut til at ulven og villsvinet forsvinner som motiv i dyreornamentikken i overgangen til vikingtid. Isteden kommer nye dyremotiver tolket som løven, dragen og katten. Løven og dragen tilhører ikke den nordiske fauna og må ha blitt importert som motiv utenfra, høyst sannsynlig fra kristne områder. I kristendommen er løven symbolet til evangelisten Markus. Løven ble tillagt egenskaper som styrke, stolthet, mot og årvåkenhet (Ferguson 1961:21-22), noe den hadde til felles med ulv og villsvin som representerte førkristne oppfatninger. Dermed kunne løven lettere aksepteres som motiv i en overgangsfase fra hedendom til kristendom. I kristendommen symboliserer dragen de mørke kreftene og Guds fiende, Djevelen. Den er attributen til flere helgener og

erkeengelen Mikael som beseiret dragen. Kanskje er dette nye motivet en omskrivning av kampen mot Midgardsormen (Ferguson 1961:16). Katten er symbol på latskap og vellyst. I tillegg knyttes den til Jomfru Maria og Jesufødsel i stallen (Ferguson 1961:14). Katten ses desidert mest på kvinnegjenstander, mens løve og drage fortrinnsvis er brukt på mannsgjenstander. På bakgrunn av ovenstående kan hypotesen om at kristningen av de norrøne skandinaviske områdene satte spor i dyreornamentikken se ut til å stemme. Mye tyder derfor på at kristendommen har hatt innflytelse på dyremotivene i den skandinaviske dyreornamentikken i siste del av yngre jernalder (jf. kapitlene 4.11 og 4.12).

13.3 Oppsummering

Analysen viser at det kun er noen ytterst få av de domestiserte dyreartene som går igjen som motiver i dyreornamentikken i perioden 400-tall til 1000-tall, enten det gjelder kvinne- eller mannsgjenstander. Selv med det mangfoldet av domestiserte dyr som omga menneskene og viktigheten av dyrene i dagliglivet, har de allikevel i liten grad vært brukt som motiver. Det kan heller ikke spores utpregede forskjeller mellom hvilke domestiserte dyrearter som inngikk i motivkretsen på henholdsvis kvinne- og mannsgjenstander. De fleste motivene av domestiserte dyr ble brukt av begge kjønn i større eller mindre grad, avhengig av periode. Imidlertid kan det spores en viss vektlegging av hesten i sammenheng med mannen og katten med kvinnen, men dette avhenger også av tidsperiode og gjelder yngre jernalder.

Av ville dyr i den nordiske faunaen inngår en stor del av disse i dyreornamentikken. Generelt ser det ut til at det er en hovedvekt av ville rov- og kampdyr som motiver. De fleste dyr som inngår i mytologiske fortellinger og i sagaene ser ut til å ha vært brukt som motiver. I overgangen fra merovingertid til vikingtid skjer det en tydelig forandring i motivbruken. I folkevandringstid og merovingertid består rov- og kampdyrene av arter som ulv, villsvin og rovfugl. I vikingtid forsvinner disse dyrene fra motivkretsen for å bli erstattet av motiver som løve, drage og andre fuglearter enn rovfugler. Dette skjer samtidig med kristendommens konsolidering på Kontinentet og De britiske øyer.

Hypotesen om at domestiserte dyr ble brukt som motiv på kvinnegjenstander og ville dyr på mannsgjenstander stemmer ikke helt med resultatene av analysen om man ser hele perioden under ett. Tar man utgangspunkt i hver tidsepoke isolert sett vises imidlertid en viss forskjell i bruk av dyremotiver på kjønnsspesifikke gjenstander. I folkevandringstid er det kvinnegjenstandene som i hovedsak har motiver av rov- og kampdyr (med unntak av gullhalskragene), mens det i merovingertid og vikingtid er mannsgjenstandene som har denne

typen motiver. Siden relieffspenner, gullbrakteater og gullhalskrager har mange felles motiver, kan det bety at disse gjenstandene var knyttet til en sosial rolle og ikke biologisk kjønn. På kvinnegjenstandene i merovingertid og vikingtid er det en mye større bruk av domestiserte dyr som motiv. Overgangen fra eldre til yngre jernalder viser dermed en ganske tydelig endring i motivbruken for kvinner og menn. Hypotesen om at bruken av ulike dyrearter i dyreornamentikken er knyttet til kjønnsespesifikke gjenstander har derfor bare delvis belegg i materialet hvis man skiller ut ulike perioder, det vil si eldre jernalder kontra yngre jernalder. Ser man perioden 400-tall til 1100-tall under ett ble de fleste dyrearter brukt som motiv på både kvinne- og mannsgjenstander.

Valg av dyremotiv behøver ikke har vært knyttet til biologisk kjønn, men isteden til en sosial rolle. Det kan ha vært status, kontekst og symbolikk som var vesentlig i valg av ulike dyr som motivelementer. Kvinner og menn kan ha hatt forskjellige roller og status i samfunnet til ulike tider, noe som endringene i bruken av dyremotiver kanskje kan henspille på. Dette kan bety at rolleforskjeller var viktigere enn kjønnsforskjeller i valg av dyreornamentikk på gjenstander.

I neste kapittel vil jeg se på noen mulige bakenforliggende årsaker til bruken av enkelte dyrearter som motiver i dyreornamentikken.

	Dyreart	Norrøn litteratur			Oftringer		Metall- prod	Person- navn	Motiv på gj.st.	Kristen påvirkn.	Kvinne Mann	Periode for motivbruk	
		Eddadikt Mytologi	Sagaer Dyre- følge	Ham- skifte Kult	Graver	Depot- nedl.							
Flirfedyr	Ville dyr	Rov- og kampdyr	Bjørn	X berserkere	X	klør + tenner		X	X	kun ett		mn	MVT
			Ulv	X	X ulvehedner	X			X	X		kv/mn	MVT
			Villsvin	X					X	X		mn	MVT
			Løve							X	X	mn (kv)	VT
			Drage	X					X	X	(X)	mn	VT
	Skogsdyr	Elg/Hjort	X	X				X	X	X		kv	FVT MVT
		Rev		X			X					mn	
		Ekorn	X										
		Mår						X					
		Hest	X		X	X	X	X	X	X		kv/mn	FVT VT
		Hund	X			X	(X)		X	(X)			
	Domestiserte dyr	Storfe	X ku	X okse		X	X	X	X tyr				
		Sau/geit	X buk			X	X	X	X buk/vær	X			
Gris		X	X galte		X	X	X	X			kv/mn		
Katt		X		X		X			X	X	kv (mn)	(MVT) VT	
Rovfugl		X	X	X		X		X	X		kv/mn	alle (lite VT)	
Skogs- vannfugl			X svane						X		kv	FVT	
Fugler	Vill	Domes- tisert	Høne + gås			(X)	X	X	X		kv	FVT	
			Slange	X	X	X			X	X		kv/mn	alle
Kryp- dyr											kv/mn + hybrid	alle	
	Mennesker	X	X	X	X	X	X		X		kv/mn + hybrid	alle	

Tabell H: Bruken av forskjellige dyrearter i ulike kontekster

14 Avsluttende refleksjoner

14.1 Innledning

Avslutningsvis vil jeg på bakgrunn av de tendenser som har utkrystallisert seg i gjennomgangen av gjenstandene med dyreornamentikk, forsøke å trekke noen slutninger i forbindelse med dyremotivene og de kontekster de har opptrådt i. Jeg skal her ta for meg noen gjenstandstyper med dyreornamentikk og se om de kan settes inn i en spesiell tolkningssammenheng. Kontekstene jeg forsøker å knytte materialet til har lenge vakt interesse hos forskere. Alt fra religiøse ritualer, sosial status hos kvinner og menn samt maktposisjoner i jernaldersamfunnet har stått i fokus. Forskerer har tilnærmet seg disse temaene på forskjellige måter de siste hundre årene med ulike tolkninger og konklusjoner. Jeg vil forsøke å tilnærme meg noen av disse temaene med bakgrunn i de studiene av dyreornamentikk jeg har foretatt.

14.2 Husfruens nøkler

- *Hjort er kun brukt som motiv på kvinnegjenstander. Hvorfor?*

Frøya var den viktigste fruktbarhetsgudinnen i den skandinaviske gudeverden og var sentral både for kvinnens og jordens fruktbarhet (Morris 1991:143). Navnet Frøya har betydningen ”frue, herskerinne”, og husfrue kommer av ”hus-frøya” (Näsström 1998:102; Willis 1996:202). Husfruen på gården med ansvar for utstyrskister og forrådsrom bar gjerne et nøkkelknippe. Nøkler er stort sett funnet i kvinnegraver og knyttes nettopp til kvinnens sosiale posisjon som husfrue og administrator av hjemmets verdier (Kristoffersen 1999:91, 2000a:116-117; Werbart 1995:125). Bronsenøklerne viser ingen tegn på å ha vært brukt og var sannsynligvis kun symboler på husfrueverdighet. Nøkler som har vært i bruk var nok laget av jern (Kristoffersen 1999:91; Solberg 2000:138, 234).

Ornamentikken på bronsenøklerne fra merovingertid består hovedsakelig av hjortedyr og gripedyr med katteansikt. Hjorten og katten assosieres med gudinnen Frøya. Til hjorten knyttes gjerne egenskaper som fruktbarhet, krigerskhet og beskyttende kraft (Hoftun 2001:182), mens katten gjerne har blitt tillagt overnaturlige evner (Eliade 1987:121-123, vol.3).

Nøkler kan ha både praktiske og symbolske funksjoner. De åpner dører, både virkelige dører og dører til andre verdener. Nøkkelknippet ble overrakt kvinnen under bryllupsseremonien, og nøklene inngikk senere i gravritualet (Kristoffersen 1999:91). Begge

disse handlingene kan oppfattes som symbolske overgangsriter. Nøklerne kan knyttes til en symbolsk overgang fra rollen som ugift kvinne til gift husfrue og overgangen fra liv til død (Kristoffersen 1999:91, 2000a:117). For eksempel kan nøkler åpne døren til dødsriket hvor døds gudinnen Frøya vokter inngangen (Näsström 1998:99, 102). Husfruens rolle kan derfor også ha vært å utføre ritualer på gården (Kristoffersen 1999:94). I mytologien var hjorten en beskyttende makt som beskyttet Odins hall, Valhall. Gildehaller kunne bli kalt Heort (=hjort), og hjortegevir ble ofte plassert på takgavlen til hallen. I tillegg var Hjort et kongenavn (Hoftun 2001:182). Noen av nøklene har et mannsansikt med skjegg som motiv. Kanskje henspiller dette på at nøklene kunne åpne døren mellom den kvinnelig og den mannlig sfære (Werbart 1995:125). Husfruens nøkkel til hallen kan symbolsk ha vært nøkkelen til mannens domene samtidig som hjortemotivet beskyttet gårdens bygninger og verdier.

Når hjortedyr tilsynelatende kun er brukt som motiv på kvinnegjenstander, kan forklaringen ligge i dyrenes spesielle tilknytning til gudinnen Frøya (figur 3, kapittel 14.11 side 113). Jeg fremsetter følgende postulat:

Husfrue + Nøkler + Hjort = Beskyttelse + Frøya

14.3 Katten og Frøyakult

- *Katten ses i hovedsak som motiv på kvinnegjenstander. Hvorfor?*

Frøya var en gudinne med mange forskjellige egenskaper som gjerne kunne være motstridende. Hun var fruktbarhetsgudinnen som ga liv, men også døds gudinnen som tok liv (Näsström 1998:99, 102). Frøya kunne være en heksefigur med ferdigheter i trolldom og seid (Morris 1991:143; Näsström 1998:91-92). Siden dyr var en integrert del av nordisk mytologi og ble sett på med ærefrykt og knyttet til mystikk, kan forholdet mellom seidkvinner og dyr ha vært spesielt viktig (Morris 1991:92, 94). Seidkvinner kunne "forvandle" seg til dyr, "fly" på dyr, "parre" seg med dyr og "kommunisere" med dyr/dyresjeler (Morris 1991:94). Foruten at Frøya kunne forvandle seg til ei purke eller iføre seg fugleham (Morris 1991:97), var katten en viktig attributt. Katten med sine overnaturlige evner kunne sanse døden, den ble sett på som både hellig og demonisk og har vært et offerdyr (Eliade 1987:121-123, vol.3).

Kattemotivet i form av gripedyret var flittig brukt både på ulike spennetyper og i treutskjæringene på Oseberggjenstandene. Osebergkvinnen ble begravd i et skip med både vogn, sleder og hester. De 15 hestene i Oseberggraven var halshogd og var høyst sannsynlig ofret rituelt (Gjessing 1943:59; Ingstad 1992:255). Frøya ble knyttet til nettopp symboler som skipet og vognen (selv om det var katter som trakk hennes vogn) samt til hestekulten (Willis

1996:201-202). Sammenhengen mellom fruktbarhetskultus og gravkultus er et vanlig og velkjent fenomen. Hesteofrene i gravene fra merovingertid og vikingtid må ses i sammenheng med fruktbarhetskulten som igjen var knyttet til Frøy/Frøya og skipet (Gjessing 1943:62-64).

Det er stor mulighet for at Frøyas roller som fruktbarhetsgudinne, dødsgudinne og seidkvinne samt hennes assosiasjon med katten kan knyttes til kattermotiv (gripedyret). En videre tilknytning til utstyret i Oseberggraven med sine gripedyrmotiver vil dermed falle naturlig. Osebergkvinnen ble gravlagt med helt eksepsjonelle gjenstander. Skipet, vognen, sledene og drage-/løvehodene har utskjæringer blant annet i form av gripedyr med katteansikt. Kanskje ble vogn og sleder med dyrehodestolper trukket av hester i kultiske opptog. Det er ting som tyder på at det fantes "Frøyaprestinner", og en av dem kan ha vært kvinnen som ble begravd i Osebergskipet. Hun kan ha vært Frøyas jordiske representant (Ingstad 1992:254; Willis 1996:203).

Når katten i hovedsak ses som motiv på kvinnegjenstander, kan grunnen være dens sammenheng med gudinnen Frøya. Katten var et kultisk dyr som ble ofret i forbindelse med ritualer/seid. Seid ble ofte utført av kvinner (volver, seidkoner), selv om det også eksisterte seidmenn (Price 2002:109, 122; Solli 2004:258-259, 274). Katten kan dermed ha stått sentralt i Frøyakulten (figur 3, kapittel 14.11 side 113). Jeg fremsetter følgende postulat:

Kvinne + Kattermotiv = Seidkvinne + Frøyakult

14.4 Relieffspenner og seid

- *Dyr som hest/elg/hjort, rovfugl og ulv er vektlagt på relieffspennene fra folkevandringstid. Hvorfor?*

Det har vært diskutert hvilken art som dyrehodene på side- og endeflikene på de korsformede spennene/relieffspennene representerer. Enkelte har fremholdt at det er hesten på grunn av hodets avrundede forparti, og på grunn av hestens sentrale stilling i fruktbarhetskulten. Andre mener det er en stilisert elg som er avbildet gevirløs siden den har tilsvarende avrundet mule som hesten (Gjessing 1943:49-50, 53; Hoftun 2001:206-208). I tillegg er hesten i liten grad til stede i gravene fra folkevandringstid. Dette kan bety at det ikke er hesten, men elgen vi ser på spennene (Oma 2000:44; Ramqvist 1992:87). Siden det er vanskelig å skille mellom elg- og hjortefremstillinger, er det en mulighet for at jernaldermennesker ikke la noen vesentlig vekt på forskjellen mellom elg og hjort i mytologisk sammenheng. De kan ha oppfattet begge som varianter av en og samme hjortedyrart (Hoftun 2001:207). En annen og mer plausibel

mulighet kan være at dyrehodene bevisst ble utformet tvetydig. Ved at ett og samme dyr representerte to eller flere dyrearter samtidig, fikk man utnyttet kvalitetene ved begge/alle (Hoftun 2001:208). Elgen er ett av de største ville dyrene i den nordiske fauna og har en imponerende fremtoning som jernaldermenneskene sikkert festet seg ved. Både hesten og hjorten kan på grunn av sin sentrale betydning i mytologien ha vært forbilder for en stor del av dyrefigurene i folkevandringstid (Hoftun 2001:206-208). Relieffspennene kan også ha hatt en beskyttende funksjon (Magnus 2001:281), blant annet på grunn av det mulige hjortemotivet. En grunn til å tolke dyrehodet som en hjort er at den symboliserer fruktbarhet og Frøya. For den kvinnelige bæreren av relieffspennen vil dette kunne ha vært egenskaper og symboler som var særdeles viktige. Hjortedyrene ser som nevnt også ut til å ha stått sentralt som motiv i merovingertid (bronsenøkene) og eventuelt i vikingtid (dyreslyngfible) (Hoftun 2001:206).

Hodene på side- og endeflikene på relieffspennene kan både se ut som dyrehoder og ansiktsmasker utformet som et mannshode med skjegg. Dette kan tolkes som en kombinasjon av hest/elg/hjort og et mannshode (Gjessing 1943:53). Muligens er dette en visualisering av hamskiftet/transformasjonen fra menneske til dyr. Motivet kan være Odin som ved hjelp av hesten overskrider grensen til en annen verden, det vil si dødsriket. Hesten ble i det førkristne samfunnet oppfattet som et dyr med grenseoverskridende egenskaper (Oma 2000:86). Relieffspennenes hodeplater har gjerne deler av menneskefigurer eller hoder som motiver, og dette kan også være Odin-representasjoner (Magnus 2001:280). Side- og endefliker i form av hestehoder kan henspille på hestekulten og hesten som fruktbarhetssymbol. Kanskje bar spesielle kvinner disse relieffspennene i forbindelse med hingstekamper, hesteofringer og blot av hestekjøtt (Gjessing 1943:30, 45, 59-63; Oma 2004:72, 76-77).

Relieffspennenes vingefelt er ofte utstyrt med rovfuglhoder som assosieres med både Odin og Frøya som begge iførte seg fugleham. Dette kan muligens knyttes til hamskiftet. Vingefeltene kan også være utformet som gapende ulvehoder. Bortsett fra en tilknytning til Fenrisulven og Odins ulver, er det vanskelig å se ulvene i en kvinnesammenheng. Fenrisulven varslet død, og det kan ha vært assosiasjonen med døden som har vært sentral ved bruken av ulvemotivet på kvinnegjenstander.

De store forgylte relieffspennene hadde høyst sannsynlig en dypere mening og symbolsk verdi uttrykt gjennom dyremotivene og var dermed noe mer enn bare vakre smykker (Magnus 2001:280). Relieffspennene ble trolig brukt i religiøs utøvelse. I et rom belyst med fakler og flammene fra ildstedet ville relieffet på de forgylte spennene skape et inntrykk av bevegelse på grunn av lys og skygge (Magnus 1999:171). Antakelig har

relieffspennene blitt båret av kvinner med en spesiell status, og med en funksjon som seidkvinne i kultiske seremonier (Magnus 2001:292). På grunn av det store antallet relieffspenner som er funnet, er det imidlertid tvilsomt om alle kvinnene som ble gravlagt med slike spenner var seidkvinner. De forgylte praktspennene kan også ha vært et statussymbol for betydningsfulle kvinner i samfunnet, både på grunn av dyreornamentikkens skjulte symbolikk og konnotasjoner knyttet til gullet (Kristoffersen 2000b:267). Disse kvinnene kan ha deltatt i kultiske seremonier uten nødvendigvis selv å ha vært seidkvinner, og da ville den symbolske dyreornamentikken på spennene ha vært vesentlig også for disse kvinnene (figur 4, kapittel 14.11 side 113).

Hest/elg/hjort, rovfugl, ulv og menneske- og gudfremstillinger kan derfor være vektlagt som motiver på relieffspennene på grunn av symbolikken og disse spennenes funksjon i seid og ritualer. Disse store relieffspennene finner vi hovedsakelig i folkevandringstid. En årsak kan være at seiden sto spesielt sterkt i folkevandringstid i forhold til senere perioder. Eventuelt var det viktigere med kultiske symboler i denne perioden enn senere. Tilgang på edle metaller og andre ressurser kan også ha hatt en tilbakegang i merovingertid, slik at store kultiske praktgjenstander kan ha sirkulert isteden for å ha blitt lagt i graver. De kan også ha blitt smeltet om når de ikke lenger hadde noen funksjon. Man hadde kanskje ikke råd til å legge disse praktgjenstandene i gravene. Eventuelt så var det ikke behov for å markere rikdom i graven. Budskapet i seiden og ritualene kan også ha blitt formidlet på annet vis som ikke har etterlatt materielle spor. Jeg fremsetter følgende postulat:

Kvinne + Relieffspenner + hest/hjort/elg/ulv/rovfugl = Kultiske seremonier

14.5 Gullbrakteater og seid

- *Mytologiske beretninger og motiver er gjengitt på gullbrakteatene. Hvorfor?*

Det store dyret på C-brakteatene er i hovedsak tolket som en hest. Dyret er på noen av C-brakteatene utstyrt med horn og skjegg og har dermed blitt tolket som elg eller bukk. En sjelden gang forekommer hjorten som eget motiv på gullbrakteater (Gjessing 1943:47; Magnus 2001:283). Bukken assosieres med guden Tor, og hvis en artsbestemmelse til bukk er riktig, vil C-brakteatene kunne knyttes til ham. Det er imidlertid en større sannsynlighet for at hornene, skjegget og de dekorerte selene/reimene rundt dyrets kropp og hals er rituelle hesteutstyr. Hesten var et rituelle dyr og spesielt knyttet til hestekulten/fruktbarhetskulten i forbindelse med Frøy og Frøya som begge assosieres med hesten. I tillegg var hesten knyttet til Odin, Balder og Heimdal (Gjessing 1943:26-32, 39, 62-64). Det store dyret kan eventuelt

være en hybrid hvor ett dyr blir utstyrt med flere dyrearters attributter. De ulike dyreartenes egenskaper blir på denne måten samlet i ett og samme dyr.

C-brakteatene har foruten motivet av det store dyret motiv av en mannfigur eller menneskehode. Noen av menneskehodene har en hårpryd i form av en rovfugl. Dette sammensatte motivet kan henspille på Odins rolle som seidmann når han skifter ham til fugl. Rovfugler, som regel to stykker, ses flygende rundt mannfiguren/mannshodet. Disse blir gjerne tolket som Odins to ravner Hugin og Munin. Noen gullbrakteater viser ulike fortellende scener fra mytologien. Historiene om da Tyr mistet hånden i Fenrisulvens gap og Balder som døde etter å ha blitt truffet av mistelteinen er også gjengitt på C-brakteater (Fabech 1991:290).

Gullbrakteatene med sine mytologiske motiver kan ha vært knyttet til Odinkulten. Kvinner gravlagt sammen med gullbrakteater kan dermed ha vært seidkvinner som utførte kultiske handlinger. Selv om gullbrakteatene kun ble begravd med kvinner, kan de også ha blitt båret av menn. Dette kan henge sammen med Odin-motivene (Hauck 1986:290; Magnus 2001:282) siden Odin også var en krigsgud knyttet til mannens sfære. I den kultiske seremonien kan derfor både menn og kvinner ha båret gullbrakteater, mens kun kvinner bar relieffspenner (Magnus 2001:282). I sagaene fremstilles seid som en oppgave for kvinner, og seiden ble utført av blotgydjen som var en slags ”offerprestinne”. Årsaken var at utøvelsen av seid ble sett på som umandig og en skam for menn å drive med. I mytologien var Odin den eneste mann som var akseptert som utøver av seid (Solli 2004:258-259). Seid var synonymt med umandighet, kvinnelighet og mangel på kontroll (Solli 2004: 274) (figur 4, kapittel 14.11 side 113).

Gullbrakteatene har blitt tolket som amuletter (Gjessing 1943:39). Bruken av de ulike mytologiske dyreartene som motiv, Odin-motivet og visualiseringen av mytologiske fortellinger kan derfor knytte brakteatene til kultiske aktiviteter. Gullbrakteatens runde form og gullfarge gir også assosiasjoner til sol og måne som var/er viktige himmellegemer for menneskenes tilværelse. Høyst sannsynlig var det sosialt betydningsfulle kvinner og eventuelt menn, som var hovedpersonene i seid og riter. Jeg fremsetter følgende postulater:

Kvinner (menn) + Gullbrakteater + Mytologiske motiver = Kultiske seremonier

Relieffspenner + Gullbrakteater + Nøkler = Seidkvinne

14.6 Gullhalskrager og seid

- *Gullhalskragene har motiver av fabelvesener, sfinkser og oranter. Hvorfor?*

Mannsfiguren fra Rude Eskildsrup har blitt tolket som en gudfigur blant annet på grunn av halskragen og klesdrakten i form av en lang kjortel (Hedeager 1988:321). Den høye håndverksmessige kvaliteten på halskragene, dyre- og menneskemotivenes symbolske innhold og gullets skinnende uttrykk har sannsynligvis gitt halskragene en spesiell betydning. Dette kan lede til en tolkning av gullhalskrager som attributt for ledere av den religiøse kulten eller betydningsfulle høvdinger (Holmqvist 1980:85, 100).

Motivene på de ulike halskragene virker relativt samstemte som om de var laget etter et fastlagt mønster. Dyremotivene består av dyr som hest, villsvin, rovfugl, slange, øgle, drage samt sfinkser. Gullhalskragene har i tillegg motiver av mennesker i form av oranter/adoranter, *en face*-menneskehoder/masker og ”fugletittere”, noe som skulle tilsi at halskragene inngikk i en helt spesiell kontekst. Orantenes løftede armer i tilbedelse gjør det naturlig å knytte dem til religiøse handlinger (Holmqvist 1980:43, 58). Menneskefigurene med ansikter vendt opp har blitt tolket som fugletittere som skulle se etter varsler fra fuglene. Både oranter og fugletittere formidlet budskap mellom guder og mennesker (Holmqvist 1980:86). Disse figurenes bøyd utovervendte knær kan tolkes som at de er i bevegelse. ”Fugletittingen” var antakelig en rituell handling som også besto av kultisk dans. Motivet kan muligens knyttes til mytologiens fugler som fløy ut til alle verdenshjørner for å skaffe informasjon til Odin/seidmannen (Holmqvist 1980:44-46). Noen gullbrakteater har tilsvarende motiver av en menneskefigur med ansiktet vendt mot himmelen og i en merkelig positur med bena bøyd bakover som en akrobat (voltage). Voltage’s merkelige krumspring kan være en rituell dans. Ansiktsmaskene på gullhalskragene kan være representasjoner for oranten eller fugletitteren. Tilsvarende ansiktsmasker kan ses som motiv i trekantfeltet under øskenet på noen gullbrakteater (Holmqvist 1980:49). En del relieffspenner har tilsvarende *en face*-masker og iblant profilansikter på ende- og sidefliker eller inne på fotplatens trekantfelt.

Flere av motivene som ses på gullhalskragene ses også på gullbrakteater og relieffspenner noe som styrker tolkningen av disse gjenstandene og deres motiver som kultiske. Gullhalskragene var antakelig rituelle gjenstander båret av menn i spesielle samfunnsposisjoner, som for eksempel religiøse ledere eller seidmenn (figur 5, kapittel 14.11 side 114). Jeg fremsetter følgende postulat:

Mann + Gullhalskrage = Kultisk utøver / Seidmann

14.7 Sverdets makt

- *Rov- og kampdyrene er tydeligst og mest vektlagt på våpenutstyr. Hvorfor?*
- *Den antropomorfe figuren og sfinksen ses på ulike våpentyper. Hvorfor?*

Sverdet fungerte som et sterkt og markant symbol på makt, og dyreornamentikken på sverd ble ladet med denne makten som var forbeholdt noen få (Kristoffersen 1999:91).

Sverdslirebeslag/munnblick er satt sammen av to dyr hvor dyrehodene er komponert på en måte som gjør at de sammen danner et menneskeansikt/mannsansikt (ofte med en bart) (Gjessing 1943:52). Mannsmasken kan også være sammensatt av to profilsette mannsansikter tilhørende en sfinks (Holmqvist 1980:59). Munnblickene med det sammensatte mannsansiktet kan ha vært knyttet til magi (Kristoffersen 2000b:268) som kunne overføres til eieren av sverdet. Symbolikken i at to dyr eller sfinkser sammen danner et mannsansikt kan antakelig knyttes til transformasjonen fra menneske til dyr, det vil si overgangen fra en tilstand til en annen (Kristoffersen 2000b:270). Motivet kan videre gi assosiasjoner til hamskiftet hvor mennesket ifører seg dyreham og får dyrets egenskaper. Dyrehodene har vært tolket som to hestehoder, men kan også være hoder til elg/hjort. Hjort assosieres med Odin, Valhall og krigerskhet (Hoftun 2001:182). Hesten var en viktig del av mannens sfære og knyttes til flere av de norrøne mannlige gudene (Holmqvist 1980:59-60).

Våpenutstyret fra merovingertid med sine kamp- og rovdymotiver er iøynefallende og spektakulært. Krigerens oppfatning og ønske om at dyremotivene på våpenutstyret hans skulle gi ham beskyttelse og kraft har trolig stått sentralt. Sfinksen og den antropomorfe figuren ses på dekorbeslag til ulike våpentyper som sverd (folkevandringstid) og hjelmer (merovingertid). De antropomorfe figurene bestående av menneskekropp og villsvin- eller ulvehode eller sfinksens dyrekropp med menneskehode, skal muligens henspille på transformasjonen og hamskiftet hvor mennesket får dyrets egenskaper. Den antropomorfe figuren er midtveis i forvandlingsprosessen. Kan dette symbolisere ønsket om å forvandle seg til et kampdyr når krigeren er i strid og har behov for ekstra kraft og styrke tilsvarende dyrets?

Dansende krigere med horn ses på hjelmbeslag fra merovingertid. Det samme motivet ses på gullhornene fra Gallehus som høyst sannsynlig ble brukt rituellet ved kultiske fester (Holmqvist 1980:45, 88). Hvis dette er avbildninger av seidmenn, kan det ha hatt en beskyttende kraft for bæreren av gjenstanden. Motiver av kultiske utøvere kan ha tilført gjenstanden magi og overnaturlige egenskaper.

Gjengivelser av rov- og kampdyr, sammensatte figurer, antropomorfe figurer og kultiske handlinger går igjen som motiver på våpenutstyret. Denne typen motiver gir assosiasjoner til makt, styrke, beskyttelse og ekstraordinære evner som var vesentlige egenskaper for en kriger/høvding (figur 6, kapittel 14.11 side 114). Jeg fremsetter følgende postulat:

Mann + Våpenutstyr m/rovdyr og hybrider = Status / Makt / Beskyttelse

14.8 Nye dyr som maktsymboler

- *Motiver av ulv og villsvin er brukt på manngjenstander i folkevandringstid og særlig i merovingertid, men ikke i vikingtid. Isteden kommer løve og drage inn som nye motiver i vikingtid. Hvorfor?*
- *Løven ser ut til i større grad å kunne knyttes til mannen enn kvinnen. Hvorfor?*
- *Hvorfor fortsetter bruken av hesten som motiv fra merovingertid og over til vikingtid når enkelte andre dyrearter forsvinner ut av motivkretsen?*

Ved overgangen til vikingtid forsvinner ulven og villsvinet som motiv på manngjenstander. I stedet dukker nye dyrearter som løven og dragen opp i dyreornamentikken. Løven er et kamp- og rovdyr med egenskaper som styrke og mot slik de tidligere anvendte rovdynene hadde. Det samme kan sies om dragen. Dette var trolig viktige kvaliteter for mannens status og maktposisjon i samfunnet. Makt og kontroll ble knyttet til det maskuline i den norrøne kulturen (Solli 2004:268). I en ny kristen kosmologi kan løven ha vært lettere å akseptere som symbol på makt enn ulv og villsvin. De sistnevnte kan ha hatt for nær tilknytning til hedendom og hedenske guder og dermed hatt negative konnotasjoner.

På kvinnegjenstandene er gripedyret med masken tolket som en katt på bakgrunn av Frøyas tilknytning til katten. Enkelte manngjenstander har også gripedyr som motiv, men spørsmålet er om det er snakk om katten i dette tilfellet. Manngjenstandene bruker ikke gripedyret som motiv før i vikingtid, perioden hvor løven dukker opp som motivelement. På bakgrunn av det jeg tidligere har skrevet om den bevisste tvetydigheten som kan ha blitt lagt i dyrefremstillingene, mener jeg det kan være grunn til å tolke gripedyret på manngjenstander som løve. Løven er også et kattedyr selv om katteansiktet til gripedyret ikke har manke. Det samme gripedyrmotivet kan likevel ha blitt brukt, men med ulik tolkning for kvinner og menn.

Jellingsteinens løve kjemper mot slangen/dragen. Er det kampen mellom hedendom og kristendom eller det onde mot det gode som her utspilles (Ebbesen 1990:32-34)?

Menneskefiguren på Jellingsteinen har i nyere tid blitt tolket som både Odin og Kristus. Denne dualismen kan ha vært bevisst og gjort med hensikt da den ble hugget. Figuren som er omslynget av greiner/ranker kan forestille Odin i verdenstreet Yggdrasil. Den andre tolkningen er Kristus med utstrakte armer i korsfestelsens positur. Kan det være den norrøne guden Odin som transformeres til den kristne guden (Ingvorsen 1986:8; Jacobsen 1936:21-22)?

Bruken av hestemotivet viser kontinuitet fra 400-tallet til 1100-tallet, mens motiver av dyrearter som ulv og villsvin ikke gjør det. En årsak kan være at den domestiserte hesten var ufarlig. En annen grunn kan, som nevnt i forbindelse med løven, være at den ikke hadde så belastende konnotasjoner som rovdyrene og dermed fungerte i en kristen sammenheng. Det store dyret på Urnesportalen blir tolket som en hest, men utviklingen i ornamentikken går i retning av at hesten blir mer og mer løve eller drage (Gjessing 1943:54) (figur 7, kapittel 14.11 side 114). Jeg fremsetter følgende postulater:

Mannsgjenstand + Gripedyr = Løve = Maktsymbol

Kvinnegjenstand + Gripedyr = Katt = Kultisk gjenstand + Frøyakult

14.9 Kjønn, genderkonstruksjoner og sosiale roller

- *Med noen få unntak (hjort, katt, løve) ses det ingen markante kjønnsforskjeller i bruken av de ulike dyreartene som motiver i ornamentikken. Hvorfor?*

Innen genderarkeologien skiller man mellom biologisk kjønn og sosialt kjønn (gender). Gender knyttes til sosiale roller, enten feminine eller maskuline, hvor både kvinner og menn kan inneha begge roller. Kjønn behøver derfor ikke å ha vært grunnlaget for konstruksjon av sosiale roller (Skogstrand 2004:451), selv om genderbegrepet likevel fordrer en viss tilknytning til biologisk kjønn for å få mening. Genderroller er kulturelt betinget og henspiller på normative forventninger for hvordan kvinner og menn skal opptre innen en kultur. De forventede rollene kan imidlertid endre seg over tid innen den samme kulturen (Dommasnes 1991:69; Gilchrist 1994:1, 16).

For jernaldermenneskene kan det biologiske kjønn ha vært mindre viktig i forbindelse med dyreornamentikken og symbolsk kommunikasjon, mens det var vesentlig i andre sammenhenger. Mytologien forteller at Ask og Embla, de første menneskene, ble skapt samtidig av like trestokker antakelig ut fra tanken om at mann og kvinne var like (Steinsland 1997:64). Muligheten for at dyremotivene var knyttet til status- og maktposisjoner og individers roller i samfunnet og ikke biologisk kjønn, er derfor høyst relevant (Kristoffersen

2000a:20-22). På den annen side var kjønnsrollemønsteret i den norrøne mytologien rigid, med klare grenser mellom manns- og kvinneaktiviteter. Den gud som brøt med normene for kjønnenes oppgaver ble foraktet og latterliggjort, og seiden innebar kjønnsoverskridende handlinger (Solli 2004:259, 273-275). I menneskenes samfunns- og dagligliv behøver imidlertid ikke kjønnsrollene ha vært like rigide (Høgestøl 1986:56).

Gjennomgangen av materialet har vist at det generelt ikke kan ses klare og entydige kjønnsforskjeller i bruken av dyremotiver i ornamentikken. Noen tendenser er likevel til stede, men disse varierer fra periode til periode. Likhetene i bruk av dyremotiver går ut på at de fleste dyrearter brukes som motiver på både manns- og kvinnegjenstander når man ser hele tidsspennet fra 400-tallet til 1050 under ett. Forskjellene ligger i at det er kvinnegjenstandene som hovedsakelig har rov- og kampdyr i dyreornamentikken i folkevandringstid, mens mannsgjenstandene i stor grad tar over disse motivene i merovinger- og vikingtid. Her er det imidlertid enkelte unntak i alle perioder. I tillegg brukes hjorte- og katemotivet kun på kvinnegjenstander og løvemotivet på mannsgjenstander. Utover dette er det få forskjeller i valg av dyrearter som motiv på kjønns spesifikke gjenstander.

I folkevandringstid var antakelig kvinnenes praktgjenstander i stor grad knyttet til rituell virksomhet utført av sosialt betydningsfulle kvinner. Mannsgjenstandene fra folkevandringstid med unntak av halskragene, var knyttet til kamp og maktdemonstrasjon. Ut fra dette vil man kunne anta at en av kvinnens sosiale roller i denne perioden var av rituell karakter, mens mannens sosiale roller var knyttet til styrke- og maktutøvelse samt seid. I folkevandringstid ser det ut til at både kvinner og menn har stått sentralt i kultutøvelse og seid. Relieffspenner og gullbrakteater ble båret av kvinner (seidkvinner) og gullhalskrager og til dels gullbrakteater av menn (seidmenn). Alle disse gjenstandstypene tolkes som kultiske gjenstander og har motiver av de samme dyreartene. Siden de samme dyreartene stort sett ble brukt av både kvinner og menn på kultiske gjenstander i folkevandringstid, vil dette kunne bety at dyrene fikk ulik betydning når de var motiver på henholdsvis kvinnens og mannens kultgjenstander. Eventuelt hadde dyrene samme symbolske betydning for kvinner og menn og kunne benyttes som symboler i mange ulike sosiale kontekster. Videre kan man i folkevandringstid, i en meget begrenset grad, se våpenutstyr og hesteutstyr med motiver av rovdyr og rovfugler samt menneskegestalter. Slutningen av dette blir at dyremotivene antakelig var knyttet til gjenstandenes funksjon og bærerens sosiale rolle og ikke til biologisk kjønn. Meningene bak dyremotivene har ikke vært statiske, men heller tvetydige og tilpassningsdyktige til den gitte sosiale kontekst.

I merovingertid og vikingtid er det maktdemonstrasjonen som trer tydelig frem i gjenstandsmaterialet. Motivene på våpenutstyret og hesteutstyr består av rov- og kampdyr og antropomorfe figurer. Disse motivene ses knapt lenger på kvinnegjenstander. Rov- og kampdyrene ser nå ut til å være knyttet til en maskulin sosial rolle som markant maktutøver, og ikke til en feminin kultisk rolle. Dyremotivene var kanskje ikke lenger så mangetydige og kunne dermed ikke brukes i både maskuline og feminine sosiale roller og sammenhenger.

Hva kan være grunnen til at hjorten, katten og løven ikke kunne brukes som motiv for begge kjønn når de fleste andre dyrearter i den nordiske faunaen kunne det? Årsakene kan ligge i dyrenes mytologiske tilknytning. Som tidligere nevnt var hjorten og katten gudinnen Frøyas attributter. Hjorten og katten kan derfor ha vært for tabubelagte, feminine og grenseoverskridende til å kunne brukes som motiver på mannsgjenstander. Tilsvarende kan løven som dukket opp som motiv i vikingtid, kanskje ha vært for maskulin til å passe sammen med kvinnens sosiale roller i denne perioden. Kvinnens rolle som leder av kultiske ritualer kan ha endret seg siden folkevandringstid, og løven fungerte kanskje ikke i en slik kontekst på grunn av dens kristne tilknytning.

Dyreornamentikken ser ut til å ha vært knyttet til ulike funksjoner og sammenhenger. Fordi de samme dyrene kunne ha mange forskjellige egenskaper, kunne dyremotivene inngå i både maskuline og feminine roller. Denne dualismen ser ut til å ha vært sentral i dyreornamentikken. Muligheten for å bruke motiver av de samme dyreartene i flere ulike sosiale settinger ser imidlertid ut til å ha endret seg fra folkevandringstid til merovingertid og vikingtid. I folkevandringstid kunne de samme rov- og kampdyrene bli brukt som motiver på gjenstander som inngikk i både feminine og maskuline roller. I de to påfølgende periodene inngår rov- og kampdyrene kun i maskuline roller. Jeg fremsetter følgende postulater:

Folkevandringstid + rov- og kampdyr = feminin rolle + maskulin rolle

Merovingertid og vikingtid + rov- og kampdyr = maskulin rolle

14.10 Praktgjenstander kontra funksjonelle hverdagsgjenstander

- *Praktgjenstandene har gjerne motiver av rovdyr, mens "hverdagsgjenstandene" som oftest har motiver av "ufarlige" dyr. Hvorfor?*

I kapittel 12.5 har jeg tatt for meg dyremotivene på praktgjenstander og enklere utførte gjenstander (hverdagsgjenstander). Resultatene viste at rov- og kampdyr i hovedsak er brukt som motiv på praktsmykker og praktvåpen. Hverdagsgjenstandene derimot har stort sett motiver av "ufarlige" ville skogsdyr og fugler eller domestiserte dyr.

Høyst sannsynlig fikk ulike gjenstandstyper dyremotiver på bakgrunn av sin funksjon og de betydninger som kan ha ligget bak den enkelte dyreart. Praktgjenstandene ble trolig brukt av betydningsfulle individer i spesielle situasjoner, som for eksempel religiøse settinger eller på arenaer hvor markering av status og posisjon var viktig. Dyreornamentikken var derfor et viktig kommunikativt middel overfor omgivelsene. Kvinnenes praktsmykker kan ha vært viktige visuelle virkemidler i utøvelse av seid og/eller for å vise omverdenen kvinnens sosiale status og plass i samfunnet. Menns praktvåpen kan ha spilt en vesentlig rolle i markeringen av mannens status og maktposisjon overfor omverdenen.

De enklere utførte kvinnegjenstandene var antakelig funksjonelt og praktisk tilbehør til drakten eller hverdagspynt, og ble antakelig brukt i det daglige av de fleste kvinner i samfunnet. Slike gjenstander ble gjerne laget av simplere metaller som jern eller bronse. De store kamp- og rovdirene kan ha vært forbeholdt visse sosiale settinger og muligens ha vært knyttet til kvalitetshåndverk og/eller edle metaller. Det kan ha vært sosialt uakseptabelt å bruke rovdymotivene på gjenstander man iførte seg i det daglige. I stedet ble andre dyrearter valgt som motiv på hverdagsgjenstandene. Store skogsdyr og skogs- og vannfugler kan ha bli valgt som motiver fordi de fortsatt hadde det ville i seg selv om de ikke var farlige kampdyr. Dette var dyrearter menneskene nok oftere kunne støte på enn rovdirene, og som de kanskje hadde et litt annet og nærere forhold til. Det samme kan også sies om de domestiserte dyrene som menneskene var omgitt av i det daglige. Ville skogsdyr og fugler samt domestiserte dyr kan ha hatt egenskaper som hadde betydning i hverdagen, men som ikke passet i de situasjoner hvor praktgjenstandene inngikk. Siden ulike dyrearter ble tillagt forskjellige egenskaper kan dyr ha inngått i ulike funksjoner. Dette kan ha medført at gjenstander og dyremotiver har vært sosialt betingede.

Valg av dyremotiver på gjenstander ser dermed ut til å være mer betinget av gjenstandenes funksjon og bærerens sosiale rolle enn kjønnstilknytning. Jeg fremsetter følgende postulater:

Ville rov- og kampdyr + edle metaller = Praktgjenstander + Kultisk bruk

Skogsdyr og domestiserte dyr + uedle metaller = Hverdagsgjenstander

14.11 Oppsummering

Gjenstander dekorert med intrikate og stiliserte motiver skaper visuelle illusjoner som er vanskelige å forstå for den uinnvidde. Slike gjenstander kan dermed bli oppfattet som magiske. Dette kan føre til at gjenstandene blir kraftfulle virkemidler i ønsket om å

”kontrollere” mottakernes tankeverden. Det forhold at gjenstanden har intrikate og kompliserte mønstre gjør at de kan være vanskelige å lage, og dette igjen kan knyttes til magi (Kristoffersen 2000b:268-269 med henvisninger til Gell 1996). Materiell kultur kan også uttrykke flere lag av mening, hvor ett lag kan skjule et annet. Dette skaper en tvetydighet som gjør materiell kultur mer kraftfull i sin uttrykksmåte enn en tekst. Ligger det en bevisst hensikt bak bruken av gjenstander, kan det føre til at noen gjenstander er mer relevante enn andre i gitte situasjoner (Kristoffersen 2000b:265).

Relieffspenner og gullbrakteater er ofte funnet sammen i kvinnegraver og tilhørte trolig den samme sosiale setting (Magnus 2001:281). Mye taler for at kvinner som bar disse smykkene hadde en spesiell stilling og betydning i samfunnet. På bakgrunn av de mytologiske tilknytninger motivene på relieffspenner, gullbrakteater og gullhalskrager antakelig hadde, kan mye tyde på at disse gjenstandene har inngått i kultiske sammenhenger. Gjenstandene og dyremotivene kan ha fungert som religiøse symboler i en Frøyakult og/eller Odinkult og hatt en sentral funksjon i utøvelsen av kultiske handlinger/seid. Dyr er på samme tid både lik og ulik mennesker, og denne dualismen gjør dem egnet til bruk i ritualer (Kristoffersen 1995:12). Dyrearter som hest, villsvin, ulv, rovfugl, slange, øgle, katt, løve og drage ble, som jeg tidligere har vært inne på, tillagt spesielle egenskaper. Motiver av disse ble sannsynligvis forbeholdt ekstraordinære gjenstander.

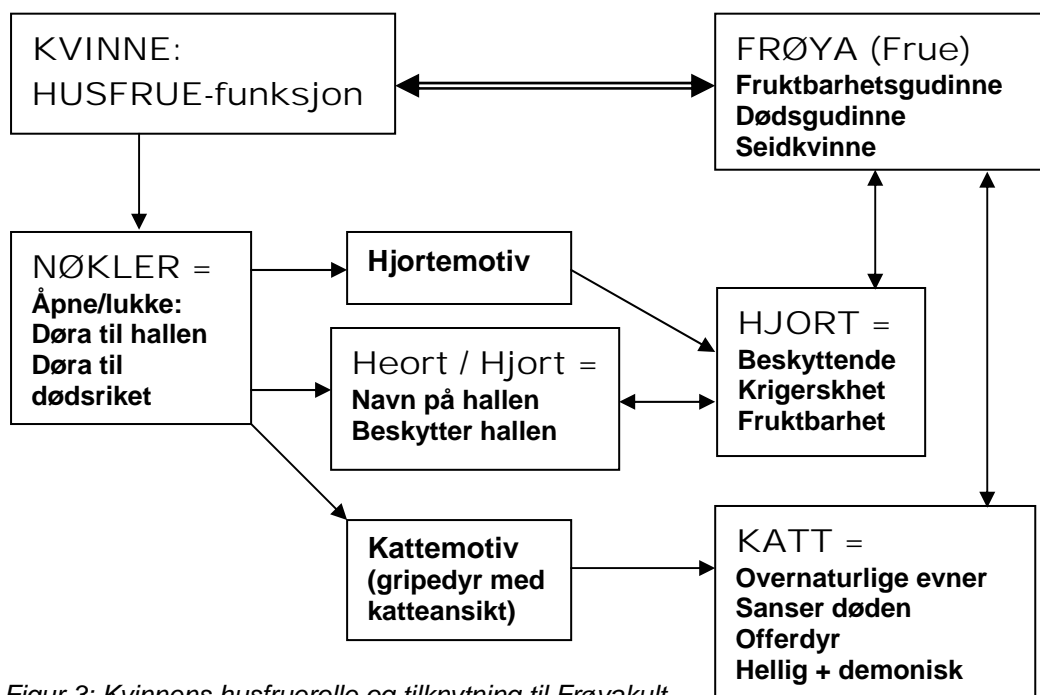
Visse gjenstandstyper med dyreornamentikk er knyttet til kvinner som har hatt en spesiell stilling i jernaldersamfunnet, og tilsvarende for menn. For kvinner kan det dreie seg om en særskilt rolle og status i samfunnet i forbindelse med seid og kult. Husfruen på gården var trolig involvert i ritualer (Kristoffersen 1999:94). Mannens status var i hovedsak knyttet til makt og kontroll, og våpenutstyr er gjenstander som står sentralt i maktutøvelse. Dyreornamentikken på slike gjenstander var viktig i kommunikasjonen overfor omverdenen. De samme dyreartene ser imidlertid ut til i stor grad å ha vært brukt på både manns- og kvinnegjenstander, selv om dette har variert mellom periodene. Dyremotivene var dermed ikke nødvendigvis knyttet til kjønns spesifikke gjenstander på grunn av bærerens biologiske kjønn, men isteden til den funksjon og rolle individet hadde i samfunnet.

Konklusjon:

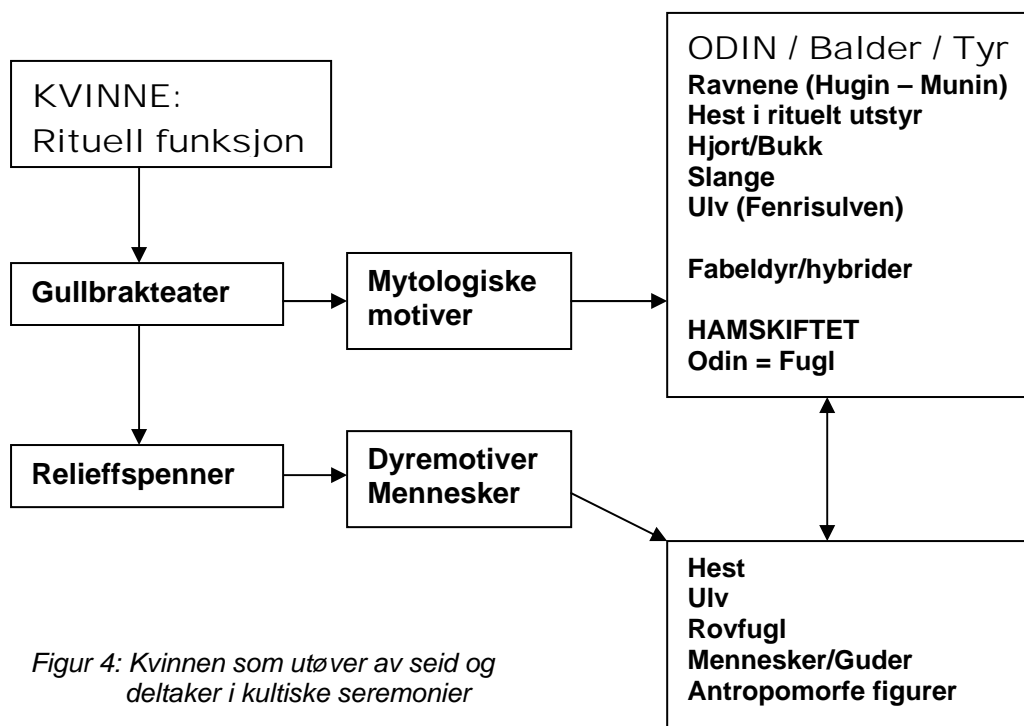
Sammenstillingen av materialet og hypotesene har vist at mytologi og kosmologi antakelig har spilt en vesentlig rolle i dyreornamentikken. Dyrenes egenskaper og assosiasjoner til de norrøne gudene ser ut til å ha stått sentralt i valg av dyremotiver. Det vil da være nærliggende å tenke seg at gjenstandene med dyreornamentikk er knyttet til det overnaturlige, til kult og

seid samt til sosial status og maktposisjoner i samfunnet. Motivvalgene på gjenstandene kan antakelig tolkes dit hen at dyreornamentikk i større grad er knyttet til sosiale roller og kontekster, enn direkte til biologisk kjønn.

Skjematiske oversikter over tolkninger

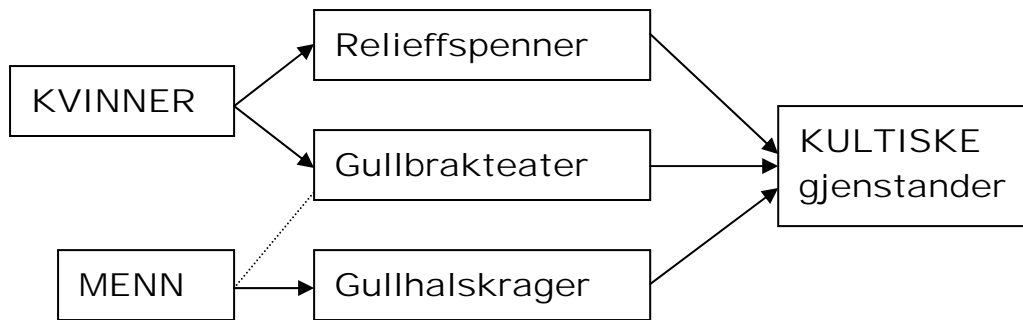

Figur 3: Kvinnens husfruerolle og tilknytning til Frøyakult

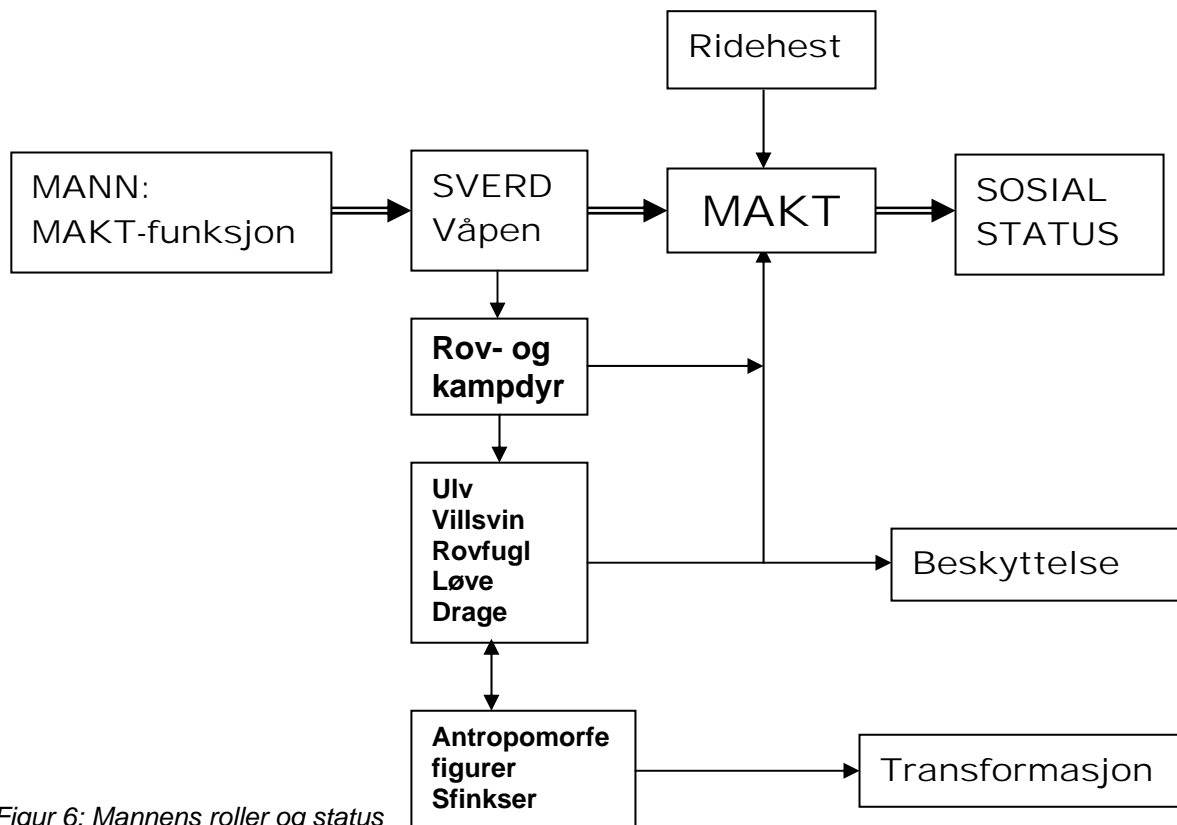

Figur 4: Kvinnen som utøver av seid og deltaker i kultiske seremonier

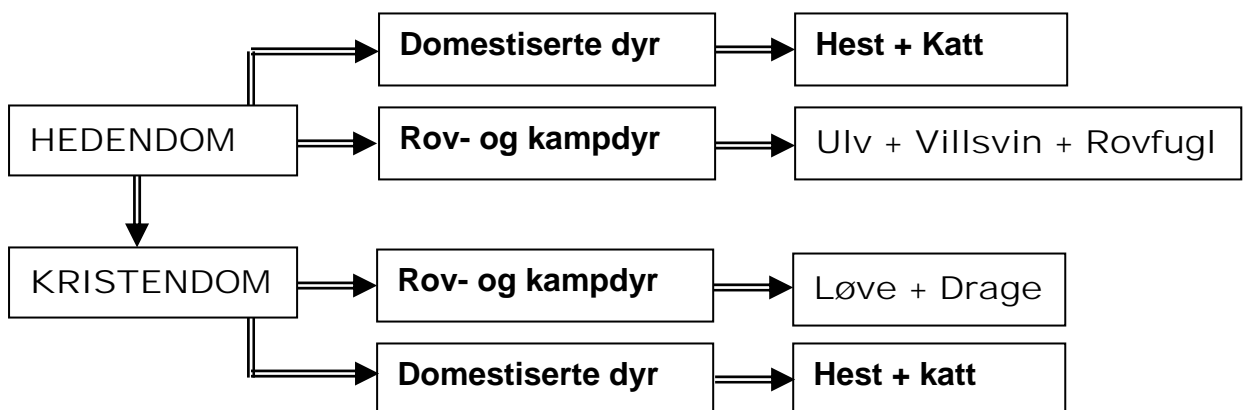

Figur 5: Kvinner og menns tilknytning til kult

Figur 6: Mannens roller og status

Figur 7: Hedendommens og kristendommens tilknytning til dyrearter

Litteratur

Almgren, B.

1955 *Bronsnycklar och djurornamentik vid övergången från vendeltid till vikingatid*. Uppsala.

Ambrosiani, B.

1983 Regalia and symbols in the boat-graves. I *Vendel Period Studies. Transactions of the Boat-grave symposium in Stockholm, February 2-3. Studies 2*. Redigert av J.P. Lamm og H.Å. Nordström, s 23-30. Statens Historiska Museum, Stockholm.

Arbman, H.

1940 *Birka I - undersøchungen und studien. Die Gräber*. Tafeln, Tekst. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.

1980 Båtgravarna i Vendel. I *Vendeltid*. Historia i fickformat. Redigert av Ann Sandwall, Statens Historiska Museum. Borås.

Arwidsson, G.

1942a Ornamentik. I *Die Gräberfunde von Valsgärde I. Valsgärde 6*. Redigert av S. Lindquist, s 114-126. Uppsalas Universitets Museum för nordiska fornsaker, Uppsala.

1942b *Vendelstile. Email und Glas im 7. – 8. Jahrhundert. Valsgärdestudien I*. Inaugural-Dissertation. Uppsala.

1963 Demonmask och gudabild i germansk folkvandringstid. *TOR* vol. IX:163-184. Meddelanden från institutionen för nordisk fornkunskap vid Uppsala universitet. Almqvist & Wiksell. Uppsala/Stockholm/Göteborg.

1977 Ornamentik und Bildkunst. I *Die Gräberfunde von Valsgärde IV. Valsgärde 7*. Redigert av Bertil Almgren, s 107-125. Uppsalas Universitets Museum för nordiska fornsaker, Uppsala.

1980 Båtgravarna i Valsgärde. I *Vendeltid. Historia i fickformat*. Redigert av Ann Sandwall, s 45-64. Statens Historiska Museum. Borås.

1983 Valsgärde. I *Vendel Period Studies. Transactions of the Boat-grave symposium in Stockholm, February 2-3. Studies 2*. Redigert av J.P. Lamm og H.Å. Nordström, s 71-82. Statens Historiska Museum, Stockholm.

Atterman, I.

1934 Fågelformade spännen och belag från folkvandringstid. I *Studier tillägnade Gunnar Ekholm*. Göteborg.

Bakka, E.

1959 *On the beginning of Salin's Style I in England*. Universitetet i Bergen - Årbok 1958. Historisk-antikvarisk rekke nr. 3. Bergen.

1979 Die Nordgermanen im Westen Skandinavien. I *Kunst der Völkerwanderungszeit. Propyläen Kunstgesichte. Suppl. IV*. Redigert av H. Roth, s 243-254. Oldenburg.

Bender Jørgensen, L.

2001 Bjørnekrigere. I *SPOR – nytt fra fortiden. Dyr i menneskenes verden*. Nr.1-2001,16. årgang, 31. hefte, s 4-8. Institutt for arkeologi og kulturhistorie, Vitenskapsmuseet, NTNU, Trondheim.

2003 Krigerdragten i folkevandringstiden. I *Snartemofunnene i nytt lys*. UKM skrifter nr. 2. Redigert av P. Rolfsen og F-A. Stylegar, s 53-75. Universitetet i Oslo. Oslo.

Bennett, A.

- 1987 *Graven religiös och social symbol. Strukturer i folkvandringstidens gravskick i Mälardalenområdet*. Theses and papers in North-European archaeology 18. Akademisk avhandling, Stockholms Universitet, Stockholm.
- 1988 *Graven. Religiös och social symbol*. I *Gravskick och gravdata. Rapport från arkeologidagarna 13-15 januari 1988*. Redigert av E. Iregren, K. Jennbert og L. Larsson, s 73-85. Institute of Archaeology, Report series No. 32. University of Lund, Lund.

Blindheim, Ch.

- 1963 *Nye smykkefunn fra vikingtiden*. *Universitetets oldsaksamling, Årbok 1960-61*. Oslo
- 1984 *From Uppland in Sweden to the Uplands of Eastern Norway? Some reflections concerning a new Merovingian find*. I *Festskrift til Thorleif Sjøvold på 70-årsdagen*. s 43-55. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke nr. 5. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter. Oslo.

Blindheim, Ch. og Heyerdahl-Larsen, B.

- 1995 *Kaupangfunnene B II. Gravplassene i Bikjholbergene/Lamøya. Undersøkelsene 1950-57. Del A. Gravskikk*. Norske Oldfunn, XVI. Oslo.

Braathen, H.

- 1989 *Ryttergraver. Politiske strukturer i elder rikssamlingstid*. Varia 19. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.

Branca, A.

- 1999 *Fågelfibulor – en eksklusiv grupp*. I *Fynden i centrum. Keramikk, glas och metall från Uppåkra, Uppåkrastudier 2*. Acta Archaeologica Lundensia, series in 8°, No 30. Redigert av B. Hårdh, s 163-175. Almqvist & Wiksell, Lund.

Brinch Madsen, H.

- 1984 *Ribe Excavations 1970-76, volume 2*. Redigert av M. Bencard. Sydjysk Universitetsforlag, Esbjerg.

Bruce-Mitford, R.L.S.

- 1961 *The Sutton Hoo Ship-Burial. A Provisional Guide*. The Trustees of the British Museum. London
- 1979 *The Sutton Hoo ship-burial: reflections after thirty years*. University of York Medieval Monograph Series 2. York

Brøgger, A.W

- 1916 *Borrefundet og Vestfoldkongernes graver*. Videnskapsselskapets Skrifter II. Hist.-Filos. Klasse 1916, No.I. Kristiania.

Brøndsted, J.

- 1931 *Keltisk og romersk tid*. I *Nordisk Kultur XXVII. Kunst*. Redigert av H. Shetelig, Aschehoug, Oslo.

Burström, M.

- 1990 *Järnframställning och gravritual. En strukturalistisk tolkning av järnslag i vikingatida gravar i Gästrikland*. *Fornvännen* 85(5):261-271. Stockholm.

Bæksted, A.

2002 *Nordiske guder og helter. Myter og sagn fra førkristen tid.* Oversatt av B. Kaldhol. Aschehoug, Oslo.

Bøe, Johs.

1920 *Norske gulfund fra folkevandringstid.* Bergens Museums Aarbok. Historisk antikvarisk rekke 1920-21:2. Bergen.

Børsheim, R. L. og E.-Ch. Soltvedt

2002 *Gausel – utgravningene 1997-2000.* AmS-Varia 39. Arkeologisk museum i Stavanger. Stavanger.

Cappelen, J.W

1968 *Våpen. I Vikingene.* J.W Cappelen forlag, Oslo.

Carver, M.

1998 *Sutton Hoo. Burial ground of kings?* British Museum Press. London

Conkey, M. W. og Ch. A. Hastorf

1990 Introduction. I *The uses of style in archaeology. Chapter 1.* Redigert av M.W. Conkey og C.A. Hastorf. Cambridge University Press, USA.

Corsten, M.

1995 *Die stempelverzierten Metallgegenstände der Merowingerzeit.* München.

Davis, S.J.M.

1987 *The Archaeology of Animal Bones.* B.T. Batsford , London.

De Maret, P.

1985 The Smith's Myth and the Origin of Leadership in Central Africa. I *African iron working – ancient and traditional*, redigert av R. Håland og P. Shinnie, s.73-87. Universitetsforlaget, Oslo.

Dommasnes, L. H.

1976 *Yngre jernalder i Sogn. Forsøk på sosial rekonstruksjon.* Bergen

1979 Et gravmateriale fra yngre jernalder brukt til å belyse kvinners stilling. *Viking* 42.

1991 Women, kinship, and the basis of power in the Norwegian Viking Age. I *Social Approaches to Viking Studies.* Redigert av Ross Samson. Cruithne Press, Glasgow.

Earle, Th.

1990 Style and iconography as legitimation in complex chiefdoms. I *the uses of style in archaeology. Chapter 8.* Redigert av M. Conkey og C.A. Hastorf. Cambridge University Press, USA

Ebbesen, K.

1990 *Jelling. Arkæologi og historie.* Forlaget Fremad. København.

Ebbestad Hansen, J.-E.

1993 *Norrøne myter.* Gjenfortalt av J-E. Ebbestad Hansen. Arnkrone, Oslo.

- Eggen, E.
1998 *Den yngre Edda. Norrøne bokverk*. Oversatt av Erik Eggen. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Eliade, M. (red.)
1987 *The Encyclopedia of Religion*. Volum 1, 2, 3. Macmillian Publishing Company, London.
- Engevik, A.
1995 *Fuglenåler fra folkevandringstid. – en komparativ analyse av det fenno-skandinaviske materialet*. HF-oppgave i arkeologi ved UiB. Bergen.
- Fabech, Ch.
1991 Samfundsorganisation, religiøse ceremonier og regional variation. I *Samfundsorganisation og Regional Variation. Norden i Romersk Jernalder og Folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11-15 april*. Redigert av C. Fabech og J. Ringtvedt, s. 283-300. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVII. Jysk Arkæologisk Selskab, Århus.
- Ferguson, G.
1961 *Signs & Symbols in Christian Art*. Oxford University Press, Oxford.
- Gaimster, M.
1998 *Vendel Period Bracteates on Gotland. On the significance of Germanic art*. Acta Archaeologica Lundensia, series in 8°, No 27. Almqvist & Wiksell, Lund.
- Gansum, T.
2004 Jernets fødsel og dødens stål. Rituell bruk av bein. I *Minne och myt. Konsten att skapa det förflutna. Vägar till Midgård 5*. Redigert av Åsa Berggren, S. Arvidsson og A-M. Hållans, s. 121-149. Nordic Academic Press. Lund.
- Gejvall, N.G. og Persson, O.
1970 Osteological analysis of the human and animal cremated bones. Bone determinations. Summary concerning cemetery 150. I *Cemetery 150 at Helgö. Excerpts from excavations at Helgö III. Report for 1960-1964*. Redigert av Lamm, K, Gejvall, N.G., Persson, O. og Holmqvist. Stockholm.
- Gell, A.
1998 *Art and Agency. An Anthropological Theory*. Clarendon Press. Oxford.
- Gilchrist, R.
1994 *Gender and material culture: the archaeology of religious women*. Routledge, London.
- Gjedsø Bertelsen, L.
1994 Urnesfibler i Danmark. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighet og Historie 1992*, s. 345-370. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.
- Gjessing, G.
1931 Norske og fremmede sverd i vikingetiden. *Historisk Tidsskrift* 29. bind (5.r., 8.b.) 4 h., s. 241-259. Grøndahl & Søn. Oslo.
1934a *Studier i norsk merovingertid. Kronologi og oldsakformer*. Det Norske Videnskapsakademi Oslos Skrifter II. Historisk-filosofisk klasse 1934 No. 2. Fridjof Nansens Fond, Oslo.

1934b Norske og finske fuglenåler. *Universitetets oldsaksamling Årbok, femte årgang, 1931-1932*, s 54-73. Utgitt ved samlingens bestyrer. Oslo.

1943 *Hesten i førhistorisk kunst og kultus*. Oslo

Graham-Campbell, J.

1980 *Viking Artefacts. A Select Catalogue*, kap. III, IV, VIII og IX, The Trustees of the British Museum, London.

1981 *Vikingenes verden*. Norsk utgave ved E. Østmo. Tiden Norsk Forlag Oslo.

Graham-Campbell, J. og D. Kidd

1980 *The Vikings*. The Trustees of the British Museum. London

Gräslund, A.-S.

1981 *Birka IV. The Burial Customs. A study of the graves on Björkö*. Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien. Stockholm.

1996 Arkeologien och kristnandet. I *Kristnandet av Sverige. Kapittel 1*. Redigert av Nilsson, B., s 19-44. Lunne Böcker

Green, Ch.

1988 *Sutton Hoo: the excavation of a royal ship-burial*. Merlin Press, London.

Grieg, S.

1916 *Akerfundet*. Særtryk av Oldtiden, Universitetets Oldsagssamling, Kristiania

1947 *Gjermundbufunnet. En høvdingegrav fra 900-årene fra Ringerike*. Norske oldfunn. Avhandlinger utgitt ved samlingens bestyrer, VIII. Universitetets oldsaksamling, Oslo.

Gudesen, H. G.

1980 *Merovingertiden i Øst-Norge. Kronologi, kulturmønstre og tradisjonsforløp*. Varia 2, Universitetets Oldsaksamling. Oslo.

Gustafson, G.

1906 *Norges Oldtid. Mindesmærker og oldsager. Gammel norsk kultur i tekst og billeder*. Norsk Folkemuseum. Kristiania.

Haseloff, G.

1974 Salin's Style I. Medieval Archaeology. *Journal of the Society for Medieval Archaeology*, volume 18:1-15, Plates. The Society for Medieval Archaeology, London.

1981 *Die germanische Tierornamentik der Völkwanderungszeit. Studien zu Salin's Stil I. Band III, Tafeln*. Walter de Gruyter, Berlin/New York. (3 bind)

Hatting, T.

1999 *Husdyrenes tidligste historie*. Landbohøiologisk Selskab, Odense.

Hauck, K.

1985 *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit*. Ikonographischer katalog, IK 1 og IK 2, Tafeln. W. Fink Verlag, München.

Hedeager, L.

1988 Danernes land. Fra ca. år 200 f.Kr. – ca. 700 e. Kr. I *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, Bind 2*. Redigert av Olaf Olsen. København.

- 1996 Myter og materiell kultur. Den nordiske opprindelsesmyte i det tidlige kristne Europa. *TOR* 28:217-231.
- 1999a *Skygger av en annen virkelighet. Oldnordiske myter.* Pax Forlag, Oslo.
- 1999b Skandinavisk dyreornamentikk. Symbolsk representasjon af en førkristen kosmologi. I *Et hus med mange rom. Vennebok til Bjørn Myhre på 60-årsdagen. Bind A.* AmS-Rapport 11A, redigert av Fuglestad, I. et al., s 219-237. Arkeologisk museum, Stavanger.
- 2003 Beyond Mortality. Scandinavian animal style AD 400-1200. I *Sea Change: Orkney and Northern Europe in the later Iron Age AD 300-800.* Redigert av J. Downes og A. Ritchie, s 127-136. Orkney Heritage Society.
- 2004 Dyr og andre mennesker - mennesker og andre dyr. Dyreornamentikkens transcendentale realitet. I *Ordning mot kaos. Studier av nordisk førkristen kosmologi. Vägar till Midgård 4.* Redigert av A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s 223-256. Nordic Academic Press, Lund.
- Helms, M. W.
- 1998 *Access to Origins. Affines, Ancestors and Aristocrats.* University of Texas Press, Austin.
- Herbert, E. W.
- 1984 *Red gold of Africa. Copper in Precolonial History and Culture.* The University of Wisconsin Press, Madison.
- Hill, J.D.
- 1995 *Ritual and Rubbish in the Iron Age of Wessex. A study on the formation of a specific archaeological record.* BAR British Series 242.
- Hines, J.
- 1993 *Clasps, Hektespenner, Agraffen. Anglo-Scandinavian Clasps of Classes A-C of the 3rd to 6th Centuries A.D. Typology, Diffusion and Function.* Kungliga Vitterhets Historia och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Hjørungdal, T.
- 1988 Kan man identifisere kvinners arbeid utifra graver? I *Gravskick och gravdata*, redigert av Iregren E., Jennbert og Larsson. Report series no 32, Lund.
- 1991 *Det skjulte kjønn. Patriarkal tradisjon og feministisk visjon i arkeologien belyst med fokus på en jernalderkontekst.* Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, nr. 19, Lund.
- Hodder, I.
- 1982 Symbols in action: ethnoarchaeological studies of material culture. I *New studies in archaeology.* Cambridge.
- Hoftun, O.
- 2001 *Norrøn tro og kult i følge arkeologiske og skriftlige kilder.* Solum Forlag, Oslo.
- Holm-Olsen, L.
- 2002 *Eddadikt: gudedikt – heltedikt.* Oversatt av L. Holm-Olsen. Den norske lyrikklubben. De Norske Bokklubbene. J.W. Cappelen Forlag, Oslo.
- Holmqvist, W.
- 1980 *Guldhalskragera.* LTs förlag, Stockholm.

Holtmark, A.

1970 *Norrøn mytologi. Tro og myter i vikingtiden.* Det Norske Samlaget, Oslo.

Horn Fuglesang, S.

1980 *Some Aspects of the Ringerike Style. A phase of 11th century Scandinavian art.* Odense University Press, Odense.

1981 Vikingtidens kunst. I *Norges kunsthistorie, bind 1 – fra Oseberg til Borgund.* Redigert av Knut Berg et al., s 28-134. Oslo.

1982 Early Viking art. *Acta ad arcaeologiam et artium historiam pertinentia, Serie altera in 8°, vol.II.* Institutum Romanum Norvegiae. Redigert av H. Torp og J.R. Brandt, s 125-173. Giorgio Bretschneider, Roma.

1991 The axehead from Mammen and the mammen style. I *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingtid. Jysk Viborg Stiftsmuseums række bind 1.* Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVIII. Red. av M. Iversen, U. Näsman og J. Velle, s. 83-108. Jysk Arkæologisk Selskab, Århus.

Hougen, B.

1935 *Snartemofunnene. Studier i folkevandringstidens ornamentikk og tekstilhistorie.* Norske Oldfunn VII. Avhandlinger utgitt ved samlingens bestyrer. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

1942 Europeisk og asiatisk i folkevandringstiden. *Viking, Tidsskrift for norrøn arkeologi, bind VI,* s 149-173. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

1967 [1936] *The Migration Style of Ornament in Norway.* Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Hulth, H. og K. Jahn

1992 *Den lilla skillnaden: omkönsmarkeringar i järnåldersgravar.* Uppsala universitet, Uppsala.

Hvoslef Krüger, S.

1988 Bjørneklør fra vestlandske graver. I *Festskrift til Anders Hagen. Arkeologiske Skrifter Historisk Museum, no. 4,* s 357-366. Universitetet i Bergen, Bergen.

Høgestøl, M.

1983 *Gravskikk og kjønnsrelasjoner.* Avhandling til magistergraden i nordisk arkeologi ved Universitetet i Oslo, Oslo.

1986 Endringer i sosial posisjon hos jernalderens kvinner. *KAN 3.* Universitetet i Tromsø, Tromsø.

Højlund Nielsen, K.

1991 Centrum og periferi i 6.-8.- årh. Territoriale studier af dyrestil og kvindesmykker i yngregermansk jernalder i Syd- og Østskandinavien. I *Høvdingesamfund og Kongemagt. Fra Stamme til Stat i Danmark 2.* Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2. Redigert av P. Mortensen og B. M. Rasmussen, s. 127-151. Jysk Arkæologisk Selskab, Århus.

1997 Retainers of the Scandinavian Kings: An Alternative Interpretation of Salin's Style II (sixth-seventh centuries AD). *Journal of European Archaeology, 5 (1):*151-169.

1999 Ulvekrigeren. Dyresymbolikk på våbenudstyr fra 6.-7. århundrede. I *Menneskelivets mangfoldighed. Arkæologisk og antropologisk forskning på Moesgård.* Redigert av O. Høiris, H.J. Madsen, T. Madsen og J. Velle, s. 327-333. Aarhus Universitet og Moesgård Museum. Aarhus Universitetsforlag, Århus.

2002a Den anden germanske dyrestil – og dens vej til Norge. *Fra haug ok heiðni* nr. 1. Redigert av O. Foldøy, s 18-27. Stavanger.

2002b Ulv, hest og drage. Ikonografisk analyse af dyrene i stil II-III. Nordeuropæisk dyrestil, 400-1100 e.Kr. *Hikuin* 29:187-218. Red av S. Kristoffersen. Forlaget Hikuin, Moesgård, Danmark.

Håland, Gunnar og Randi Håland

1996 Levels of meaning in symbolic objects. *Cambridge Archaeological Journal*, vol.6(2):295-300. The McDonald Institute for Archaeological Research. Cambridge University Press, Cambridge.

Ingold, T.

1994 *What is an Animal? One World Archaeology*. Routledge. London/New York.

2000 *The perception of the environment. Essays in livelihood, dwelling and skill*. Routledge, London.

Ingstad, A. S.

1992 Oseberg-dronningen – hvem var hun? I *Osebergdronningens grav. Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*. Redigert av A.E. Christenden, A.S Ingstad og B. Myhre. Schibsted. Oslo.

Ingvorsen, L.

1986 *Jelling i vikingetiden*. Jelling Bogtrykkeris Forlag. Jelling.

Jacobsen, L.

1936 *Jellingstenenes historie gennem tusind aar*. Særtryk af Tilskuerens januarhæfte. København.

Jansen Sellevold, Berit, Ulla Lund Hansen og Jørgen Balslev Jørgensen

1984 Iron Age Man in Denmark. Prehistoric Man in Denmark, Vol. III. *Nordiske Fortidsminder Serie B, Bind 8*. Det kongelige nordiske oldskriftselskab, København.

Jansson, I.

1985 *Ovala spännbucklor. En studie av vikingatida standardsmycken med utgångspunkt från Björkö-fyndet*. Aun 7. Archeological Studies, University Institute of North European Archaeology, Uppsala.

1991 År 970/971 och vikingatidens kronologi. I *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingtid*. Jysk Viborg Stiftsmuseums række bind 1. Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVIII. Redigert av M. Iversen, U. Näsman og J. Velle, s 83-108. Jysk Arkæologisk Selskab, Århus.

Jennbert, K.

2002 Djuren i nordisk förkristen ritual och myt. I *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual. Vägar til Midgard 2*. Redigert av K. Jennbert, A. Andréén og C. Raudvere, s 105-133. Nordic Academic Press, Lund.

2004 Männoskor och djur. Kroppsmetaforik och kosmologiska perspektiv. I *Ordning mot kaos. Studier av nordisk förkristen kosmologi. Vägar till Midgård 4*. Redigert av A. Andréén, K. Jennbert og C. Raudvere, s 183-217. Nordic Academic Press, Lund.

Johansen, A. B.

1979 *Nordisk dyrestil – bakgrunn og opphav*. AmS-Skrifter 3. Arkeologisk museum i Stavanger. Stavanger.

Johansen, O. S.

1973 *Bossed penannular brooches: a systematization and study of their cultural affinities*. Særtrykk av Acta Archaeologica vol. 44 -1973. København.

Karlsson, L.

1983 *Nordisk Form - om djuornamentik. Studies 3.* Statens Historiska Museum. Stockholm.

Kristoffersen, S.

1992 Den germanske dyrestilen i kvinnegraver med relieffspenner. *KAN* 13-14. Red. E. Engelstad. Institutt for Samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, Tromsø.

1995 Transformation in Migration Period Animal Art. *Norwegian Archaeological Review, NAR* 28 (1):1-15.

1999 Swords and brooches. Constructing social identity. I *Grave Matters. Eight studies of First Millennium AD burials in Crimea, England and southern Scandinavia. Papers from a session held at the European Association of Archaeologists Fourth Annual Meeting in Göteborg 1998.* Redigert av M. Rundkvist, s 87-96. BAR International series 781.

2000a *Sverd og spenne.* Høyskoleforlaget. Kristiansand.

2000b Expressive Objects. I *Form, Function & Context. Material culture studies in Scandinavian archaeology.* Redigert av D. Olaussen og H. Vandkilde, s 265-274. *Acta Archaeologica Lundensia*, series in 8°, No 31. Almqvist & Wiksell. Stockholm.

Lindqvist, S.

1926 *Vendelkulturens ålder och ursprung.* Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Del 36:1. Stockholm.

1931 *En hjälm från Valsgärde.* Uppsala universitets årsskrift, program 3. Uppsala.

1932 *Vendeltid finds from Valsgärde in the neighbourhood of old Uppsala.* *Acta Archaeologica* vol. III Fasc. I. Redigert av J. Brøndsted. Levin & Munksgaard, København.

Lucie-Smith, E.

1996 *Illustrert kunstordbok.* Oversatt og redigert av E. Hirsch. NKS-Forlaget. Oslo.

Lundström, A.

1980 Vendel och Vendeltid. I *Vendeltid. Historia i fickformat.* Redigert av Ann Sandwall, Statens Historiska Museum. Borås.

MacGregor, A.

1997 *A Summary Catalogue of the Continental Archaeological Collections. Roman Iron Age, Migration Period, Early Medieval.* BAR International Series 674. Ashmolean Museum, Oxford.

Mackeprang, M. B.

1952 *De nordiske guldbrakteater.* Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter. Bind II. Universitetsforlaget, Aarhus.

Magnus, B.

1999 Monsters and birds of prey. Some reflections on form and style of the Migration period. The making of kingdoms. *Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History* 10. Redigert av T. Dickinson og D. Griffiths, s 161-171. Oxford University Committee for Archaeology, Oxford.

2001 The Enigmatic Brooches. I *Roman Gold and the Development of the Early Germanic Kingdoms. Aspects of technical, socio-political, socio-economic, artistic and intellectual development, A.D. 1-550. - Symposium in Stockholm 14 –16 November 1997,* redigert av B. Magnus, s.279-295. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien Konferenser 51, Stockholm.

Mandt, G.

- 1997 Myter og materiell kultur: Slangesymbolikk i nordisk forhistorie. I *Frøyas hus. Rapport fra fagseminaret "Kvinne- og dagligliv I sagatid"*, Hamar 28.-29. april 1994. Redigert av O. Foldøy, s 101-126. AMS- småtrykk 38. Arkeologisk museum i Stavanger. Stavanger.

Mansrud, A.

- 2004a Dyrebein i graver – en kilde til jernalderens kult og forestillingsverden. I *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi. Isegran 31. januar – 2. februar 2002*. Oslo Arkeologiske Serie (OAS). Red av L. Melheim, L. Hedeager og K. Oma., s 82-111. IAKK, Universitetet i Oslo. Oslo.
- 2004b *Dyret i jernalderens forestillingsverden. En studie av forholdet mellom dyr og mennesker i nordisk jernalder, med utgangspunkt i dyrebein fra graver*. Hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi, UiO, Oslo.

Marstrander, S.

- 1964 Om gripedyrstilen og dens opphav. *Viking XXVIII*. Tidsskrift for norrøn arkeologi. Norsk arkeologisk selskap, Oslo.

Mikkelsen, E.

- 1994 *Fangstprodukter i vikingtidens og middelalderens økonomi. Organisering av massefangst av villrein i Dovre*. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter nr. 18. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.

Moberg, C.-A.

- 1956 Ett spänne från vendeltiden i Bohuslän. *Fornvännen* 51:211-213. Tidsskrift för svensk antikvarisk forskning, Årgång 51. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien under medverkan av Svenska Fornminnesföreningen. Almqvist & Wiksell. Stockholm.

Moberg, E.

- 1992 *Vikingtidssverdene. Hjemlig produserte eller importerte. Med utgangspunkt i et lokaltsverdmateriale fra Sogn og Fjordane*. Hovedfagsoppgave i arkeologi med vekt på Norden. UiB, Bergen.

Moe Henriksen, M.

- 2001 Bjørnen – fruktbarhestsymbol i eldre jernalder? I *SPOR, nytt fra fortiden*, nr.1. Dyr i menneskenes verden, s 10-13. Vitenskapsmuseet, Trondheim.

Montelius, O.

- 1900 Den nordiska järnålderens kronologi. III. Järnålderens sjette period (från tiden omkring år 400 efter Kr. föd. till tiden omkr. år 600), *Svenska fornminneföreningens tidsskrifter, bd. 10*, Stockholm.

Morris, K.

- 1991 *Sorceress or Witch? The image of gender in medieval Iceland and Northern Europe*. University Press of America, Lanham/New York/London.

Mundal, E.

- 1974 *Fylgjemotiva i norrøn litteratur*. Skrifter fra instituttene for nordisk språk og litteratur ved universitetene i Bergen, Oslo, Trondheim og Tromsø. Universitetsforlaget, Oslo.

Müller, S.

- 1880 Dyreornamentikken i Norden, dens oprindelse, udvikling og forhold til samtidige stilarter. En archæologisk Undersøgelse. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, s 185-265. København.

Møhl, U.

- 1978 Bjørneklør og brandgrave. Dyreknogler fra germansk jernalder i Stilling. I *KUML* 1977. *For Ole Klindt-Jensen på 60-årsdagen 31. marts 1978*. Årbok for Jysk Arkæologisk Selskab. Redigert av P. Kjærsum, s 119-129. Nordisk Forlag. København

Näsman, U.

- 1991 Mammen 1871. Ett vikingatida depåfynd. I *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingtid. Jysk Viborg Stiftsmuseums række bind 1*. Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVIII. Red. av M. Iversen, U. Näsman og J. Vellev, s 217-260. Jysk Arkæologisk Selskab, Århus.

Näsström, B.-M.

- 1998 *Frøya. Den store gudinnen i Norden*. Oversatt av K.A. Lie. Pax Forlag. Oslo.

Nissen Fett, E.

- 1947 *Åkerfunnet*. Bergens museums årbok 1945. Historisk-antikvarisk rekke nr. 7. Bergen museum. Bergen.

Nissen Meyer, E.

- 1934 *Relieffspanner i Norden*. Bergens Museums Årbok. Historisk antikvarisk rekke nr. 4. Bergen museum. Bergen.

Nørgård Jørgensen, A.

- 1999 *Waffen und Gåber. Typologische und chronologische Studien zu skandinavischen Waffengräbern 520/30 bis 900 n.Chr.* Nordiske Fortidsminder, serie B, vol. 17. Det kongelige nordiske oldskriftsselskab, København.

Olsen, B.

- 1997 *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.

Olsén, P.

- 1945 Die Saxe von Valsgårde I. *Valsgårdestudien II*. Uppsala.
1957 Bourogne, Sutton Hoo och Valsgårde. Till ornamentiken på ett praktbetsel i stil C. *TOR* vol. III, s 121-132. Red. av M. Stenberger. Meddelanden från Uppsala universitets museum för nordiska fornsaker. Uppsala.

Oma, K.

- 2000 *Hesten i nordisk jernalder: en kontekstuell analyse av den symbolske sfære kontra den materielle røynda*. Hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi, IAKK, Det historisk-filosofiske fakultet, UiO. Oslo.
2004 Hesten og det heilage. Materialiseringa av eit symbol. I *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi. Isegran 31. januar – 2. februar 2002*. Oslo Arkeologiske Serie OAS. Red av L. Melheim, L. Hedeager og K. Oma, s 68-81. UiO, Oslo.

Paulsen, P.

- 1933 *Studien zur Wikinger-Kultur*. Forschungen zur Frugeschichte aus dem Museum vorgeschichtlicher Altertum in Kiel. Veröffentlichungen der Schleswig-Holsteinischen Universitäts-Gesellschaft, Reihe II, Nr. 1. Neumünster.

Peirce, I. G.

2002 *Swords of the Viking Age. Catalogue of examples.* The Boydell Press. Woodbridge.

Petersen, J.

1919 *De norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben.* Videnskapsselskapets Skrifter, Kristiania.

1928 *Vikingtidens smykker.* Stavanger Museum, Stavanger.

1955 *Vikingtidens smykker i Norge.* Katalog over utstillingen av norske smykker fra vikingetiden. Det IX nordiske arkeologmøte. Stavanger museum, Stavanger.

Petré, B.

1980 Björfällen i begravningsritualen – statusobjekt speglande regional skinnhandel? *Fornvännen* 75:5-13. Tidsskrift för svensk antikvarisk forskning. Redigert av J.P. Lamm og G. Tegner. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.

1984 *Arkeologiska undersökningar på Lovö.* Del 2. Fornlämning RAÄ 27, Lunda. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in North-European Archaeology. Stockholm.

1993 Male and Female Finds and Symbols in Germanic Iron Age Graves. *Current Swedish Archaeology*, vol. I. Redigert av Mats Burström og Anders Carlsson, s 149-153. Stockholm

Preucel, R. W. og I. Hodder (eds.)

1996 Material Symbols. I *Contemporary Archaeology in Theory. A Reader. Part V - Meaning and Practice.* s 299-314. Blackwell. Oxford/Cambridge.

Price, N. S.

2002 *The Viking Way. Religion and war in Late Iron Age Scandinavia.* AUN 31. Dep. of Archaeology and Ancient History. Uppsala University. Uppsala.

Ramqvist, P. H.

1992 *Högom. The Excavations 1949-1984.* Archaeology and Environment 13. Högom Part 1. Umeå.

Raudvere, C.

2004 Delen eller helheten. Kosmologi som empirisk och analytisk begrepp. I *Ordning mot kaos. Studier av nordisk förkristen kosmologi. Vägar till Midgard 4.* Red av A. Andrén, K. Jennbert, C. Raudvere, s 59-95. Nordic Academic Press. Lund.

Renfrew, C. (red) & P. Bahn

2000 *Archaeology: Theories, Methods and Practice.* Third edition. Thames & Hudson. London.

Ringtved, J.

1986 Jyske fund fra yngre romertid. I *KUML* 1986, Årbog for jysk arkæologisk selskab. Redigert av P. Kjærsum. Århus.

Rosborn, S.

1990 *Vikingarna. Utstillingskatalog 1989/1991:* Firenze. Malmö Stadsmuseum, Malmö museer. Malmø.

Rowlands, M.J.

1971 The archaeological interpretation of prehistoric metalworking. *World Archaeology* 3(1):210-224. The Camelot Press, London/Southampton.

Rygh, O.

- 1885 *Norske oldsager. Ordnete og forklarede*. Første afdeling. Afbildninger og oversigter. Forlaget Alb. Cammermeyer. Christiania.

Salin, B.

- 1922 Fyndet från Broa i Halla, Gotland. *Fornvännen* 17. Meddelanden från K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Redigert av Emil Eckhoff. Stockholm.
- 1935 [1904] Die altgermanische Thierornamentik. Typologische Studie über germanische Metallgegenstände aus dem IV. bis IX. Jahrhundert, nebst einer studie über irische ornamentik. Stockholm.

Serning, I.

- 1979 Iron Production. I *Iron and Man in Prehistoric Sweden*. Jernkontoret, LTs forlag, Stockholm.

Shetelig, H.

- 1910 *Smaa bronsespænder fra folkevandringstiden*. Separatavtryk av oldtiden for 1910. Stavanger
- 1912 *Vestlandske graver fra jernalderen*. Bergens Museums Skrifter, Ny Række II, No. 1, Berge
- 1920 *Osebergfundet. Bind III*. Utgitt av den norske stat. Redigert av Brøgger, Falk og Schetelig. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- 1947a Tidsbestemmelser i vikingetidens stilhistorie. I *Arkeologi, Historie, Kunst, Kultur. Mindre avhandlinger. Utgitt til syttiårsdagen 25. juni 1947*. S 177-182. John Griegs forlag, Bergen.
- 1947b The Origin of the Scandinavian Style of Ornament during the Migration Period. I *Arkeologi, Historie, Kunst, Kultur. Mindre avhandlinger. Utgitt til syttiårsdagen 25. juni 1947*. S 183-196. John Griegs forlag, Bergen.
- 1947c Billedfremstillinger i jernalderens kunst. I *Arkeologi, Historie, Kunst, Kultur. Mindre avhandlinger. Utgitt til syttiårsdagen 25. juni 1947*. S 209-227. John Griegs forlag, Bergen.

Sjøvold, Th.

- 1993 *The Scandinavian relief Brooches of the Migration Period. An Attempt at a new Classification*. Norske Oldfunn XV, redigert av E. Straume, Universitetet i Oslo, Institutt for arkeologi, kunsthistorie og numismatikk, Oldsaksamlingen, Oslo.

Skibsted Klæsøe, I.

- 2001 Trefligede spænder fra Uppåkra. I *Uppåkra - Centrum och sammanhang. Uppåkrastudier 3*. Redigert av B. Hårdh. Acta Archaeologica Lundensia, series in 8°, No 34. Almqvist & Wiksell, Lund.
- 2002 Løver, fugler og slanger. Nordeuropæisk dyrestil, 400-1100 e.Kr. *Hikuin* 29:243-266. Moesgård, Danmark

Skogstrand, L.

- 2004 Religion + Kjønn = Gudinnearkeologi? En diskusjon rundt kjønn og kosmologi som problemfelt i arkeologi med utgangspunkt i bronsealderen. I *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi. Isegran 31. januar – 2. februar 2002*. Oslo Arkeologiske Serie (OAS). Red av L. Melheim, L. Hedeager og K. Oma, s 450-467. IAKK, UiO. Oslo.

Skre, D.

- 1998 Missionary Activity in Early Medieval Norway. Strategy, Organization and the Course of Events. I *Scandinavian Journal of History*, nr. 23:1-19. Scandinavian University Press.

Slomann, W.

1969 *Eldre jernalder og merovingertid*. Universitetets oldsaksamling, Oslo.

Slomann, W. og A. E. Christensen

1984 The Åker Find. Facts, theories and speculations. I *Festskrift til Thorleif Sjøvold på 70-årsdagen*. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke nr. 5. s 173-190. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Solberg, B.

2000 *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.

Solli, B.

2004 Det norrøne verdensbildet og ethos. Om kompleksitet, kjønn og kontradiksjoner. I *Ordning mot kaos. Studier av nordisk førkristen kosmologi. Vägar till Midgård 4*. Redigert av A.Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s 253-287. Nordic Academic Press, Lund.

Speake, G.

1980 *Anglo-Saxon Animal Art and its Germanic background*. Oxford University Press, Oxford.

Steinsland, G.

1991 Religionsskiftet i Norden og Voluspá 65. I *Nordisk Hedendom. Et symposium*. Redigert av G. Steinsland, U. Drobin, J. Pentikäinen og P.M. Sørensen, s 335-348. Odense Universitetsforlag. Odense.

1997 *Eros og død i norrøne myter*. Universitetsforlaget, Oslo.

Stolpe, H.

1927 *La Nécropole de Vendel*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Monografiserien No 17. Stockholm.

Svensson, M.

2001 Gyllene bronser – en komparativ kontekstuell analys av Uppåkras vikingtida förgyllda bronssmycken. I *Uppåkra - Centrum och sammanhang. Uppåkrastudier 3*. Red. av B. Hårdh. Acta Archaeologica Lundensia, series in 8°, No 34. Almqvist & Wiksell, Lund.

Sørheim, H.

1997 En høvdings gård – en høvdings grav. En vikingtids båtgrav på Egge i Steinkjer, Nord-Trøndelag. I *Gunneria 72*. NTNU, Vitenskapsmuseet, Trondheim.

Tapper, R. L.

1994 Animality, humanity, morality, society. I *What is an Animal? One World Archaeology*. Routledge. London/New York.

Tilley, Ch.

1989 Interpreting material culture. I *The Meanings of Things. Material Culture and Symbolic Expression*. One World Archaeology – 6. Redigert av Ian Hodder. London

Vellev, J.

1991 Mammenøksens forskningshistorie. I *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingtid. Jysk Viborg Stiftsmuseums række bind 1*. Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVIII. Redigert av M. Iversen, U. Näsman og J. Vellev, s 67-78. Jysk Arkæologisk Selskab, Århus.

Veshnjakova, K. V.

- 1998 *Vikingtidens hengesmykker. En oversikt over det norske materialet*. Mastergradsavhandling i nordisk vikingtid- og middelalderkultur. UiO, Senteret for studier i vikingtid og nordisk middelalder. Oslo.

Vinsrygg, S.

- 1979 *Merovingertid i Nord-Noreg*. Arkeologisk avhandling No 2. Historisk museum. Universitetet i Bergen.

Waller, J.

- 1986 Dräktnålar – manliga eller kvinnliga tillbehör? En sammanställning av osteologiskt undersökta brandgravar från folkvandringstid/vendeltid i östra Mälardalen. I *Fornvännen* 81:145-151 (1986). Tidskrift för svensk antikvarisk forskning. Redigert av J.P. Lamm og G. Tegnér. Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien. Stockholm.
- 1996 *Dräktnålar och dräktskick i östra Mälardalen: kontinuitet och förändring under folkvandringstid och vendeltid*. AUN 23. Uppsala.

Werbart, B.

- 1995 Myths concerning Female and Male objects in Graves. Iron Age Graves in Scandinavia and around Southern Baltic Sea. I *Archaeology East and West of the Baltic. Papers from the Second Estonian-Swedish Archaeological Symposium Sigtuna, May 1991*. Redigert av I. Jansson. Stockholm

Wiessner, P.

- 1985 Style or isochrestic variation? A reply to Sackett. *American Antiquity* 50(1):160-166. Redigert av P.J. Watson. Society for American Archaeology. USA.
- 1989 Style and changing relations between the individual and society. I *The Meanings of things: material culture and symbolic expression*. Redigert av Ian Hodder. One world archaeology 6. London.
- 1990 Is there a unity to style? I I *The uses of style in archaeology. Chapter 10*. Redigert av M.W. Conkey og C.A. Hastorf. Cambridge University Press, USA.

Wigh, B.

- 2001 *Animal Husbandry in the Viking Age Town of Birka and its Hinterlands*. Birka Studies 7.

Willis, R. (red.)

- 1996 *Mytologi. Myter fra hele verden*. Oversatt av Tore-Jarl Bielenberg. Aschehoug, Oslo.

Wilson, D. M.

- 1995 *Vikingatidens konst. Signums svenska konstistoria*. Oversatt av H. Ringbom, Bokförlaget Signum, Lund.

Wobst, M. H.

- 1977 Stylistic behavior and information exchange. I *For the director: Research essays in honor of James B. Griffin. Anthropological papers* 61:317-342. Redigert av C.E. Cleland. Museum of Anthropology, Michigan.

Ørsnes, M.

- 1966 *Form og stil i sydskskandinaviens yngre germanske jernalder*. Nasjonalmuseets skrifter. Arkæologisk-historisk række XI. Nationalmuseet, København.

Åberg, N.

- 1924 *Den Nordiska folkevandringstidens kronologi*. Monografiserien no. 14, Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- 1925 *Järnålder. I Förhistorisk nordisk ornamentik*. Föreningen Urds skrifter III, J.A. Lindblads Förlag, Uppsala.

Appendiks

Liste over skjemaer, illustrasjoner og tabeller:

Skjema

Stilskjema = Skjematisk oversikt over dyreornamentikkens opprinnelse og karakteristika

Illustrasjoner

Folkevandringstid - kvinnegjenstander

- Illustrasjon 7 = Relieffspenne (Salin 1935 [1904], fig 538)
- Illustrasjon 8 = C-brakteat (Hauck 1985, fig 153b, IK 1)
- Illustrasjon 9 = D-brakteat (Salin 1935 [1904], fig 539)
- Illustrasjon 10 = Dyreformet spenne (Shetelig 1910, fig 78)

Folkevandringstid - mannsgjenstander

- Illustrasjon 11 = Gullhalskrage (Holmqvist 1980, fig 66)
- Illustrasjon 12 = Sverd, Snartemo (Hougen 1935, Pl. I)
- Illustrasjon 13 = Munnblikk (Müller 1880, Pl. I, fig 33)

Merovingertid - kvinnegjenstander

- Illustrasjon 14 = Oval krypdyrspenne (Jansson 1985, fig 4)
- Illustrasjon 15 = Ryggknappspenne (Salin 1935 [1904], fig 619)
- Illustrasjon 16 = Platefibel (Shetelig 1910, fig 87)
- Illustrasjon 17 = Bronsenøkkel (Almgren 1955, Pl 23 a)

Merovingertid - mannsgjenstander

- Illustrasjon 18 = Hjelm, Vendel (Stolpe 1927, Pl XLI, fig 1)
- Illustrasjon 19 = Detalj av hjelm, (Stolpe 1927, Pl XLI, fig 4)
- Illustrasjon 20 = Bonsematriser, Torslunda (Arbman 1980, s 24)
- Illustrasjon 21 = Sverd, Vendel (Nørgård Jørgensen 1999, fig 2, s 76)
- Illustrasjon 22 = Beslag til seletøy (Salin 1935 [1904], fig 545)
- Illustrasjon 23 = Beltespenne, Åker (Grieg 1916, fig 1)
- Illustrasjon 24 = Veskelokk, Sutton Hoo (Bruce-Mitford 1961, Plate 18)

Vikingtid - kvinnegjenstander

- Illustrasjon 25 = Oval spenne (Jansson 1985, fig 19)
- Illustrasjon 26 = Rund spenne (Rygh 1885, fig 665)
- Illustrasjon 27 = Trefliket spenne (Shetelig 1920, fig 306)
- Illustrasjon 28 = Likearmet spenne (Rygh 1885, fig 660)
- Illustrasjon 29 = Hengesmykke (Graham-Campbell 1981, s 137)
- Illustrasjon 30 = Dyreslyngfibel (Graham-Campbell 1980, f. 151)
- Illustrasjon 31 = Osebergutskjæring (Wilson 1995, bild 33)
- Illustrasjon 32 = Dyrehodestolpe, Oseberg (Shetelig 1920, f. 106)

Vikingtid - mannsgjenstander

- Illustrasjon 33 = Øks, Mammen (Vellev 1991, s 77)
- Illustrasjon 34 = Beslag til seletøy, Vendel (Salin 1935 [1904], f. 628)
- Illustrasjon 35 = Beslag til seletøy, Borre (Wilson 1995, bild 55)
- Illustrasjon 36 = Ringspenne (Shetelig 1948, fig 2)

Tabeller

Samletabeller:

- Tabell 6 = Kvinnegjenstander fra folkevandringstid - kapittel 9
- Tabell 11 = Mannsgjenstander fra folkevandringstid - kapittel 9
- Tabell 18 = Kvinnegjenstander fra merovingertid - kapittel 10
- Tabell 25 = Mannsgjenstander fra merovingertid - kapittel 10
- Tabell 33 = Kvinnegjenstander fra vikingtid - kapittel 11
- Tabell 38 = Mannsgjenstander fra vikingtid - kapittel 11

Oversiktstabeller

- Tabell A = Kvinne- og mannsgjenstander fra folkevandringstid - kapittel 9
- Tabell B = Kvinne- og mannsgjenstander fra merovingertid - kapittel 10
- Tabell C = Kvinne- og mannsgjenstander fra vikingtid - kapittel 11
- Tabell D = Oversikt over alle tre periodene - kapittel 12
- Tabell E = Oversikt over kvinnegjenstander for alle periodene - kapittel 12
- Tabell F = Oversikt over mannsgjenstander for alle periodene - kapittel 12
- Tabell G = Spesielle motivelementer – kvinne og mann - kapittel 12
- Tabell H = Bruken av forskjellige dyrearter i ulike kontekster
- Tabell I = Gjenstandstyper de enkelte dyremotivene opptrer på

Eksempler på basistabeller:

- Tabell 14 = Ryggknappspenner – merovingertid
- Tabell 34 = Våpenutstyr - vikingtid

Stilskjema

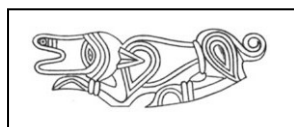
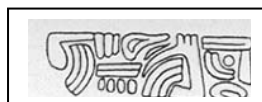
Skjematisk oversikt over dyreornamentikkens opprinnelse og karakteristika

Stil	Karakteristiske trekk og motiver	Opprinnelse	Periode
Nydamstil	Karveskurdrelieff, spiraler/spiralranker, meandere, profilerte border, geometriske mønstre. Dyr m/runde plastiske former og relativ naturalistisk form. Sammenkrøpne dyr. Streng komposisjon. Dekor langs utside av ramme/kant. Randdyr	Påvirket av romersk karvesnittstil og asiatisk kunst. Forstadium til Stil I.	300-tallets slutt til 450/475. (400-tallet)
Salins Stil I /Ørsnes' Stil A	Dyremotiver dominerte. Motivene dekket flatene helt. Dyrene er stiliserte, abstrakte, oppløste, forvridde. Dyrene har konturer - ikke plastisk form.	Ikke påvirket av romersk kunst. Felles germansk dyrestil	450/475 til ca. 550/560 (4-500-tallet)
Salins Stil II /Ørsnes' Stil B, C, D	Sammenfiltrede dyr, abstrakte, delvis oppløste, men tydeligere enn Stil I. Slange-/båndmønstre. Dyret underordnet. Dekor på høystatusgjenstander (våpen, spenner)	Skandinavisk opprinnelse eller påvirket av senromersk og langobardisk kunst. Siste felles germanske dyrestil	550/560 til ca. 680 (600-tallet). (eldre vendelid)
Salins Stil III/ Ørsnes' Stil E	Fortsatt båndformede dyr, men tydeligere kropp. Kroppen har fått sammenhengende volum.	Anglo-kontinental opprinnelse	700-tallet
VIKINGTIDSSTILENE Haakon Shetelig		Utbredt i Skandinavia og til dels insulære områder	Ca. 780/790 til ca. 1100
Gripedyr-stil	Små plastiske dyr sett en face med runde hoder, store øyne og føtter med tre tær. Disse fribente dyr griper tak i andre dyr, seg selv og rammen. .	Nordisk formutvikling. Gripedyrets opprinnelse kan være anglosaksisk.	Ca. 800- ca. 950 (800-tallet)
Osebergstil	"Akademisk"-stil - Flatt toplansrelieff i rundskulptur - Fugler m/båndformede sammenfiltrede kropper "Karolingisk"-stil - Lavt plastisk relieff. Svakt hvelvede dyrekropper. - Små stiliserte vridde firfotdyr, gripedyr "Barokk"-stil - Kombinerer eldre stiler (spes. Stil E) og gripedyr - Mønster av ovale rammer av bånddyr m/gripedyr inni - Løkkedannende båndformede dyrekropper m/to eller flere ben - Knutekomposisjoner	Slektskap med 700-tallets Stil E. Hovedsakelig basert på treutskjæringer	Ca. 800 til ca. 900 (800-tallet)

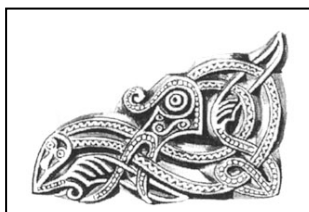
Borrestil	Tett mønsteroppbygging av lukkede og åpne bånd- og dyreformer. Plastiske dyrehoder en-face. Flettede båndformer. Tobåndsflettinger i ”ringkjeder”. Romber, strierte horisontale bånd, kringløløkken Geometriske figurer. Fortsatt gripedyr Dyr m/naturlige proporsjoner.	Overlapper og fortsetter etter Oseberg. Basert på bronsebeslag fra Borre. Mulig påvirkning fra Kontinentet og De britiske øyer	Ca. 850/890 til ca. 950/960 (800-900 tall)
Jellingstil	Bruker detaljer fra Borrestilen. Mer åpent, helhetlig mønster. Ikke så kompakt. Dekoren danner jevne buer. S-formede bånddyr som danner løkker. Markert kroppskontur. Langsmale og jevnbrede dyrekropper. Dyr m/for- og bakben, runde hoder m/snuteflik, rett nakketopp.	Basert på dekoren til et lite sølvbeger fra Jelling	Ca. 910 til ca. 990/1000 (900-tallet)
Mammenstil	Organiske realistiske dyretyper. Fugler, løver. Rankemotiver. Kompakte bånddyr som mangler bakben. Lange smale kroppsfliker. Blanding av gamle og nye formelementer.	Utspring i Jellingsteinens dekor. Påvirket av europeisk kunst (løven).	Ca. 950 til ca. 1030 (900-tallet)
Ringerikestil	Løven/firfotdyret og spiralen fra Mammen. Ny utforming av rankemotiver, fugler og båndformede dyr. Ulike korstyper. Bladpalmetten. Kringleformet løpeknute. Mønsteret plassert rundt en akse	Utspring i runesteinsdekor. Elementer fra Jelling- og Mammenstil. Inspirert av ottonsk og angelsaksisk kunst.	Ca. 970/980 til ca. 1070/1080 (1000-tallet)
Urnesstil	Utskjæringer i høyt relieff m/fint hvelvede overflater Slangemønstre som slynger og bukter seg. Det store dyret (løve). Løkkekomposisjoner av sirkulære løkker (8-tall). Vekselbruk av brede og smale linjer.	Skandinavisk utspring, blant annet Urnesportalen. Dyreornamentikkens siste fase.	Ca. 1020 til ca. 1100 (1000-tallet)

Kilder som bakgrunn for skjemaet: (Horn Fuglesang 1981; Hedeager 1999b; Høiland Nielsen 1997; Kristoffersen 1995; Karlsson 1983; Nissen Meyer 1934; Ørsnes 1966).

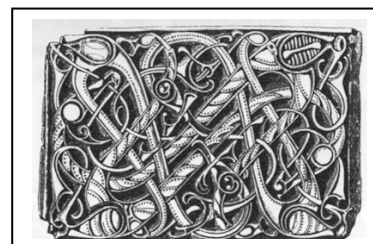
Eksempler på Stil I

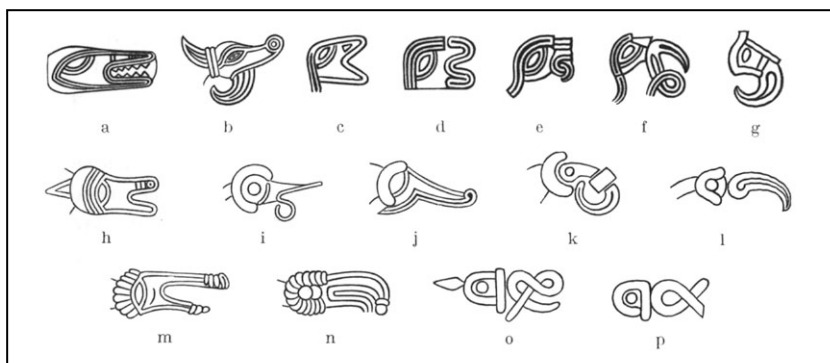
Eksempler på Stil II

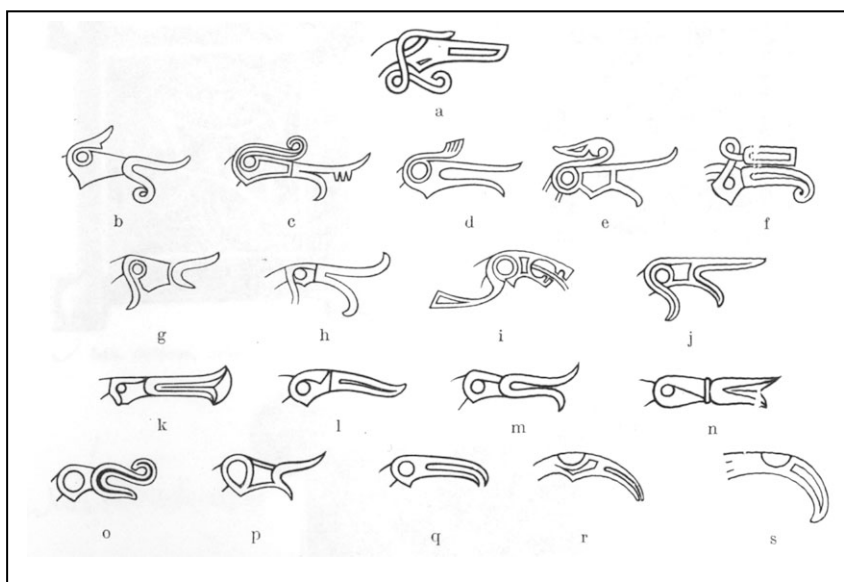
Eksempel på Stil III/E

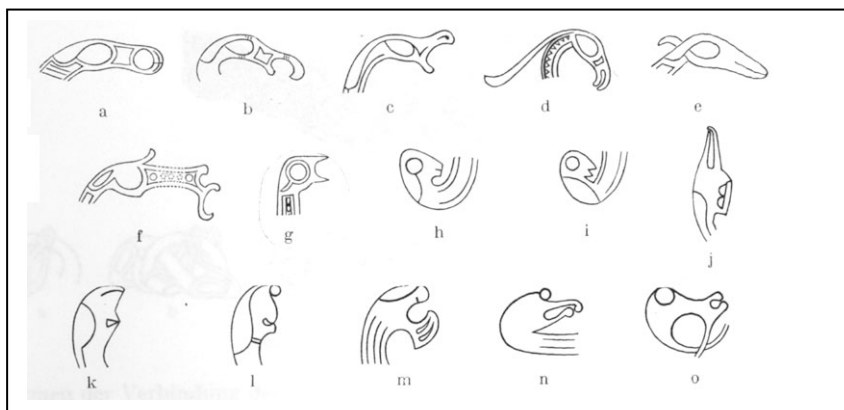
Dyrehodefremstillinger i dyreornamentikken

Stil I (fra Salin 1935 [1904], fig 515)

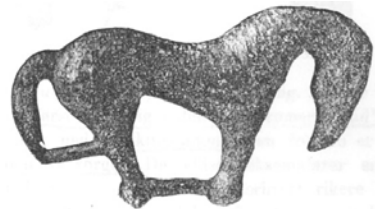
Stil II (fra Salin 1935 [1904], fig 542)

Stil III/E (fra Salin 1935 [1904], fig 600)

ILLUSTRASJONER

Folkevandringstid

Merovingertid

III.14

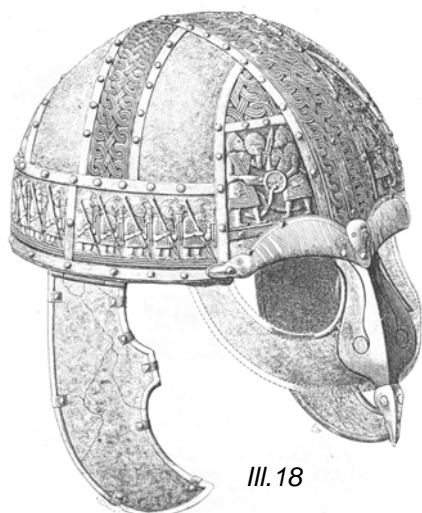
III.15

III.17

III.16

III.18

III.21

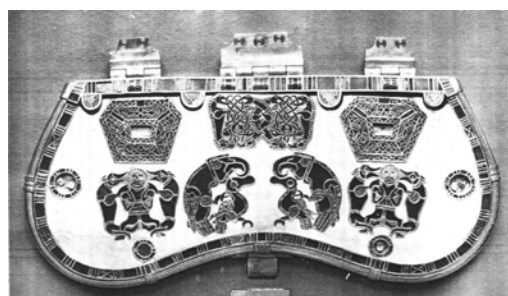
III.22

III.19

III.20

III.24

III.23

Vikingtid

III.25

III.26

III.28

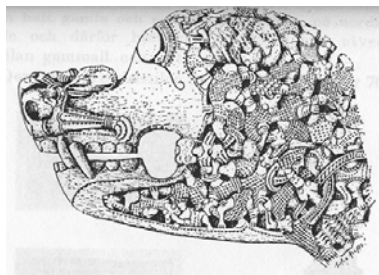
III.27

III.29

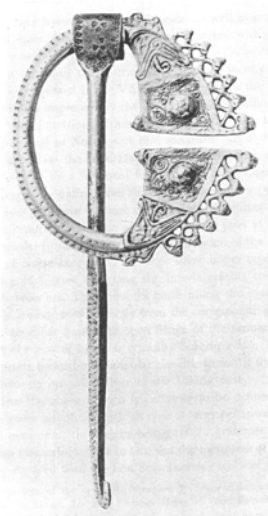
III.30

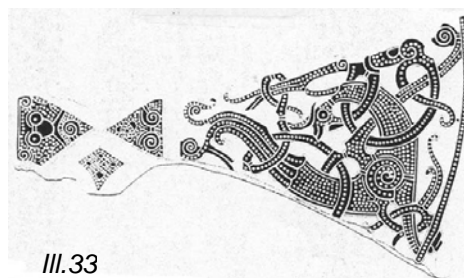
III.32

III.31

III.36

III.33

III.34

III.35

Oversiktstabeller

Tabell A: Oversiktstabell for kvinne- og mannsgjenstander for folkevandringstid

	Motiv	Kvinnegjenstander	Mannsgjenstander
Firfotdyr	Dyrehode Profil/en face	profil, en face, gap, tenner, biter	profil, en face, gap, ører, øyne, drage, villsvin
	Rovdyrtenner	X (2)	
	Nebbformet munn	X	X
	Hele dyret m/kropp + lemmer	X horn, hest, bukk, elg, øgle	hest, villsvin, øgler, knelende dyr
	Løse lemmer		X
Gripedyr	Hode + kropp + lemmer		
Fugl	Hode m/krumt nebb	X (i håret på profilhoder)	X
	Hele fuglen	Med klør + And, svane, due, høne, vannfugler	X klør
Slange	Båndformer m/u hode	S-form + båndformer som dekor på fuglekropp	S-form + hode, 8-tallform, orm, drage, øgle
Mennesker + Hoder/masker	En face-hode	X	Mannsansikt med skjegg, maske dannet av to dyrehoder
	Profilhode	X	X
	Katteansikt Maske		
	Hel menneske- figur	X (3)	orant, sfinx, knelende figur, S-kropp + hår
	Antropomorf figur	(X)	X

Tabell B: Oversiktstabell for kvinne- og mannsgjenstander for merovingertid

	Motiv	Kvinnegjenstander	Mannsgjenstander
Firfotdyr	Dyrehode Profil/en face	profil, gap, biter en face	profil, gap, biter en face,
	Rovdyrtenner		X villsvin, ulv, drage
	Nebbformet munn		X
	Hele dyret m/kropp + lemmer	bånddyr, krypdyr, firfotdyr m/horn	ulv, bjørn, villsvin, drage, hest, abstrakte bånddyr /firfotdyr
	Løse lemmer	Gripeføtter	
Gripedyr	Hode + kropp + lemmer	X	
Fugl	Hode m/krumt nebb	Spisst nebb Krumt nebb Avrundet nebb	X
	Hele fuglen	Ovenfra Med klør	spisst nebb, vinger, flygende, and, rovfugl
Slange	Båndformer m/u hode	S- og 8-tallformer Med hoder	S + 8-tallformer med + uten hoder fletninger
Mennesker + Hoder/masker	En face-hode	Mannsansikt med skjegg	Mannsansikt med hår, bart, skjegg (av to dyrehoder)
	Profilhode		X
	Katteansikt Maske	X	
	Hel menneske- figur		Ryttere, krigere Mann dreper bjørn
	Antropomorf figur		Krigere med ulve- eller villsvinhode

Tabell C: Oversiktstabell for kvinne- og mannsgjenstander for vikingtid

	Motiv	Kvinnegjenstander	Mannsgjenstander
Firfotdyr	Dyrehode Profil/en face	profil, gap + tunge, en face, ovenfra, plastisk, ører	profil, gap + tunge, en face, ovenfra, plastisk
	Rovdyrtenner	X (1) + løve (Oseberg)	X
	Nebbformet munn	X (2) + 1 (Oseberg)	X
	Hele dyret m/kropp + lemmer	abstrakte bånddyr, Jellingdyr Oppløste dyr, Plastiske	bånddyr (Jellingdyr) hest, løve, drage
	Løse lemmer	Gripeføtter	
Gripedyr	Hode + kropp + lemmer	X	Mellomkropp av bånd Plastisk
Fugl	Hode m/krumt nebb	X	X (2)
	Hele fuglen	X	Rett nebb, Fugl sett ovenfra
Slange	Båndformer m/u hode	S + 8-tallformer, knuter, kringler, løkker, fletninger, ormer/slanger, spiral	S + 8-tallformer, Borreknuter, kringler, sløyfer, fletninger, slanger
Mennesker + Hoder/masker	En face-hode	Mannsansikt med hår(ev horn), bart, skjegg, øyenbryn	Mannsansikt med hår, bart, skjegg
	Profilhode		
	Katteansikt Maske	X (noen drar seg i munnavikene med hendene). Ører	X
	Hel menneske- figur	Halvfigur (Langt skjegg, krigere, kvinner) (Oseberg)	Rytter m/spyd, kriger
	Antropomorf figur		

Tabell D: Oversiktstabell for kvinne- og mannsgjenstander for alle periodene

	Motiv	Folkevandringstid		Merovingertid		Vikingtid		
		Kvinne-gjenstander	Manns-gjenstander	Kvinne-gjenstander	Manns-gjenstander	Kvinne-gjenstander	Manns-gjenstander	
Firfotdyr	Dyrehode Profil/en face	Profil, en face, gap, tenner, biter	Profil, en face, gap, ører, øyne, drage, villsvin	Profil, gap, biter, en face	Profil, gap, biter, en face,	Profil, gap + tunge en face, ovenfra, plastisk, ører, løve	Profil, gap + tunge en face, ovenfra, plastisk	
	Rovdyrtenner	2 stk			X Ulv, drage, villsvin	X (1) + løve (Oseberg)	X (løve)	
	Nebbformet munn	X	X		X	X (2) + 1 (Oseberg)	X (få)	
	Hele dyret m/kropp + lemmer	Hest M/horn; bukk, elg Øgle	Hest, villsvin, øgler Knelende dyr	Bånddyr, krypdyr, firfotdyr m/horn	Ulv, bjørn, drage, villsvin, bånddyr, hest, plastiske dyr	Bånddyr (Jellingdyr) Oppløste dyr Plastiske dyr	Bånddyr (Jellingdyr) hest, løve, drage	
	Løse lemmer		X	Gripefotter		Gripefotter		
Gripedyr	Hode + kropp + lemmer			X		X	Mellomkropp av bånd + plastisk	
Fugl	Hode m/krumt nebb	X	X (få)	Spisst nebb Krumt nebb Avrundet nebb	X	X	X (få)	
	Hele fuglen	Med klør + And, svane, due, høne, vannfugl	X (få) klør	Ovenfra Med klør	Spisst nebb, vinger, flygende, and, rovfugl	Fugl og fuglelignende vesener	Rettt nebb Fugl sett ovenfra	
Slange	Båndformer m/u hode	S-form + bånd-former som dekor på fuglekropp	S-form + hode 8-tallform, orm drage, øgle	S- og 8-tallformer Med hoder	S + 8-tallformer med + uten hoder fletninger	S + 8-tallformer knuter/kringler, løkker, fletn., ormer/slanger, Borrebånd	S + 8-tallformer Borreknuter, kringler, fletn., slanger, sløyfer	
Mennesker + Hoder/masker	En face-hode	X	Mannsansikt med skjegg, maske av to dyrehoder	Mannsansikt med skjegg	Mannsansikt med hår, bart, skjegg (av to dyrehoder)	Mannsansikt med hår/horn, bart, skjegg, øyenbryn	Mannsansikt med hår, bart, skjegg	
	Profilhode	X	X		X			
	Katteansikt Maske			X		Noen drar seg i munnavvikene Ører	X	
	Hel menneske-figur	X (3 stk)	Orant, sfinx, knelende figur, S-kropp + hår			Ryttere, krigere. Mann dreper bjørn	Halvfigur Langt skjegg, krigere, kvinner (Oseberg)	Rytter m/spyd, Krieger
	Antropomorf figur	(X)	X			Krigere med ulve- eller villsvinhode		

Tabell E: Oversiktstabell for kvinnegjenstander for alle periodene

	Motiv	Folkevandringstid	Merovingertid	Vikingtid
Firfotdyr	Dyrehode Profil/en face	profil, en face, gap, tenner, biter	profil, gap, biter en face	profil, gap + tunge en face, ovenfra, plastisk, ører
	Rovdyrtenner	X (2)		X (1) + løve (Oseberg)
	Nebbformet munn	X		X (2) + 1 (Oseberg)
	Hele dyret m/kropp + lemmer	X horn, hest, bukk, elg, øgle	bånddyr, krypdyr, firfotdyr m/horn	Abstrakte bånddyr, Jellingdyr, Oppløste dyr, Plastiske dyr
	Løse lemmer		Gripeføtter	Gripeføtter
Gripedyr	Hode + kropp + lemmer		X	X
Fugl	Hode m/krumt nebb	X (i håret på profilhoder)	Spisst nebb Krumt nebb Avrundet nebb	X
	Hele fuglen	Med klør + And, svane, due, høne, vannfugler	Ovenfra Med klør	X
Slange	Båndformer m/u hode	S-form + bånd- former som dekor på fuglekropp	S- og 8-tallformer Med hoder	S + 8-tallformer knuter/ kringler, spiral, løkker/fletn/ormslange
Mennesker + Hoder/masker	En face-hode	X	Mannsansikt med skjegg	Mannsansikt med hår/horn, bart, skjegg, øyenbryn
	Profilhode	X		
	Katteansikt Maske			X (noen drar seg i munnvikene m/hendene) Ører
	Hel menneske- figur	X (3)		Halvfigur (Langt skjegg, krigere, kvinner) (Oseberg)
	Antropomorf figur	(X)		

Tabell F: Oversiktstabell for mannsgjenstander for alle periodene

	Motiv	Folkevandringstid	Merovingertid	Vikingtid
Firfotdyr	Dyrehode Profil/en face	profil, en face, gap, ører, øyne, drage, villsvin	profil, gap, biter en face,	profil, gap + tunge en face, ovenfra, plastisk
	Rovdyrtenner		X villsvin, ulv, drage	X
	Nebbformet munn	X	X	X
	Hele dyret m/kropp + lemmer	hest, villsvin, øgler, knelende dyr	ulv, bjørn, drage, villsvin, hest, abstrakte bånddyr (firfotdyr)	Abstrakte bånddyr, Jellingdyr, hest, løve, drage
	Løse lemmer	X		
Gripedyr	Hode + kropp + lemmer			Mellomkropp av bånd Plastisk
Fugl	Hode m/krumt nebb	X	X	X (2)
	Hele fuglen	X klør	spisst nebb, vinger, flygende and, rovfugl	Rett nebb Fugl sett ovenfra
Slange	Båndformer m/u hode	S-form + hode 8-tallform, orm drage, øgle	S + 8-tallformer med + uten hoder fletninger	S + 8-tallformer borreknuter, kringler, sløyfer, fletn., slanger
Mennesker + Hoder/masker	En face-hode	Mannsansikt med skjegg, maske dannet av to dyrehoder	Mannsansikt med hår, bart, skjegg (dannet av to dyrehoder)	Mannsansikt med hår, bart, skjegg
	Profilhode	X	X	
	Katteansikt Maske			X
	Hel menneske- figur	orant, sfinx, knelende figur, S-kropp + hår	ryttere, krigere Mann dreper bjørn	rytter m/spyd kriger
	Antropomorf figur	X	krigere med ulve- eller villsvinhode	

Tabell G: Bruk av spesifikke motivtyper på kvinne- og mannsgjenstander i de ulike periodene

Motiver	Folkevandringstid		Merovingertid		Vikingtid	
	Kvinne-gjenstander	Manns-gjenstander	Kvinne-gjenstander	Manns-gjenstander	Kvinne-gjenstander	Manns-gjenstander
Gjenkjennbare dyr (dvs dyrets attributter)	JA	(NEI) (kun på halskrager)	Få (katt)	JA	(Få)	JA
Rovfugl	JA	(NEI/få)	(NEI/få)	JA	(NEI/få)	NEI
Firfotdyr i form av rovdyr og Kampdyr	JA (få) (ulvegap= ULV)	(Få) (på halskrager + ulvegap=ULV)	Få (ulvegap=ULV)	JA	(NEI/få)	JA
Ville skogsdyr	JA (elg/hjort)	NEI	JA (elg/hjort)	NEI	JA (elg/hjort)	NEI
Domestiserte dyr	Få (høne, hest)	Få (kanskje hest)	Få (katt)	Få (hest)	Få (katt og hest)	Få (katt og hest)
Fabeldyr Sammensatte dyr	JA (Gullbrakteater)	JA (Munnblikk)	JA (Krypdyrsp.)	NEI	JA (Runde sp., Oseberg)	NEI
Menneskefigurer og/eller mannsmasker	JA	(JA) (halskrager + munnblikk)	JA	JA	JA	JA
Antropomorfe/ hybride figurer	JA (Gullbrakteater, relieffspenner)	JA (sverd, munnblikk)	NEI	JA	NEI	NEI

Tabell H: Bruken av forskjellige dyrearter i ulike kontekster

		Dyreart	Norrøn litteratur			Ofringer									
			Eddadikt Mytologi	Sagaer Dyre- følge	Ham- skifte Kult	Graver	Depot- nedl.	Metall- prod	Person- navn	Motiv på gj.st.	Kristen påvirkn.	Kvinne Mann	Periode for motivbruk		
Firfotdyr	Ville dyr	Rov- og kampfdyr	Bjørn		X berserkere	X	klør + tenner		X	X	kun ett		mn	MVT	
			Ulv	X	X ulvehedner	X				X	X		kv/mn	MVT	
			Villsvin	X						X	X		mn	MVT	
			Løve								X	X	mn (kv)	VT	
		Drage	X							X	X	(X)	mn	VT	
		Skogsdyr	Elg/Hjort	X	X					X	X	X		kv	FVT MVT
			Rev		X				X					mn	
			Ekorn	X											
	Mår									X					
	Domestiserte dyr	Hest	X		X	X	X	X	X	X			kv/mn	FVT VT	
		Hund	X			X	(X)		X	(X)					
		Storfe	X ku	X okse		X	X	X	X	X tyr					
		Sau/geit	X buk			X	X	X	X	X buk/vær	X				
		Gris	X	X galte		X	X	X	X				kv/mn		
		Katt	X		X		X			X	X		kv (mn)	(MVT) VT	
Fugler	Ville fugler	Rovfugl	X	X	X		X		X	X		kv/mn	alle (lite VT)		
		Skogs- vannfugl		X svane						X		kv	FVT		
	Domestisert	Høne + gås				(X)	X		X	X		kv	FVT		
Kryp- dyr	Vill	Slange	X	X	X				X	X		kv/mn	alle		
		Mennesker	X	X	X	X	X	X		X		kv/mn + hybrid	alle		

Tabell I: Gjenstandstyper de enkelte dyremotivene opptrer på

Motiv	Folkevandringstid		Merovingertid		Vikingtid	
	Kvinne- gjenstander	Manns- gjenstander	Kvinne- gjenstander	Manns- gjenstander	Kvinne- gjenstander	Manns- gjenstander
Gjenkjennbare firfotdyr (dvs dyrets attributter)	Relieffspenner Dyreformede sp.	Gullhalskrager	Bronsenøkler	Våpenutstyr Hesteutstyr Belte- + skuldersp. Veskebeslag Div. rembeslag	ingen (kun noen tregjenstander)	Våpenutstyr (få) Hesteutstyr (få) Ringspenner (få)
Firfotdyr i form av rovdyr og kampdyr	Relieffspenner	Gullhalskrager Hesteutstyr	? (mulig rovdyrhoder på ovale-/runde- /ryggkn.spenner)	Våpenutstyr (Hesteutst. ?) Belte- og skuldersp. Veskebeslag Div. rembeslag	Ovale spenner Tregjenstander fra Oseberg	(Våpenutstyr) Hesteutstyr Div. rembeslag (Ringspenner)
Fabeldyr Sammensatte dyr	C-brakteater D-brakteater	Munnblikk	Krypdyrspanner	ingen	Runde spenner Dyrehodestolpe (fuglevesen)	ingen
Domestiserte dyr (høne, katt, hest)	Dyreformede sp. (Brakteater ?)	Gullhalskrager	Bronsenøkler	(Hesteutstyr)	(Ovale sp. ? Runde sp. ?) Likearmede sp? Treflikete sp. Hengesmykker Andre spenner Tregjenstander	Hesteutstyr Div. rembeslag
Gripedyr	ingen	ingen	Bronsenøkler	ingen	Ovale sp. Runde sp. (få) Likearmede sp Treflikete sp. Hengesmykker Andre spenner Tregjenstander	Våpenutstyr (få) Hesteutstyr Div. rembeslag Ringspenner (få)
Katteansikt	ingen	ingen	Bronsenøkler	ingen	Ovale sp. Runde sp. Likearmede sp Treflikete sp. Hengesmykker Andre spenner Tregjenstander	Hesteutstyr Div. rembeslag Ringspenner
Rovfugl	Relieffspenner Dyreformede sp. Fugleformede sp. C-brakteater D-brakteater	Gullhalskrager Våpenutstyr Hesteutstyr	Ryggknappsp. Fuglefibler Fuglespenner	Våpenutstyr Belte- og skuldersp. Veskebeslag Div. rembeslag	Ovale sp. (kun Norge)	Våpenutstyr (få) Hesteutstyr (få)
Andre fuglearter (skogs- og vannfugler)	Fuglenåler (Dyreformede spenner)	ingen	Fuglefibler	Veskebeslag	Tregjenstander (Dyrehodestolpe)	ingen
Slange Båndformer	Relieffspenner Dyreformede sp. Fugleformede sp. C-brakteater (få) D-brakteater	Gullhalskrager Våpenutstyr	Ryggknappsp. Platefibler S-formede sp. Bronsenøkler	Våpenutstyr Hesteutstyr Belte- og skuldersp. Veskebeslag Div. rembeslag	(Ovale sp.) Runde sp. (kun N) Dyreslyngfibler Likearmede sp Treflikete sp. Hengesmykker Andre spenner Tregjenstander	Våpenutstyr Hesteutstyr (Div. rembeslag) Ringspenner
Mennesker / Menneskehoder	Relieffspenner C-brakteater	Gullhalskrager Våpenutstyr Hesteutstyr	Fuglefibler (få) Fuglespenner (få) Bronsenøkler (få)	Våpenutstyr (hjelmer + sverd) Hesteutstyr Belte- og skuldersp. Veskebeslag Div. rembeslag	Ovale sp. Runde sp. Likearmede sp Treflikete sp. Hengesmykker Tregjenstander	Våpenutstyr Hesteutstyr Div. rembeslag Ringspenner
Antropomorfe figurer / Hybrider	få	Våpenutstyr	ingen	Våpenutstyr (kun hjelmer)	ingen	ingen

Tabell nr.: 6

Samletabell kvinnegjenstander

Område: Skandinavia

Periode: Folkevandringstid

		Firfotdyr					Gripe- dyr	Fugl		Slange	Mennesker Hoder / masker					Stil Datering
Type gjenstand	Antall gj.st.	Dyrehode Profil / en face	Rovdyrtenner	Nebformet munn	Hele dyret m/kropp og lemmer	Løse lemmer	Hode + kropp + lemmer	Hode m/krumt nebb	Hele fuglen	Båndformer m/u hode	En face-hode	Profilhode	Katteansikt Maske	Hel menneskefig.	Antropomorf figur	
C-brakteater	N= 46 stk	profil tunge horn, ører skjegg			hale, bukke, elg			i hår	X	hode (1)		hår med fugl		rytter m sverd		Tidlig 400-tall til midt 500-tall Stil I
C-brakteater	S= 52 stk	profil tunge horn, ører skjegg			hale, bukke, elg			i hår	X			hår med fugl				Tidlig 400-tall til midt 500-tall Stil I
C-brakteater	D= 45 stk Sum = 143	profil tunge horn ører	X (2)	X (1)	hale øglar			i hår	X	hode(2) tunge		hår med fugl diadem flette		m/spyd stokk		Tidlig 400-tall til midt 500-tall Stil I
D-brakteater	N= 38 stk	profil tunge horn			hest elg? Randdyr	X (2)		konkavt nebb + nakke- topp	X	X						Sen Stil I + noe Stil II Første del 600-t
D-brakteater	S= 22 stk	profil-1 tunge øre hest			X (1)			X	X	X						Sen Stil I + noe Stil II Første del 600-t
D-brakteater	D= 43 stk Sum = 103	profil-3 hest?			X (1)	X		konkavt nebb øye	abstrakt	med øye						Sen Stil I + noe Stil II Første del 600-t

Tabell nr.: 11

Samletabell manngjenstander

Område: Skandinavia

Periode: Folkevandringstid

		Firfotdyr					Gripe- dyr	Fugl		Slange	Mennesker Hoder / masker						
Type gjenstand	Antall gj.st.	Dyrehode Profil / en face	Rovdyrtenner	Nebbformet munn	Hele dyret m/kropp og lemmer	Løse lemmer	Hode + kropp + lemmer	Hode m/krumt nebb	Hele fuglen	Båndformer m/u hode	En face-hode	Profilhode	Katteansikt Maske	Hel menneskefig.	Antropomorf figur	Stil Datering	
Gullhals- krager	N= 0 stk S= 3 stk D= 1 stk Sum= 4 stk	Profil Gap En face Ører Drage		X	hest villsvin øgler knelende dyr			X	X	S+hode 8-form orm drage øgle	X	X		orant sfinx profil + en face		500-tallet	
Våpenutstyr	N= 22 stk S= 17 stk D= 5 stk Sum= 44 stk	Profil Gap Øyne		X	X	X		X		X	maske av to dyre- hoder	X		kneler S-kropp + hår	X	Stil I Sen stil I til stil II 500-600-tall	
Hesteutstyr	N= 0 stk S= 4 stk D= 1 stk Sum= 5 stk	Profil Villsvin			X			X	klør		skjegg					Stil I	
Remspenner/ rembeslag	N= 1 stk S= 0 stk D= 4 stk Sum= 5 stk	Profil Gap En face Stort øye	X		X											Stil I 400-tall	

Tabell nr.: 18

Samletabell kvinnegjenstander

Område: Skandinavia

Periode: Merovingertid

		Firfotdyr					Gripe- dyr	Fugl		Slange	Mennesker Hoder / masker					Stil Datering
Type gjenstand	Antall gj.st.	Dyrehode Profil / en face	Rovdyrtenner	Nebbformet munn	Hele dyret m/kropp og lemmer	Løse lemmer	Hode + kropp + lemmer	Hode m/krumt nebb	Hele fuglen	Båndformer m/u hode	En face-hode	Profilhode	Katteansikt Maske	Hel menneskefig.	Antropomorf figur	
Ovale spenner	N= 17 stk S= 0 stk D= 5 stk Sum= 22 stk	profil en face			krypdyr firfotdyr bånddyr											Sen stil II til stil III/E
Runde spenner	N= 5 stk S= 6 stk D= 0 stk Sum= 11 stk	profil gap biter			bånddyr											Stil II
Ryggknapp- spenner	N= 12 stk S= 11 stk D= 12 stk Sum= 35 stk	profil			bånddyr			X		S + 8- form						Sen stil II til stil III/E
Platefibler	N= 1 stk S= 0 stk D= 7 stk Sum= 8 stk	profil gap								X						Stil II
S-formede småspenner	N= 5 stk S= 3 stk D= 1 stk Sum= 9 stk	profil gap								S-form m/hode						Stil II
Fuglefibler	N= 2 stk S= 6 stk D= 9 stk Sum= 17 stk	ovenfra						spisst- krumt- rundt- nebb			Manns- maske					Sen stil II til stil III/E (Stil C+D)
Fuglespenner	N= 0 stk S= 2 stk D= 2 stk Sum= 4 stk	Profil							m/klør		Manns- maske					Sen stil II til stil III/E (Stil C+D)
Bronsenøkler	N= 16 stk S= 18 stk D= 11 stk Sum= 45 stk				firfot m/horn Profil	Gripe- føtter	X			med hoder	Manns- maske m/skjegg		X			Stil III/E 700-t, ev tidl. 800-t

Tabell nr.: 25

Samletabell manngjenstander

Område: Skandinavia og England

Periode: Merovingertid

Type gjenstand	Antall gj.st.	Firfotdyr					Gripe- dyr	Fugl		Slange	Mennesker Hoder / masker					Stil Datering
		Dyrehode Profil / en face	Rovdyrtenner	Nebformet munn	Hele dyret m/kropp og lemmer	Løse lemmer		Hode + kropp + lemmer	Hode m/krumt nebb		Hele fuglen	Båndformer m/u hode	En face-hode	Profilhode	Katteansikt Maske	
Våpenutstyr: Hjelmer	N= 0 S= 24 stk D= 0 Eng= 3 stk Sum= 27 stk	profil gap en face	X villsvin		ulv, bjørn villsvin, drage, hest, plastiske			X	spisst nebb vinger flyr	fleth. S-form slanger	bart			ryttere krigere Dreper bjørn	ulvehode villsvin- hode	
Våpenutstyr: Skjold	N= 2 stk S= 16 stk D= 0 Eng= 6 stk Sum= 24 stk	profil gap en face	X	X	ulv, villsvin, andre firfotdyr			X	X	m hoder fleth. S form	manns- ansikt m/bart					Stil II
Våpenutstyr: Sverd	N= 0 S=23 stk D=1 stk Sum= 24 stk	profil biter		X	abstr. firfotdyr			X		m+u hoder	Av to dyre- hoder + bart			profil		Stil II entrelace
Våpenutstyr: Spyd	N= 0 S= 1 stk D= 2 stk Sum= 3 stk	profil en face		X (2)	villsvin ulv, plastiske					med hoder			X (1)			Stil II
Hesteutstyr	N= 6 stk S= 62 stk D= 1 stk Eng= 2 stk Sum= 71 stk	profil gap biter en face	X	X	abstr. bånddyr					m+u hoder fleth. 8 form	skjegg bart hår		X			Stil II til stil III
Beltespenner Hektespenner Veskebeslag	N= 1 stk S= 1 stk D= 0 Eng= 4 stk Sum= 6 stk	profil gap en face ulvehode	X villsvin- hoder		ulv villsvin andre firfot			X	rovfugl + and	med hoder Slanger	Skjegg bart			en face		Stil II
Diverse rembeslag	N= 5 stk S= 36 stk D= 1 stk Sum= 42 stk	profil biter en face (drage)	X	X	firfotdyr bånddyr			X		m+u hoder S+ 8 form	Av to dyre- hoder	X				Stil II (III) Karvesnitt

		Firfotdyr					Gripe- dyr	Fugl		Slange	Mennesker Hoder / masker					Stil Datering
Type gjenstand	Antall gj.st.	Dyrehode Profil / en face	Rovdyrtenner	Nebbformet munn	Hele dyret m/kropp og lemmer	Løse lemmer	Hode + kropp + lemmer	Hode m/krumt nebb	Hele fuglen	Båndformer m/u hode	En face-hode	Profilhode	Katteansikt Maske	Hel menneskefig.	Antropomorf figur	
Ovale spenner	N= 53 stk	profil en face plastisk	X (1)	X (2)	abstrakt bånddyr	gripe- føter	X	X	X	kun spiral	masker m hår ev horn Bart		X drar i munnvik ene			Stil III/E Berdaltype Osebergstil Borrestil 800 + 900-t
Ovale spenner	S= 38 stk	profil plastisk (4)			oppløst plastisk		X			del av dyre- kropp	med hår eller horn		X		Berdaltype Eldre Osebergstil Borrestil 800-900-tall	
Ovale spenner	D= 10 stk Sum= 101	plastisk (1) en face			plastisk		X						X drar i munn- vikene		Berdaltype Eldre Osebergstil Borrestil 800-900-tall	
Runde spenner	N= 12 stk	profil ovenfra (3)			bånddyr Jelling- dyr				fugle- lignende	Borre- løkker Slanger	maske m bart + øyen- bryn		X (2)		Borrestil Jellingstil 900-tallet	
Runde spenner	S= 15 stk Sum= 27	profil en face plastisk (3)			bånddyr Jelling- dyr	gripe- føtter	X (2)				maske m bart		med ører		Jellingstil 900-tallet	
Dyreslyng- fibler	N= 0 S= 1 stk D= 15 stk Sum= 16	profil			bånddyr					slange S-formet dyre- kropp					Jellingstil Urnesstil Ringerikestil 900 + 1000-tall	

Tabell nr.: 33

Samletabell kvinnegjenstander

Område: Skandinavia

Periode: Vikingtid

		Firfotdyr					Gripe- dyr	Fugl		Slange	Mennesker Hoder / masker					
Type gjenstand	Antall gj.st.	Dyrehode Profil / en face	Rovdyrtenner	Nebbformet munn	Hele dyret m/kropp og lemmer	Løse lemmer	Hode + kropp + lemmer	Hode m/krumt nebb	Hele fuglen	Båndformer m/u hode	En face-hode	Profilhode	Katteansikt Maske	Hel menneskefig.	Antropomorf figur	Stil Datering
Likearmede spenner	N= 18 stk S= 8 stk Sum = 26	en face plastisk m ører lang hals			oppløst plastisk		X			Fleth., kringler Strierte bånd	maske m hår		X	halvfig. En face		800-tallet Borrestil
Treflikede spenner	N= 20 stk S= 10 stk D= 1 stk Sum = 31	profil en face ovenfra			bånddyr oppløst	gripe- føtter	X			Fleth. knuter kringler Borrebånd	maske m hår "smiler"		X			Borrestil 800/900-tall
Henge- smykker	N= 28 stk S= 11 stk D= 1 stk Sum = 40	en face profil			S-formede bånddyr	gripe- føtter	X			kringle- løkke S-form	maske m hår skjegg bart		X			Borrestil Jellingstil 900-tall
Tre- gjenstander	N= 17 stk	profil,gap tunge, en face, plastisk	X løve	X	bånddyr		X		fugle- lign. kropp	8-tall Ormer S-form Fleth.	Maske m bart skjegg		X	langt skjegg Krigere Kvinner		Stil III/E Osebergstil Sent 700-t - tidl. 800-t

Tabell nr.: 38

Samletabell manngjenstander

Område: Skandinavia

Periode: Vikingtid

Type gjenstand	Antall gj.st.	Firfotdyr					Gripe- dyr	Fugl		Slange	Mennesker Hoder / masker					Stil Datering
		Dyrehode Profil / en face	Rovdyrtenner	Nebbformet munn	Hele dyret m/kropp og lemmer	Løse lemmer	Hode + kropp + lemmer	Hode m/krumt nebb	Hele fuglen	Båndformer m/u hode	En face-hode	Profilhode	Katteansikt Maske	Hel menneskefig.	Antropomorf figur	
Våpenutstyr Sverd	N= 16 stk S= 15 stk D= 2 stk Sum = 33	profil ovenfra plastisk (løve)			bånddyr (Jelling- dyr)		X (2)	X (1)	rett nebb ovenfra	S-form fletn. Løkker	bart skjegg hår					Stil III/E Jellingstil 900-t Mammenstil 1000-t
Hesteutstyr	N= 14 stk S= 15 stk D= 4 stk Sum = 33	profil gap tunge en face	X (5)	X(6)	hest løve drage bånddyr		X Bånd- kropp +plastisk	X (1)	X svane påfugl	S + 8- former slange knuter sløye	bart hår		X (6)	rytter m spyd kriger	Stil III/E "Gokstadstil" Borrestil Mammenstil	
Diverse beslag og remspenner	N= 6 stk S= 3 stk D= 0 Sum = 9	profil ovenfra	X		løve hest bånddyr		X			Borre- knuter			X	rytter m spyd	"Gokstadstil" Borrestil Jellingstil	
Ringspenner	N= 12 stk S= 4 stk D= 2 stk Sum = 18	profil gap tunge en face plastisk			bånddyr		X (2) (mest føtter)			kringle- knute Fletn.	bart skjegg hår ører		X		Borrestil Jellingstil	

Eksempler på basistabell

Tabell nr.: 14

Gjenstandstype: **Ryggknappspenner**

Område: **Norge**

Periode: **Merovingertid**

		Firfotdyr					Gripe- dyr	Fugl		Slange	Mennesker Hoder / masker					
Museumsnr. Lokalitet Gjenstand	Litteratur Figurnr.	Dyrehode Profil / en face	Rovdyrtenner	Nebbformet munn	Hele dyret m/kropp og lemmer	Løse lemmer	Hode + kropp + lemmer	Hode m/krumt nebb	Hele fuglen	Båndformer m/u hode	En face-hode	Profilhode	Katteansikt	Hel menneskefig.	Antropomorf figur	Stil Datering
T-3808 Nord-Trøndelag	Arwidson 1942b fig 69	Profil En face		X	Abstrakt					m/hode						Stil II
Romsdal	Salin 1935 fig. 591	Profil		X	Abstrakt					m/hode						Stil II
C-10492 Hov, Ål, Buskerud	Gjessing 1934 pl.XXXIII-b	Profil						kun nebb								Første halv- del 600-t Stil II
C-15041 Alstadvollen, Oppland	Gjessing 1934 pl.XXXIII-c	Profil Biter						X øye		X						Slutt 600-t - beg. 700-t Stil II
T-559 Vikestad, Nordland	Gjessing 1934 pl.XXXIV	Profil			Bånd- formet			X øye		m/hode						Første halv- del 700-t Stil III
T-6574 Melhus, Nord-Trøndelag	Gjessing 1934 pl.XXXV									m/hode						Beg. 800-t Stil III
B-488 Storhaugen, Rogaland	Gjessing 1934 pl.XXXVI	Profil			Abstrakt					m/hode						Stil III
C-11898 Hedrum, Vestfold	Gudesen 1980 pl. 26d	Profil			2 stk Abstrakt					X						Sen Stil II
Stavanger	Åberg 1924 fig. 202	Profil			Abstrakt					S- former Fliker						Stil III/E

Tabell nr.:34

Gjenstandstype: Våpenutstyr

Område: Norge

Periode: Vikingtid

Museumsnr. Lokalitet Gjenstand	Litteratur Figurnr.	Firfotdyr					Gripe- dyr	Fugl		Slange	Mennesker Hoder / masker					Stil Datering
		Dyrehode Profil / en face	Rovdyrtenner	Nebbformet munn	Hele dyret m/kropp og lemmer	Løse lemmer		Hode m/krumt nebb	Hele fuglen		Båndformer m/lu hode	En face-hode	Profilhode	Katteansikt	Hel menneskefig.	
Sverdhjalt	Åberg 1925 fig. 235	Profil			Bånd- dyr											Jellingstil 900-tall
Hedmark Sverdknapp + sverdhjalt	Gustafson 1906 fig. 405	Plastisk								X						900-tall
Rørvik, Nord-Trøndelag Doppsko	Gustafson 1906 fig. 411	Ovenfra								Løkker						Jellingstil 900-tall
Sverdhjalt	Shetelig 1920 fig. 316	Profil			Bånd- dyr					S-form (8-tall)						Jellingstil 900-tall
Sverdhjalt	Shetelig 1920 fig. 317	Profil			Bånd- dyr					S-form (bølge)						Jellingstil 900-tall
Sverdhjalt	Shetelig 1920 fig. 318	Profil			Bånd- dyr					S-form						Jellingstil 900-tall
Ette, N-Tr.lag Sverdknapp + sverdhjalt	Sørheim 1997 fig. 13-14	Plastisk (løve/ hest)			Bånd- dyr					slange						Jelling- /Mammenstil 900- beg 1000-t
B-6538 Sande, S- og Fj. Sverdhjalt	Sørheim 1997 fig. 15:2				Bånd- dyr											Jellingstil 900-tall
Tregde, V-Agder Sverdhjalt	Sørheim 1997 fig. 15:6	Profil			Bånd- dyr					S-form						Jellingstil 900-tall